

Univerzita Karlova

Filozofická fakulta

Ústav etnologie

Historické vědy/Etnologie

Disertační práce

PhDr. Martina Indrová

***JEMNICE – HISTORICKÝ VÝVOJ MĚSTA A JEHO
PAMÁTKOVÁ OCHRANA V SOUČASNOSTI***

**Founding and Development of the Town of Jemnice;
the Town's Cultural Heritage Protection**

Vedoucí práce PhDr. Barbora Půtová, Ph.D., Ph.D. et Ph.D.

2021

Děkuji PhDr. Barboře Půtové, Ph.D., Ph.D. et Ph.D., za trpělivost při vedení této disertační práce, za cenné připomínky a za ochotu vždy poradit v průběhu celého studia. Velmi si vážím i přístupu Ústavu etnologie FF UK, který mi umožnil se vybranému tématu plně věnovat. Velice cenným zdrojem informací byl pro mne PaeDr. Jiří Tříška, jehož znalosti o historii Jemnice jsou neuvěřitelně široké, a který mi vždy dokázal poradit a pomoci. Poděkování patří v neposlední řadě i mé rodině, která mi byla vždy oporou. Děkuji.

Martina Indrová

Čestné prohlášení:

Prohlašuji, že jsem disertační práci napsala samostatně s využitím pouze uvedených a řádně citovaných pramenů a literatury, a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V Praze dne 28. 2. 2021

PhDr. Martina Indrová, v. r.

ABSTRAKT

Jemnice je malé, zhruba pětitisícové město, položené v blízkosti místa, kde se potkávaly tři historické země – Čechy, Morava a Rakousy. Tato skutečnost, tak jako u jiných podobně položených měst, velmi ovlivňovala jeho podobu i samotný život uvnitř hradeb. O počátcích městského založení toho víme velmi málo, ale zvláště v posledních letech se pozornost odborníků k Jemnici obrací stále více a my tak můžeme pomalu skládat střípky do mozaiky dějin města. Důvodů, proč byla právě Jemnice tak dlouho mimo hlavní směry bádání, je několik. Za ten nejzávažnější lze považovat skutečnost, že po druhé světové válce se Jemnice právě díky své poloze při hranici s Rakouskem náhle ocitla na kraji hraničního pásma a rozvoj města zde byl do značné míry opožděn a omezen.

Při práci s pramennou základnou je nutné v případě dějin Jemnice postupovat velmi opatrně a kriticky. Názor historiků na počátky města po dlouhou dobu ovlivňovala tzv. Bočkova falza. Město v roce 1832 postihl naprosto ničující požár, při kterém byla kromě mnoha stavebních památek zničena i většina městských knih a listin vážících se k historii Jemnice. Tato událost snad přiměla Antonína Bočka ke zhotovení několika padělků listin, které datoval do rozmezí 12. – 13. století. Po celou svou profesní kariéru pátral po ztracených análech kláštera v Třebíči, proto jsou jeho podvrhy dnes v odborné literatuře označovány jako okruh listin trebičského kláštera, tzv. Bočkova falza. Nezvratným faktem zůstává, že tyto jeho padělky dlouho zkreslovaly a mátlly historiky a badatele, kteří se zabývali počátky existence měst na Moravě.

Jemnice je městem, které doslova oplývá památkami. Díky aktivnímu čerpání všech dostupných dotačních titulů se zde daří památkový fond postupně opravovat a město se tak stává stále více turisticky zajímavou destinací v rámci ČR. Nedávno byl ve městě instalován jednoduchý systém informačních cedulí se stručnými popisy jednotlivých památek, které zde dlouho chyběly. Cedule na sebe navazují a vytvářejí tak přirozenou a nenásilnou formou jakousi venkovní prohlídkovou trasu. Tato trasa nabízí výběr toho nejzajímavějšího, co může návštěvník i obyvatel Jemnice prozatím obdivovat. Systém je nutné však chápat jako základ, který je v budoucnu potřeba dále rozšiřovat a doplňovat o nové poznatky.

Nejtěžším úkolem, který v současnosti stojí před vedením města, je najít nové využití rozsáhlého areálu zámku, který má potenciál stát se hlavním cílem návštěv turistů v této lokalitě. Za posledních téměř 25 let od opuštění areálu vojáky se to zatím i přes veškeré úsilí, zejména v druhé polovině 90. let 20. století, nepodařilo. Město nejprve aktivně čerpalo finance na záchranu poškozeného a v podstatě i „vybydleného“ zámku z dotačních programů Ministerstva kultury a za tu dobu bylo do oprav a stabilizace statických poruch budovy nainvestováno téměř 16 milionů Kč. Tento trend se však zastavil po roce 2002, kdy došlo ke změně vedení města Jemnice a následné změně priorit rozvoje. Zámek byl ponechán v rozpracované fázi a později byl dokonce nabídnut k prodeji za částku kolem 6 milionů korun. Kupce se nenašel a personální obměna ve vedení města Jemnice po komunálních volbách v roce 2010 znovu znamenala nastolení otázky, jak naložit se zámkem. Město po intenzivních vyjednáváních a konzultacích i s NPÚ přistoupilo k přehodnocení svého stanoviska a rozhodlo, že si zámek prozatím ponechá ve svém vlastnictví. Určitou naději

skýtala nabídka na zřízení muzea vojenské historie zaměřené na naše válečné veterány, které takto jednostranně specializované v ČR de facto neexistuje, s doplňkovou funkcí zřízení prostředí pro důstojné dožití právě válečných veteránů, kteří nemají rodinné zázemí. Všechny tyto varianty mohly znamenat navrácení života do zámeckých prostor a zároveň i zachování jeho částečného zpřístupnění veřejnosti. Jednání nad tímto záměrem probíhala několik let, ovšem nakonec tato vize nebyla realizována a zámecký areál dále čeká na své budoucí využití.

THESIS ABSTRACT

Jemnice, a smaller town with approximately five thousand inhabitants, lies near the border encountering of three historic lands – Bohemia, Moravia and Austria. Similar to places of this sort, this fact influenced strongly its appearance and the life within the town walls. We are poorly informed about the foundation of this town. In recent years, Jemnice however attracted the attention of experts; so the new fragments can be added to the mosaic of the town history. There were more reasons why Jemnice stayed away from the main interest of researchers. The most influencing circumstance appeared after World War II, when, for its location near the Austrian frontier, Jemnice found itself at the edge of a new border area. That fact of the matter substantially limited and delayed the town forwarding.

The source basis for the history of Jemnice demands very careful and critical attitude. The so called Boček forgeries influenced expert opinions on the beginnings of the town for a long time. In 1832, the town suffered fire damage that destroyed not only many architectural monuments, but also most of old municipal books and documents. Perhaps this event made Antonín Boček to manufacture some document counterfeits dated back to 12th and 13th Cs. He hunted for the lost annals of the Třebíč monastery all his life long; therefore, his forgeries are designated as the documents of the Třebíč monastery or the so called Boček fakes. They undoubtedly misrepresented and confused previous medievalists occupying themselves with the research of the origin of Moravian cities.

Jemnice is a town exuberating of historical monuments. Thanks to successful exploitation of all accessible operational funding programs, the material cultural heritage has been renovated successively; the town itself becomes more and more attractive tourist destination in the Czech Republic. Long missing basic informational system of tourist notices with brief descriptions of individual monuments was installed last year. The following-up notices create an outdoor sightseeing pathway in a natural and unforced way. This tour offers as yet an incomplete choice of what the visitor or citizen of Jemnice can be interested in. That system is to be understood as a basic selection, suitable for necessary future additions and widening by new pieces of information.

In the present days, the town administration has to face up to one difficult task – to find out a new utilization of large grounds of the chateau. This monument is considered to become the most attractive touristic destination in the town. Twenty years ago, the Czechoslovak Army gave its possession up in favour of the town; nevertheless, during the following time there has not been found any satisfactory solution. The municipal authorities

drew finance support from ministerial funds first, with the aim to save the damaged and devastated chateau. An investment of almost 16 million Czech crowns was led to repairs and consolidation of static failures of the building. In 2002, this trend stopped, when the new town establishment changed order of priorities. The chateau left unfinished, being later offered for sale with the price of 6 million crowns. But in vain - there was no buyer found in the end. After the latest municipal elections, the new town representatives opened again the question of the chateau's future. On the basis of intensive consultations with National Heritage Institute and others, the newly reassess attitude has been adopted: the chateau remains town property and its renovation has to be restarted. A new idea of the chateau employment seems hopeful – to establish it as the military history museum engaged in war veterans. There is no similar museum institute in this country. At the same time, the chateau can also serve as a respectable domicile and home, where war veterans without family backgrounds can spend the rest of their lives. Thus the Ministry of Defence enters into the negotiations too. The care for war veterans remains an unsettled question for a long time; so the revitalisation of the Jemnice chateau could be regarded a very suitable solution for the Ministry of Defence. Such a result can bring necessary resuscitation of chateau area including a partial public access too. Moreover, the intended military exhibition would be in connection with the fact that the chateau used to be the residence of the border guard after the World War II.

Klíčová slova:

Jemnice, architektura, památková péče, obnova památek, vývoj města, židovská čtvrť.

Keywords:

Jemnice, Architecture, Care of Historical Monuments, Renovation of Monuments, Historical Development of the Town, Jewish Quarter.

OBSAH

1. Úvod	1
2. Zakládání měst za vlády posledních Přemyslovců	8
3. Založení Jemnice	18
4. Urbanismus města	23
5. Jemnice a její vývoj	
5.1. Město	27
5.2. Opevnění města	33
5.3. Zámek Jemnice	
5.3.1. Hrad a jeho postupná proměna v zámek	43
5.3.2. Obnova zámeckého areálu po převzetí od armády	54
5.4. Radnice	
5.4.1. Stará radnice	60
5.4.2. Nová radnice	62
5.5. Kostely v Jemnici	
5.5.1. Rotunda a kostel sv. Jakuba Většího na Podolí	65
5.5.2. Kostel sv. Stanislava	73
5.5.3. Špitál s kaplí sv. Alžběty	80
5.5.4. Akce památkové obnovy areálu býv. špitálu sv. Alžběty	85
5.5.5. Františkánský klášter s kostelem sv. Víta	88
5.5.6. Památková obnova areálu s kostelem sv. Víta	93
5.5.7. Hrobka rodiny Pallavicini	101
5.5.8. Památková obnova hrobky Pallavicini	105
5.6. Měšťanské domy	109
5.6.1. Dům čp. 75	111
5.6.2. Dům čp. 79	113
5.6.3. Dům čp. 73	115
6. Židovská čtvrť v Jemnici	116
7. Městský vodovod	129
8. Památková ochrana města v současnosti	
8.1. Aktuální stav ochrany města	131
8.2. Návrh regulativů pro historické jádro města	133
8.3. Politika čerpání dotačních titulů	135
9. Možnosti využití a prezentace památkového fondu	141
Seznam obrázků	146
Seznam zkratk	150
Seznam pramenů, archivní fondy	151
Seznam použité literatury	152

1. Úvod

Jemnice je nevelké, zhruba pětitisícové město, položené v blízkosti místa, kde se potkávaly tři historické země – Čechy, Morava a Dolní Rakousy. Tato skutečnost, tak jako u jiných podobně položených měst, velmi ovlivňovala jeho podobu i samotný život uvnitř hradeb. O počátcích městského založení toho víme velmi málo, ale zvláště v posledních letech se pozornost odborníků k Jemnici obrací stále více a my tak můžeme pomalu skládat střípky do mozaiky dějin města. Důvodů, proč byla právě Jemnice tak dlouho mimo hlavní směry bádání, je několik. Za ten nejzávažnější lze považovat skutečnost, že po druhé světové válce se Jemnice právě díky své poloze při hranici s Rakouskem náhle ocitla na kraji hraničního pásma a rozvoj města zde byl do značné míry opožděn a omezen.

Ta nejnehodnotnější část památkového fondu, za kterou lze považovat výstavný druhorokokově přestavěný zámek, původně však středověký hrad, se po rozhodnutí Státní kulturní komise na počátku 50. let stala nepřístupnou. Toto rozhodnutí, ať už bylo ovlivněno jakýmikoliv důvody, bylo pro Jemnici fatální. Zámek dostala ke svému užívání armáda a tím se v podstatě pomalu vytrácel z povědomí laické i odborné veřejnosti. Paradoxem celé situace je poznámka, uvedená v jednom z kontrolních protokolů objektu z roku 1955, kde je v kolonce Návrh na využití uvedeno, že „...*do doby výstavby nových kasáren pro vojenskou posádku – později opět pro veřejné účely...*“.¹ Ze spisového materiálu z archivu Národního památkového ústavu v Telči dále vyplývá, že ani tehdejší zástupci státní památkové péče neměli dlouhá léta prakticky žádný vliv na zacházení či úpravy areálu a byl jim všemi prostředky znemožňován nejenom dohled nad státem registrovanou kulturní památkou, ale i vstup samotný.² Fotodokumentace interiéru zámku z tohoto období fakticky neexistuje a byla-li přece jenom po složitých vyjednáváních pořízena, byla pak na vyžádání armádních složek zničena.³ Armáda zámecký areál opustila až v polovině 90. let 20. století a objekt byl převeden do majetku města Jemnice. V podstatě poprvé bylo možné se na něj zaměřit jako na cíl vědeckého zkoumání a zámek odhalil mnoho důležitých informací, které výrazně pomohly k upřesnění hypotéz o počátcích městské lokace Jemnice. Proběhl zde archeologický výzkum

¹ Archiv NPÚ ÚOP v Telči, spis Jemnice - zámek, protokol ze dne 22. 12. 1950

² Archiv NPÚ ÚOP v Telči, spis Jemnice - zámek

³ Tamtéž. Záznam konstatuje, že byl při jediné zdokumentované návštěvě pracovníků památkové péče vydán pokyn ke zničení veškeré fotodokumentace, která byla při obhlídce pořízena.

pod vedením Mgr. Richarda Zatloukala, Ph.D., který odkryl gotické základy hradu, jenž zůstal ukryt ve hmotě dnešního zámku.⁴

Téma a zaměření disertační práce předpokládalo znovu prostudování nejen základní a zásadní odborné literatury pro obor památková péče, která sama o sobě je velmi široká, ale i pro oblasti s ní bezprostředně související, jako jsou dějiny architektury a urbanismu, dějiny umění, umělecká řemesla, restaurátorské techniky, konstrukční a stavební technologie, principy předprojektové a projektové přípravy staveb či metodiky pro základní archeologický výzkum a pro stavebně historický průzkum nemovitosti. Velký důraz byl kladen na regionální literaturu, ve které bylo město Jemnice zmiňováno. Pro dokreslení a doplnění dané problematiky byla nepostradatelnou práce s fotodokumentací pocházející jednak především z vlastních zdrojů autorky, přes spisový archiv Národního památkového ústavu, až po dokumentaci uloženou v oblastních a okresních archivech, městských stavebních archivech či ze soukromých zdrojů odborníků i lokálních badatelů této oblasti. V práci bylo rovněž použito několika druhů mapového materiálu, od kopií katastrálních map, přes stabilní katastry, až po historické náčrtky plánů, které se nám do dnešních dnů dochovaly. Jestliže to bylo možné, bylo pro komparaci využíváno i dochovaných a dostupných dobových zobrazení (obrazy, rytiny, dobové náčrty apod.).

Metodologický přístup, který byl pro zpracování této práce zvolen, je přístup rešeršní – u kapitol zabývajících se historickým vývojem, a induktivní – na konkrétních příkladech z praxe se pokusit najít zobecňující a do praxe následně aplikovatelné principy ochrany památkového fondu místa, doplněný dedukcí, která v tomto případě musí nutně nastoupit také. Jakýmsi odrazovým můstkem pro následnou analýzu bylo pak důsledné a systematické zkoumání faktů a hledání jejich opakovatelnosti či podobnosti. Na základě provedené analýzy pak došlo k pokusu o zobecnění, které je ale v tomto oboru, s ohledem na jedinečnost každého městského založení, poměrně problematické. Konkrétní metody, které byly při zpracování daného tématu použity, a o které se na mnoha místech obsah práce samotné opírá, jsou zejména samostatný terénní průzkum, prováděný autorkou práce nejen v průběhu doktorského studia, ale především v letech tomuto studiu předcházejících. Jak již bylo zmíněno, naprosto nepostradatelnou je pro tuto práci metoda důkladných archivních rešerší historických písemných pramenů i fotodokumentace, bez kterých nelze zodpovědně

⁴ Vyhodnocení situace v souvislostech v SHP zámek Jemnice. Zpracovali Ludmila Koběřská a Petr Macek, Praha, 1997; dále v SHP hradeb městského jádra v Jemnici. Zpracoval Miroslav Plaček, 1999.

přístupovat k žádné zásadnější stavební úpravě památky. Velice významnou roli v obsahu práce hraje rešerše dostupných materiálů, práce se stavebně historickými průzkumy Národního památkového ústavu (NPÚ) i dokumentačními materiály SURPMO (Státní ústav rekonstrukce památkových měst a objektů), které jsou dnes rovněž uloženy v archivu NPÚ. Ovšem základní metodou pro zpracování výše uvedených materiálů pak byla především metoda komparace a následné hledání analogií, kdy právě na srovnání stavu historického a současného si ukážeme pozitivní i negativní příklady stavebních zásahů do našich památkových objektů a sídelních celků. Komparaci pak doplňuje systematická práce s projektovou dokumentací (PD), archivními materiály, stavebněhistorickými průzkumy (SHP), operativními průzkumy památek (OPD), archeologickými nálezovými zprávami a další dostupnou dokumentační základnou. Rovněž spisové archivy státních a odborných institucí poskytly autorce mnoho cenných informací k jednotlivým akcím obnovy či procesům schvalování PD orgány státní památkové péče.

Důležitými prameny informací o výzkumu města v tomto období jsou SHP Jemnice, který byl zpracován SURPMO v roce 1982,⁵ SHP zámku Jemnice, zpracovaný Ludmilou Koběorskou a Petrem Mackem v roce 1997,⁶ SHP hradeb městského jádra v Jemnici z roku 1999, zpracovaný Miroslavem Plačkem⁷ a nedávno zpracovaný SHP hrobky Pallavicini v Jemnici, zpracovaný PhDr. Pavlem Borským, CSc. v roce 2019.⁸ Dalším důležitým zdrojem informací byly rozhovory s místním historikem PaDr. Jiřím Trískou, bývalým starostou města, jehož soukromý archiv obsahuje neuvěřitelné množství fotografií nedávných i dnes již historických a dokumentačních, z nichž nejedna byla použita v této práci. Stejně tak soukromý archiv historických fotografií Jemnice p. Hrbka, místního badatele. Rovněž spisové archivy NPÚ v Telči a MÚ v Jemnici pomohly bádání o historii města doplnit o další (ten obecně - správní) rozměr. Velmi cenným zdrojem informací byly Kroniky města Jemnice, a to zejména ročníky 70., 80. a 90. let 20. století, ze kterých je v práci několikrát citováno.

Při práci s pramennou základnou je nutné v případě dějin Jemnice postupovat velmi opatrně a kriticky. Názor historiků na počátky města po dlouhou dobu ovlivňovala tzv. Bočkova falza.⁹ Město v roce 1832 postihl naprosto zničující požár, při kterém byla kromě mnoha stavebních památek zničena i většina městských knih a listin vážících se k historii

⁵ Archiv MÚ Jemnice

⁶ Archiv NPÚ ÚOP Telč

⁷ Archiv MÚ Jemnice

⁸ Archiv MÚ Jemnice

⁹ Bočkova falza se netýká pouze Jemnice, ale poměrně velkého množství „listin“ kolem Třebíčského kláštera, které měly doplnit bílá místa v dějinných událostech.

Jemnice. Tato událost pravděpodobně přiměla Antonína Bočka ke zhotovení několika padělků listin, které datoval do rozmezí 12. – 13. století.¹⁰ Po celou svou profesní kariéru pátral po ztracených análech kláštera v Třebíči, proto jsou jeho podvrhy dnes v odborné literatuře označovány jako okruh listin trebičského kláštera, tzv. Bočkova falza. Nezvratným faktem zůstává, že tyto jeho padělky dlouho zkreslovaly a mátlly historiky a badatele, kteří se zabývali počátky existence měst na Moravě.

Nezanedbatelným zdrojem informací byly rovněž rozhovory s místními obyvateli a pamětníky, zvláště pak poválečné éry města. Samotní vlastníci kulturních památek či účastníci schvalovacích řízení rovněž poskytli autorce mnoho cenných informací a postřehů, které například mnohdy strohý úřední jazyk ani nemohl v dokumentačních materiálech postihnout. Platformu pro takto získávané informace nebo i autentické fotografie poskytují četné přednášky a besedy, které pracoviště Národního památkového ústavu v Telči organizuje nejenom na území Kraje Vysočina, a které se pak stávají i impulsem pro laickou veřejnost, aby se o problematiku ochrany kulturního dědictví začala aktivněji zajímat.¹¹ A Jemnice je jedním z míst, kde se podařilo zaujmout místní občany a přednáškový cyklus, o kterém bude ještě zmínka v závěru této práce, zde má již své věrné posluchače. Obyčejná a prostá osvěta, otevírání oboru laické veřejnosti a vysvětlování hodnot, které je nutné chránit a zachovat dalším generacím, nabývá totiž na stále větším významu. Přitom ten základní princip je úplně jednoduchý: „...*pokud mám něco chránit, musím vědět, co chráním a proč to chráním...*“,¹² což velká část společnosti v tuto chvíli neví nebo pod ekonomickým tlakem současnosti nechce vědět.

Stranou nemohou zůstat ani ostatní památky, které pamatují první fáze existence Jemnice a hrají tak důležitou roli v dějinách města. Již zmíněný hrad (zámek) byl důležitým prvkem ve fortifikačním systému města, velmi dobře se dodnes zachovaly městské hradby. Samostatnou a velmi důležitou kapitolou jsou sakrální stavby – kostel sv. Stanislava, kostel sv. Jakuba Většího, kaple sv. Alžběty či dochované zbytky bývalého františkánského kláštera s kostelem sv. Víta. Velmi významnou součástí Jemnice, a to s největší pravděpodobností od samého počátku existence lokace, bylo formující se židovské ghetto. Jemnická židovská

¹⁰ V případě Jemnice jde o 12. a 13. století, u ostatních zjištěných falz k jiným lokalitám je časové rozmezí širší.

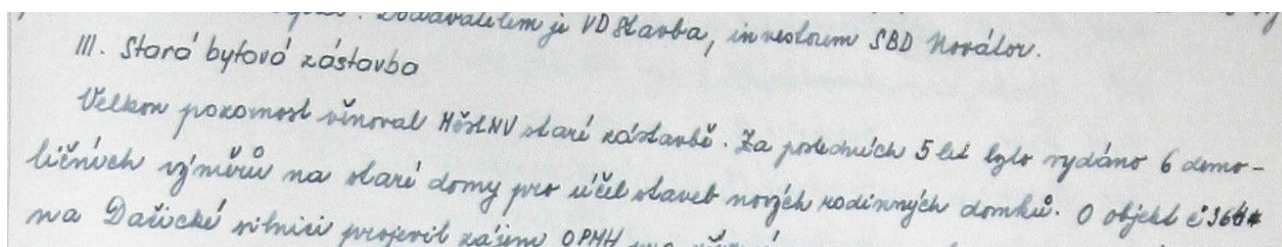
¹¹ NPÚ v Telči organizuje odborné přednášky od svého vzniku v roce 2008 v intervalu 1x měsíčně dosud.

V Jemnici se tak děje ve spolupráci s místním Muzejním spolkem.

¹² Motto výzkumného projektu „Vzdělávací role Národního památkového ústavu: Edukace jako klíčový nástroj zkvalitnění péče o kulturní dědictví České republiky“ (DF12P010VV014). Nositelem projektu byl NPÚ spolu s Pedagogickou fakultou UK a Pedagogickou fakultou MU a byl financován MK ČR z Programu aplikovaného výzkumu a vývoje národní a kulturní identity (NAKI) v letech 2012 – 2015.

komunita se tak řadí mezi nejstarší na Moravě a jejich usazení ve městě pak ještě dlouho formovalo urbanistický vývoj jižní části města – území mezi hradem a hlavním náměstím.

Cílem práce je na platformě stručného nástinu historického vývoje města, zdokumentovat nejvýznamnější části jeho památkového fondu, které mohou tvořit pilíře pro znovuoživení zájmu veřejnosti o tuto velmi cennou lokalitu. Na vybraných památkách si tak ukážeme nejenom jejich stavební vývoj, ale i nakládání s nimi v novodobé historii. Pro vystihnutí všech možných variant, v jakých se dnes památkově cenná stavba může nacházet, byly vybrány následující objekty, na nichž si ukážeme různou komplikovanost řešení jejich špatného stavu. Jako největší a také zároveň nejkomplikovanější příklad byl vybrán areál zámku v Jemnici, jehož novodobá historie je značně komplikovaná a od roku 1989 se zájem o jeho budoucnost pohybuje doslova v sinusoidách. Sakrální památky v práci zastupuje příklad rozsáhlé obnovy areálu bývalého františkánského kláštera, ze kterého se do dneška dochoval v podstatě jen kostel sv. Víta a část podzemních chodeb. V posledních letech byla řešena v intenzivní spolupráci s vlastníkem objektu domu čp. 259, který dříve sloužil jako městský špitál sv. Alžběty a dochoval se včetně středověkého presbytáře špitálního kostela. Projednávány byly nejenom průzkum dokumentace a plán obnovy, ale i otázka hledání nového využití. V tomto případě hraje významnou roli osvícený vlastník, který je připraven vše podřídit vysoké památkové hodnotě domu. Posledním uvedeným příkladem je pak v širokém okolí jedinečná stavba hrobky rodiny Pallavicini, která je dnes v havarijním stavu a NPÚ ve spolupráci s MÚ Jemnice se společně snaží najít schůdné cesty k zahájení celkové obnovy objektu. Tyto výše uvedené příklady, z nichž každá památka má jiný charakter a nachází se i v jiné fázi procesu revitalizace, doplňuje pak stručný přehled dalších kulturních památek na území Jemnice.

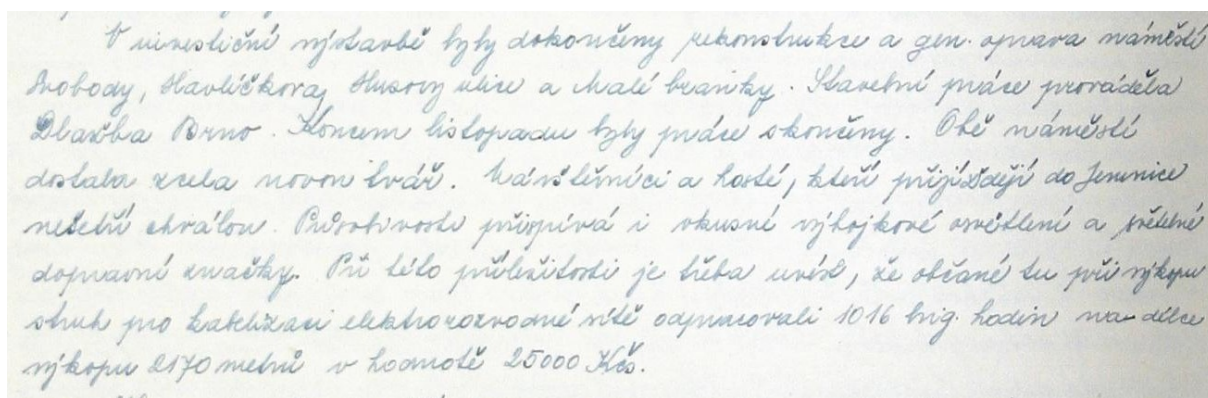

Obr. č. 1 Část záznamu z Kroniky města Jemnice, kde je zmíněn tehdejší přístup k „ochraně historických hodnot městského jádra“. Je zde uvedeno: „...velkou pozornost věnoval MěstNV staré zástavbě. Za posledních 5 let bylo vydáno 6 demoličních výměrů na staré domy pro účel stavby nových rodinných domků. O objekt č. 568# na Dašické nábřeží projevili zájem OPHH...“ Zázpis je z roku 1984.¹³

¹³ Kronika města Jemnice - rok 1984, str. 205. Archiv MÚ Jemnice.

Přirozené a logické zakomponování přístupů památkové ochrany v současnosti do textu zabývajícího se historickým vývojem dané lokality a hodnocením jeho kvalit z pohledu památkové péče, se ukázalo být velkým limitem pro zpracování této práce. Autorka z tohoto důvodu zvolila postup, při kterém se rozhodla aktuální možnosti a principy ukázat na vybraných příkladech – ať již v pozitivním či negativním smyslu. Pro kontext je nutné ještě připomenout skutečnost, že Jemnice jako město na hranici pohraničního pásma byla téměř celou 2. polovinu 20. století lokalitou velmi málo dostupnou nejenom pro běžný turistický ruch, ale byla i mimo hlavní proudy zájmu ze strany památkové péče. Ve spisových archivech dnes nacházíme jen velmi málo podkladů, na základě kterých by se dal vypracovat alespoň trochu objektivnější pohled na hájení památkových zájmů v tomto městě, především pak na areálu zámku.

Většina úprav na památkovém fondu byla menšího rozsahu, to se týká např. měšťanských domů. Ty větší zásahy principy památkové ochrany většinou jednoduše nerespektovaly. Důkazem může být naprosto bezprecedentní neuskutečnění archeologického průzkumu při rozsáhlé obnově povrchu náměstí na počátku 70. let 20. století.¹⁴ Akce byla patřičně pochválena v městské kronice, ale zásadní nevratné poškození archeologických terénů je zde pochopitelně opomenuto. A zámecký areál byl hermeticky uzavřen jako sídlo místní vojenské posádky, takže i zde jakýkoliv vliv tehdejších orgánů státní památkové péče byl téměř nulový.¹⁵

Obr. č. 2 Část záznamu z Kroniky města Jemnice, kde je zmiňováno ukončení akce obnovy náměstí a přilehlých ulic v roce 1971.¹⁶

¹⁴ Akce celkové obnovy náměstí byla ukončena v roce 1971.

¹⁵ Více k této etapě historie zámku v kapitole o zámku.

¹⁶ Kronika města Jemnice – rok 1971, str. 376. Archiv MÚ Jemnice.

Obr. č. 3 Pohled na probíhající rekonstrukci plochy náměstí Svobody v roce 1971 (Soukromý archiv p. Hrbka).

Všechny výše zmíněné roviny jsou obsahem této práce. Dalším důležitým podkladem pro ni je pak intenzivní spolupráce autorky se zástupci města Jemnice, která započala v roce 2008, na znovuoživení zájmu o tuto zapomenutou, ale nesmírně hodnotnou lokalitu a hledání nových funkcí pro nově nabytý majetek, kterým je pro město zámecký areál, tak, aby nedošlo ke snížení nebo poškození památkových hodnot. Cílem všech tak je, aby se Jemnice konečně dostala do povědomí veřejnosti jako jedno z měst, které má turistickému ruchu rozhodně co nabídnout a má pevné místo i mezi směry a cíli vědeckého bádání. Tajemství, díky mnoho desítek let trvající nemožnosti se Jemnicí intenzivně a systematicky zabývat, má pro nás skrytých ještě mnoho.

Obr. č. 4 Pohled na průčelí zámku Jemnice (2009).

Obr. č. 5 Pohled na náměstí Svobody s kostelem sv. Stanislava (2010).

2. Zakládání měst za vlády posledních Přemyslovců

Hned v úvodu této práce je nutné se velmi krátce zastavit u procesu zakládání měst v průběhu 13. století za vlády posledních Přemyslovců, a to i vzhledem k tomu, že se jedná svým způsobem o dějinný fenomén, který se již nikdy později neopakoval. V obecné rovině je zde popisována situace na území Čech a Moravy s důrazem na zakladatelskou činnost Přemysla Otakara II., za jehož vlády zakladatelská a lokační činnost dosáhla svého vrcholu. Vytváření a zahušťování městské sítě u nás, i když v podstatě kolonizační vlna přicházela ze západní Evropy a přinášela s sebou tamní pravidla a regulativy, mělo svá specifika.

Období 13. století, které se stalo opravdovým fenoménem pro vytvoření a stabilizaci sítě skutečných středověkých měst v českých zemích a na Moravě, s sebou přineslo řadu významných a často i převratných změn v oblasti hospodářského života, v ukotvení společenské struktury a především na poli politickém. Český stát se stal jedním z nejsilnějších ve střední Evropě, zvláště pak za vlády Přemysla Otakara II. a Václava II. Byly tak připraveny ideální podmínky pro rozvoj měst královských i poddanských, pro budování soustavy hradů, zakládání klášterů a v rovině architektonické pak pro přechod od slohu románského ke gotice. Prologem pro zakládání měst za vlády posledních Přemyslovců byla přeměna románského Starého Města Pražského s dvorcovou zástavbou za Václava I. na město gotické.¹⁷ Za vlády Přemysla Otakara II. česká architektura nebyla již pouhým pasivním příjemcem cizích podnětů,¹⁸ ale stala se sama aktivním činitelem. V umělecké tvorbě se sféra dvorské kultury 3. čtvrtiny 13. století velmi výrazně vymezila nad cizí vlivy.

Založení a rozvoj pevné sítě měst mohlo mít už z logiky věci pouze jediného iniciátora, a tím byl panovník. Nejenom nesmírná finanční náročnost, ale i role zákonodárce byla pro založení města neopomenutelná a nezastupitelná. Založení města nebo udělení městských práv bylo královským regálem – pouze panovník měl pravomoc k povýšení na město, což v zemích Království českého ve 13. století platilo bez výjimky. V praxi to

¹⁷ Kibic, Karel: Vývoj měst v českých zemích. In: Péče o architektonické dědictví. Sborník prací 3. díl. Praha, 2009, str. 19 - 20.

¹⁸ V sakrální architektuře se v polovině 13. století hovoří nejčastěji o vlivu cisterciácko-burgundském či maubronnském (Zlatá Koruna, Vyšší Brod), podobně tak v hradní architektuře je přejímán typ francouzského kastelu (Konopiště, Týřov, Úsov). Stavebnictví městských domů však ve větší míře vycházelo z terénní situace a funkčních požadavků každodenního života. Slohové tendence se zde projevovaly převážně v omezené míře, spíše v detailech než v celkových koncepcích.

znamenal, že k založení města někým jiným (např. vrchností, církví, klášterem) bylo potřeba nejdříve panovníkova souhlasu, teprve pak mohlo dojít k samotné realizaci.¹⁹

Někdejší slovanská území byla pod vládou Přemyslovců připravená přijmout nové organizační formy a nové principy vztahů mezi venkovem a městy, mezi zemědělstvím a řemeslnou výrobou. Doprovodným, ale výrazně určujícím faktorem kolonizace, šířící se ze západu na východ, bylo tzv. německé právo, které se formovalo pravděpodobně již od 11. století. Stavělo především na dvou pilířích, kterými bylo holandsko – vlámské právo²⁰ a francké právo,²¹ kdy pravděpodobně na počátku 13. století došlo k jejich splynutí právě v již zmiňované tzv. německé právo. Základem práva byla osobní svoboda měšťanů, dědičné užívání gruntu při zachování vlastnických práv vrchnosti, odvádění sjednaných platů a nižší soudní autonomie.²² Tímto německým právem byl kolonizován i venkov, kdy postupem času se začal stírat rozdíl mezi německým kolonistou a domácím rolníkem. Obrovský rozvoj zemědělství, přechod k peněžní formě feudální renty, upevnění struktury venkovských aglomerací a jasná právní atmosféra tak daly pevné základy zakládání a rozvoji měst, která byla na venkově v podstatě závislá. Zakládání kolonizačních měst, jehož příkladem u nás může být Polička, znamenalo migraci německého obyvatelstva, která byla podporována samotným panovníkem. Pro mnohé z příchozích znamenalo usídlení se v nově kolonizované oblasti vzestup na pomyslném společenském žebříčku, kdy se z venkovského rolníka stal měšťan.

Obr. č. 6 Letecký pohled na Poličku (zdroj Seznam.cz – www.mapy.cz²³).

¹⁹ Nověji se obecně problematice zakládání měst a kolonizaci krajiny věnuje Prof. Žemlička in: Žemlička, Josef: Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy. Praha, 2014. Dále pak Kejř, Jiří: Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha, 1998, s. 115 - 133; nebo Hoffmann, František: Středověké město v Čechách a na Moravě. Praha, 2009.

²⁰ Holandsko – vlámské právo bylo většinou realizováno v nížinatých územích, vzhledem k tomu, že Holanďané znali pokročilé meliorační systémy.

²¹ Francké právo – kolonizace tímto právem vznikla intenzivním mýcením lesů, tedy většinou ve vyšších polohách.

²² Více k tématu in: Kejř, Jiří: Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha, 1998, str. 15 – 47. Srovnej též Hoffmann, František: Středověké město v Čechách a na Moravě. Praha, 2009, str. 393 – 404.

²³ Mapy CZ [online databáze], Seznam.cz [cit. 2021-01-05, 15:50 EST] Dostupné z: <https://mapy.cz/letecka?x=16.2663665&y=49.7143998&z=16&source=muni&id=2833>

Založení města, jak již vyplynulo výše, rozhodně nebylo jednorázovým aktem, ale zcela jistě se jednalo o velmi složitý a časově až několik let trvající proces. Až teprve v okamžiku, kdy se setkala rovina hmotná, tedy prostorově vymezené území, s rovinou právní, můžeme hovořit o završeném městském založení. Sídlní aglomerace v tomto okamžiku dosáhla nového vyššího stupně – proměnila se v město. Pakliže odhlédneme od hmotné a archeologickým průzkumem prokazatelné roviny, musíme si uvědomit, že založení města bylo především aktem právním, jak bylo už uvedeno výše. A zde se již stíraly rozdíly topografické či stavební a urbanistické mezi městy vznikajícími postupným vývojem z předlokačního osídlení a městy nově budovanými. Po právní stránce založení města znamenalo propůjčení městského, tedy vyššího privilegovaného zřízení.²⁴ Pomineme-li nesmírnou nákladnost a technickou náročnost založení města je zde i další skutečnost, která v průběhu 13. století souvisela s pozicí panovníka. Pro zamýšlené založení města bylo potřeba získat, tedy scelit půdu. Požadovaná plocha jen velmi zřídka přesáhla dle Jiřího Kuthana 12 – 15 ha,²⁵ či dle Jiřího Kejře 15 – 20 ha,²⁶ v případě velkolepých lokací se pak jednalo pochopitelně o plochy podstatně větší (České Budějovice, Uherské Hradiště, Uherský Brod). Pro doplnění je nezbytné dodat, že dolnorakouský Marchegg, rovněž založený Přemyslem II., se svou plochou 60 ha náleží k největším městským fundacím 13. století ve střední Evropě vůbec. Sledovaná Jemnice měla v okamžiku vytyčení města plochu cca 5,5 ha, což znamená, že se jednalo naopak o jednu z plošně nejmenších fundací období vlády posledních Přemyslovců. V tomto případě byla celková rozloha budoucího města striktně limitována přírodními podmínkami této lokality. U několika lokací se setkáváme ve skromných písemných pramenech pro období 13. století s informacemi, dokládajícími transakce, jejichž cílem bylo potřebné pozemky sjednotit či doplnit. Jiří Kejř konstatuje, že k získání půdy pro města užil panovník často tzv. nucené směny, když nejčastěji šlo o nemovitosti patřící ústavům církevním, klášterům či biskupovi.²⁷ Byl zde využíván princip, že panovníkovi je dovoleno odebrat církvi půdu, ovšem bude-li za ni poskytnuta rovnocenná nebo cennější náhrada. V konkrétním případě založení Českých Budějovic předcházela komplikovaná směna s Čechem z Budějovic, který náhradou za pozemky získal pravděpodobně Velešín. I zde se téměř s jistotou jednalo o směnu nucenou.

²⁴ Kejř, Jiří: Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha, 1998, str. 135 - 175. Též Hoffmann, František: Středověké město v Čechách a na Moravě. Praha, 2009, str. 393 – 404.

²⁵ Kuthan, Jiří (ed.): Architektura v přemyslovském státě 13. století, in: Umění doby posledních Přemyslovců. Praha, 1982, str. 13 - 40.

²⁶ Kejř, Jiří: Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha, 1998, str. 120.

²⁷ Tamtéž.

Jak uvádí Oldřich Dostál, rozbor půdorysů jader i nejstarších staveb ve městech ukazuje přesvědčivě, v souladu s písemnými prameny, že téměř všechna naše města vznikla v navázání na starší sídelní útvary – vesnice, tržní osady, podhradí apod.²⁸ Předpokládá se, že samotný fakt existence trhu či trhové osady ještě sám o sobě neznamenal automatický přerod v město. K tomu bylo potřeba propojit mnohem více faktorů.²⁹ Proces založení města procházel několika fázemi, kdy nedotažení jedné z nich většinou znamenalo ustrnutí jeho dalšího vývoje. Tím pádem bylo výsledkem nevydařené městské založení. Stejně tak nelze hovořit obecně o procesu plynulém, jelikož okolností ovlivňujících vznik města od jeho prvotního zárodku po dosažení plného městského zřízení bylo široké spektrum. Je nutné podotknout, že zakladatelská politika Přemysla Otakara II. zahrnuje i tyto nevydařené lokace, například Starý Bezděz.

Zdánlivě samostatnou kapitolou jsou města založená „na zeleném drnu“ nebo „z divokého kořene“. Při podrobnějším zkoumání však dojdeme dříve či později k názoru, že se z převážné většiny opět jednalo o takové sídelní aglomerace, které byly z nejrůznějších důvodů přeloženy na výhodnější, popřípadě strategičtější místo, když starší sídliště již zcela nevyhovovalo novým aktuálním potřebám. Nejčastěji došlo k přesunu pro nedostatek půdních ploch vhodných pro stavební rozvoj nebo jen přiblížení se na trasu důležité obchodní stezky. Ostatně i při prokázání staršího předlokačního osídlení u mnoha městských založení dospějeme ke skutečnosti, že ta nově vznikající města se k dřívější osadě pouze přichýlila. Existence osídlení tedy pravděpodobně bylo v těchto případech jakýmsi omezením a limitujícím faktorem pro vytyčení a novou parcelaci vznikajícího města. Pro tímto způsobem vzniklá založení je tedy charakteristický téměř pravidelný půdorys jako u měst založených na zeleném drnu. Měst prokazatelně založených tímto způsobem je jen velmi malá skupinka. Kategorii měst vytyčených na místech bez dřívější předlokační fáze tak lze přisoudit s větší pravděpodobností k jednomu z nástrojů kolonizační politiky, tzn. v případech, kdy založení nového správního centra mělo zajistit osídlení doposud pusté oblasti.

Specifickou skupinou měst byla města spojená s hornickou činností. Jejich charakteristickým znakem byla jakási neuspořádanost až živelnost v půdorysném rozložení. Jako doklad může sloužit Kutná Hora, která neměla v počáteční fázi jasně vymezený jeden centrální prostor. Nesouvislé opevnění a několik zdánlivě nelogicky položených kostelů dokazuje neorganizovanost zakládacího procesu, kdy došlo v druhé polovině 13. století

²⁸ Dostál, Oldřich (ed.): Československá historická města. Praha, 1974, str. 15 - 41.

²⁹ Obecně in: Žemlička, Josef: Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy. Praha, 2014. Dále pak Kejř, Jiří: Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha, 1998; nebo Hoffmann, František: Středověké město v Čechách a na Moravě. Praha, 2009.

pravděpodobně ke spojení několika hornických osad, ležících kolem vyústění vydatných stříbrných dolů.

Opačnou cestou se vydalo např. hornické město Jihlava, které má ale uspořádaný pravidelný půdorys s obrovským pravidelným náměstím uprostřed a s téměř pravidelně oválným hradebním pásem opevnění okolo města.³⁰

Obr. č. 7 Kutná Hora – letecký pohled na živelný půdorys města (zdroj Seznam.cz – www.mapy.cz³¹).

Mocenský charakter mělo založení již zmíněného města České Budějovice, které měly úlohu jakéhosi královského klínu vraženého do scelujícího se území stále mocnějších jihočeských Vítkovců.

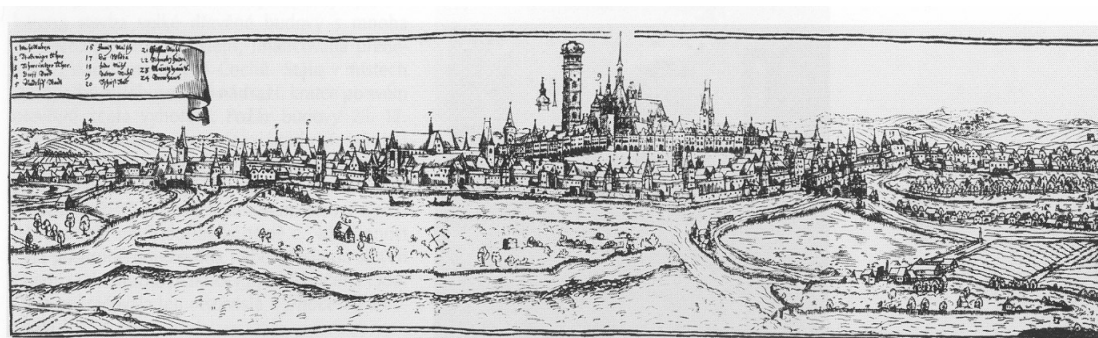
Obr. č. 8 České Budějovice – letecký pohled (zdroj Seznam.cz – www.mapy.cz³²).

³⁰ Více Měřínský, Zdeněk – Hrubý, Petr – Zimola, David: Urbanismus, nejstarší zástavba a vnitřní vybavení domů. In: Pisková, Renata (ed.): Jihlava. Historie, kultura, lidé. Praha, 2009, str. 66 - 80.

³¹ Mapy CZ [online databáze], Seznam.cz [cit. 2019-01-05, 15:50 EST] Dostupné z: <https://mapy.cz/zakladni?x=15.2614991&y=49.9497118&z=13&base=ophoto&source=muni&id=3774>

³² Mapy CZ [online databáze], Seznam.cz [cit. 2019-01-05, 15:52 EST] Dostupné z: <https://mapy.cz/zakladni?x=14.4910540&y=48.9793498&z=12&base=ophoto&source=muni&id=537>

Příklad lokace Českých Budějovic jako určitý zobecňující příklad zaujímá mezi městy založenými posledními Přemyslovci výjimečné postavení. Představuje jednu z vrcholných a urbanisticky nejdokonalejších fundací krále Přemysla Otakara II. (asi 1233 – 1278), která v podstatě předběhla svou dobu. Král si tímto počinem zajišťoval a upevňoval pozici panovníka uprostřed jihočeského dominia Vítkovců, jak již bylo uvedeno výše. A že jim založení královského města jako jednoho z hlavních opěrných pilířů v tomto regionu bylo opravdu trnem v oku, potvrzuje skutečnost, že město bylo v počátečních fázích své existence hned dvakrát pobořeno a vypáleno (1277 Ojřem z Lomnice, 1279 Závišem z Falkenštejna). Panovník v této oblasti potřeboval pevnou oporu zejména proto, že tudy procházely hlavní cesty do Rakouska, tedy do Otakarem nově získaných zemí.

Obr. č. 9 Rytina se zachycením Českých Budějovic od J. Willenberga z roku 1602 ³³.

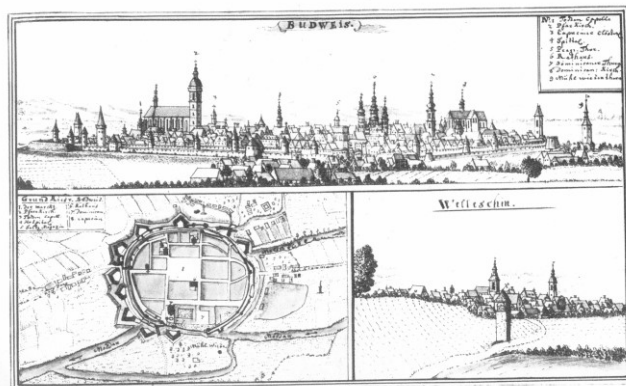
Lokací Českých Budějovic, tedy jejich vytyčením, zaměřením a výstavbou, byl pověřen tehdejší zvíkovský purkrabí Hirzo (někdy zvaný též Hirš), který byl v té době již velmi zkušeným lokátorem. Přítomnost osobnosti Hirza je doložena na takových založeních, jakými byla například výstavba města Písku, kde jako na hradě Zvíkově působila královská stavební huť, ale i u založení cisterciáckých klášterů ve Vyšším Brodě a ve Zlaté Koruně, kde byl později v kapitulní síni pohřben.³⁴

Město, které bylo založeno v pozici přirozeného geografického centra celých jižních Čech, na soutoku řek Vltavy a Malše, má půdorys nepravidelného tvaru, podřízený do jisté míry směru a dynamice právě přítomných vodních toků. Založení města v bezprostřední blízkosti soutoku obou řek bylo technicky velmi náročným počinem, znamenalo to však velmi výhodné využití vodního živlu jako jedné ze součástí aktivní obranné fortifikace. Vnitřní

³³ Encyklopedie Českých Budějovic [online], Město České Budějovice a vydavatelství NEBE [cit. 2019-01-06, 9:30 EST] Dostupné z: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/veduty>

³⁴ Stručně k Hirzovi viz též heslo Hirzo in: Encyklopedie Českých Budějovic [online], Město České Budějovice a vydavatelství NEBE [cit. 2019-01-06, 9:35 EST] Dostupné z: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/hirzo>

dispozice Českých Budějovic, ortogonální půdorys s téměř dokonale pravoúhlou uliční sítí, si v sobě nese pevný a logický řád, čímž se právě řadí mezi nejvyspělejší fundace krále Přemysla Otakara II.

Obr. č. 10 Kresba Českých Budějovic od severu od F. B. Wernera z poloviny 18. století³⁵.

Hradby města se třemi branami byly budovány současně s městem samotným. Své základní půdorysné schéma, v podstatě bez nějakých výraznějších pozdějších zásahů, si město udrželo poměrně dlouho, a to až do 19. století, kdy jej zasáhla asanační vlna a došlo i k rozsáhlé demolicí dosud kompaktně zachovaných hradeb, včetně již zmíněných městských bran. České Budějovice si do počátku 90. let 20. století zachovaly téměř neporušené historické jádro (opomineme-li asanaci hradeb), které bylo v roce 1952 vyhlášeno Městskou památkovou rezervací (MPR)³⁶.

Obr. č. 11 České Budějovice - bourání hradeb na Zátkově nábreží v 19. století. (Archiv NPÚ ÚOP Č. B.).

³⁵ Encyklopedie Českých Budějovic [online], Město České Budějovice a vydavatelství NEBE [cit. 2019-01-06, 9:31 EST] Dostupné z: <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/veduty>

³⁶ Památkový katalog [online databáze], Národní památkový ústav [cit. 2019-01-06, 10:30 EST] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/ceske-budejovice-7663542> .

Dalším důvodem pro založení města mohlo být vytvoření, popřípadě doplnění obranné linie proti výpadům nepřátel. Zcela jednoznačně pro posílení obrany země proti Uhrům bylo založeno Uherské Hradiště a Uherský Brod na Moravě. V obou případech se jedná o velkolepá a rozlehlá založení, v případě Uherského Hradiště dokonce se dvěma, rozlohou poměrně velkými náměstími.

Obr. č. 12 Uherské Hradiště – letecký pohled (zdroj Seznam.cz – www.mapy.cz ³⁷).

Zcela zvláštní pozici mezi městy založenými Přemyslem II. měl Kaliningrad (dříve Královec, Königsberg), založený v roce 1255, který spadá do první vlny fundací tohoto panovníka. Jedná se o doklad křižáckého tažení mladého krále proti pohanským Prusům.

Specifickou roli v procesu zakládání měst hráli vedle osoby panovníka lokátoři. Lokátorem byl člověk, který uváděl v život město se všemi riziky s tím spojenými, od vyhledání vhodného místa až po přivedení nových obyvatel.³⁸ Byl partnerem pro jednání s panovníkem (nikoliv budoucí měšťané či městská komunita) a lokační listiny až na malé výjimky jsou psány směrem k osobě lokátora.³⁹ V lokačních listinách bylo vždy jasně specifikováno, jak má město vzniknout, jakým způsobem má být spravováno a jakým právem má být řízeno. Obsahem pak byly tři okruhy práv: určení práv města a jeho měšťanů, přesně

³⁷ Mapy CZ [online databáze], Seznam.cz [cit. 2019-01-05, 15:55 EST] Dostupné z:

<https://mapy.cz/zakladni?x=17.4825592&y=49.0619259&z=12&base=ophoto&source=muni&id=3274>

³⁸ Žemlička, J. 2002: Počátky měst královských 1198 – 1253. Proměna státu a společnosti. Praha, str. 547 – 562. K roli lokátora podrobněji též Hoffmann, František: Středověké město v Čechách a na Moravě. Praha, 2009, str. 45 – 60; nebo Kejř, Jiří: Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha, 1998; nejnověji pak Žemlička, Josef: Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy. Praha, 2014, str. 125 – 128.

³⁹ Pakliže mělo jednání mezi panovníkem a lokátorem písemnou formu. V prvních fázích měla dohoda velmi často ústní charakter.

vymezené příjmy panovníka z města a hmotné zabezpečení samotného lokátora. Konkrétní jména lokátorů z první vlny přemyslovských měst většinou neznáme a tyto osoby poznáváme spíše až ve funkci rychtáře, která bývala často odměnou za vykonané dílo. Zvláštní postavení mezi lokátory měli pak mincmistr Eberhard (vedl založení Nového Města pražského u sv. Havla) a již uvedený zvíkovský purkrabí Hirzo, lokátor Českých Budějovic, který stál i u zrodu Písku či založení Zlaté Koruny. Hirzo, kterému se dokonale podařilo vystoupit z anonymity, za své služby dostal od krále rozsáhlé majetky v jižních Čechách a po své smrti v roce 1275 byl dokonce pochován v klášteře Zlatá Koruna.

Obr. č. 13 Klášter Zlatá Koruna – náhrobek Hirza.

Závěrem lze říci, že jedinečnost 13. století, zvláště pak jeho druhé poloviny, spočívala ve střídání starého systému novým v podstatě ve všech rovinách – politické, hospodářské, společenské i kulturní. Tato doba převratných změn však nesporně položila pevné základy budoucího vývoje, které jsou v případě již tehdy dokonalé městské sítě patrné dodnes. V tomto tkví výjimečnost této epochy.

Základní typy půdorysů měst 13. století:

1. Šachovnicový (ortogonální, plánovitý) – půdorys, který vycházel ze snahy maximálního a také nejefektivnějšího využití vymezené plochy. Více či méně pravidelný půdorys vyplňuje zpravidla oválnou či kruhovou plochu, pravidelností

přizpůsobenou terénu a daným podmínkám a centrální polohu vyplňuje zpravidla čtvercové nebo obdélníkové náměstí. U nás byl tento typ cíleně aplikován poprvé v případě Bruntálu (kolem 1223), ale najdeme jej i u mnoha dalších měst – Písek, Plzeň, Kolín, Vysoké Mýto a České Budějovice, kde dosáhl tento princip vrcholu.

2. Ulicový – schéma, kdy sídelní jednotkou probíhá páteřní komunikace, centrální náměstí ve smyslu ortogonálního typu je nahrazeno dlouhým veřejným prostorem, někdy pouze rozšířeným kolem probíhající cesty. Tento plán reprezentují Domažlice, Litomyšl nebo Telč.
3. Radiální – prostor vyplňuje zástavba na paprscovém schématu – Praha – Staré Město.
4. Rostlý – typ uspořádání, které reaguje na starší předlokační osídlení, tedy jeho znakem je nepravidelnost - Mělník. Rostlý půdorys je velmi často charakteristický pro hornická města – Kutná Hora, ale objevuje se i u husitského města Tábora.
5. Smíšený – tento půdorys kombinuje znaky více typů na jednom místě, velmi často zahrnul i trhovou ves – Havlíčkův Brod. K tomuto typu řadíme i např. Jihlavu a Milevsko.
6. Atypický půdorys města na pahorku, který se přizpůsobuje přesně vymezené ploše a terénním podmínkám – u nás nepříliš rozšířený – Ústěk, Mladá Boleslav.

3. Založení Jemnice

Jemnice, jejíž název je odvozen pravděpodobně od slova „*jáma, jamné, jámování*“, tedy od hloubení jámy, je řazena mezi nejstarší centra dolování na území Moravy. Už od raného středověku se zde dolovala ruda a doloženo je zde i kutání stříbra a pokusy o povrchovou těžbu zlata, kterou záhy vystřídalo jeho rýžování z náplav. Počátky dolování je velmi problematické ukotvit v čase vzhledem k absenci nezvratných důkazů. Někteří badatelé počátky dolování kladou ještě před vlnu kolonizace německým obyvatelstvem, tedy na přelom 11. a 12. století, stejně tak jako v případě nedaleké Jihlavy, které sem zlákala i vidina zbohatnutí na rudě a stříbře.⁴⁰

Obr. č. 14 Pohled na Podolí z hradeb Jemnice. Uprostřed kostel sv. Jakuba Většího.

Založení města samotného mělo několik předcházejících fází. Nejdříve v pramenech narážíme na osadu nacházející se v údolí u brodu přes řeku Želetavku v místech, kudy vedla jedna ze zemských stezek. Na ostrožně nad osadou byl někdy na počátku 12. století vybudován knížecí dvorec, v jehož středu se nacházela rotunda sv. Jakuba Většího. Věž přiléhající k později odbourané rotundě se stala věží kostelní a dodnes je dominantou tohoto místa.⁴¹ Rozvoj těžby si vyžádal založení trhové osady a postupem času založení města jako

⁴⁰ I přes to, že místní jméno naznačuje pravděpodobnou souvislost s dolováním, jsou začátky důlní činnosti v této oblasti na přelomu 11. a 12. století zatím pouhou a jasnými důkazy nepodloženou hypotézou; srov. Konečný, Lubomír Jan: Jemnice v době předměstské. In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010, str. 9 – 15. Stejně tak v případě počátků dolování v Jihlavě, kde je těžba rud před 2. čtvrtinou 13. století vzhledem k průběhu osidlovacího procesu prakticky vyloučená. Srov. Měřínský, Zdeněk – Charouz, Jindřich Zdeněk: Vznik Staré Jihlavy s kostelem sv. Jana Křtitele a zdejší markraběcí zboží. In: Pisková, Renata (ed.): Jihlava. Historie, kultura, lidé. Praha, 2009, str. 38 - 46.

⁴¹ Při archeologických výzkumech v 70. letech 20. století zde byl v odkrytých základech rotundy nalezen denár knížete Vladislava II. (1140 – 1158).

takového. Nestalo se tak ale v místech oné tržové osady, jak by se dalo očekávat, ale na protější a strategičtěji lépe položené ostrožně. Nová lokace převzala jméno Jemnice po starší nedaleké osadě a ta se stala jakýmsi samostatně se rozvíjejícím předměstím s dnešním názvem Podolí.⁴² Ještě dlouhá desetiletí se však této lokalitě říkalo Stará Jemnice.⁴³

První písemná zmínka o Jemnici je ve starších pramenech a literatuře připisována k roku 1197⁴⁴ a zní: *"...Frater autem meus de provincia Jampnic Zwatopluk contulit predium na mirine"*, což lze interpretovat jako: „... roku 1197 třebečský klášter obdržel od knížete Svatopluka Jemnického statek na Mirine, nyní Meziříčí“. Tato listina byla později historiky ovšem označena jako falsum⁴⁵ s tím, že Jemnice jako město v roce 1197 ještě nemohla fyzicky existovat, protože byla založena pravděpodobně až v roce 1227.

Obr. č. 15 Plánek se zákresem původní osady Podolí (červeně) a nové lokace Jemnice (zeleně)
(zdroj: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010).

⁴² Název Podolí je v pramenech poprvé zmiňován až k roku 1364 (Zemské desky kraje brněnského IV. 135).

⁴³ Karel Kuča uvádí jako dalšího předchůdce Jemnice lokalitu zvanou Stará Jemnička, která ovšem později velmi rychle zanikla a nám je známá pouze z pramenů vztahujícím se k rokům 1390 a 1481. In: Kuča, Karel: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku. Praha 1997, s. 609.

⁴⁴ Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae II. č. 180, Brno 1836 – 1903., str. 348 – 349.

⁴⁵ Byla zařazena do skupiny tzv. Bočkových falz, které se týkají okruhu listin kolem třebečského kláštera.

K procesu založení města se pochopitelně váže i role lokátora, jak již bylo uvedeno výše. V případě Jemnice prameny hovoří o jakémisi Petrovi, který jako odměnu za svou činnost měl obdržet výnosy z nedalekého zlatého dolu. Tato událost je v pramenech datována rokem 1227.⁴⁶ I tato listina je ovšem některými historiky označována za falsum, ale období kolem roku 1227 by mohlo nejspíše odpovídat realitě. Role a neurčitý rozsah skupiny tzv. Bočkových fals značně znepráhledňují otázku tohoto městského založení, stejně tak jako nejednoznačný názor historiků, které všechny listiny ve vztahu k Jemnici lze označit za falsum.

Osobu jmenovaného Petra někteří historikové ztotožňovali se správcem bítovského kraje vilikem Petrem,⁴⁷ pod jehož správu území Jemnicka původně patřilo, a který byl zabit při vzpouře roku 1228.⁴⁸ Jednalo se pravděpodobně o vladaře pověřeného královnou Konstancií, které daná území byla propůjčena manželem Přemyslem Otakarem I.⁴⁹ Osoba uvedeného lokátora je tak interpretována jako Petr, který je zmiňován v listině o udělení práv městu Hodonín, které zakládal pro Konstancii a kde mohl využít zkušenosti nabyté právě s fundací Jemnice. Úplné začátky tohoto údelu jsou dodnes velkou neznámou, jelikož i kronikáři si často v případě Jemnice protiřečí.⁵⁰ Nejnovější výzkumy ovšem prokázaly, že se o jednu a tutéž osobu jednat nemohlo a to z několika důvodů. Privilegium pro Hodonín, v němž je Petr zmiňován, se nedochovalo v originále, ale v opise, což mohlo vést k pozdějším úpravám obsahu. Rovněž datace byla z roku 1228 posunuta až k letům 1236 – 1237, což rovněž mění situaci. A třetím důvodem pro kritický přístup k této interpretaci dle Miroslava Plačka je skutečnost, že „...vzhledem k jejich postavení a službě v rozdílných sférách – správce provincie a rychtář – je tato možnost téměř nemožná a přání historika Ladislava Hosáka bylo zřejmě otcem myšlenky.“⁵¹

Jasně tedy je, že tato lokalita patřila k těm hospodářským statkům, které byly používány pro zaopatření jednotlivým příslušníkům vládnoucí dynastie přemyslovských knížat, později králů, a jejich blízkých jako dočasný údel. Jemnice se tak řadila mezi města

⁴⁶ Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae II. č. 180, Brno 1836 – 1903.

⁴⁷ Hosák, Vladislav: K počátkům měst na jihozápadní Moravě. In: Sborník filozofické fakulty Univerzity Komenského, Historica XV. Bratislava 1964, str. 121.

⁴⁸ Falsum lokační listiny Hodonína. Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. č. 381, Praha 1904.

⁴⁹ Jemnicko a další statky získala Konstancie buď jako vdovský údel či je nabyla po smrti markraběte Jindřicha Vladislava v roce 1222.

⁵⁰ Pešina z Čechorodu: Mars Moravicus, Praha 1677, nebo Bohuslav Balbín: Miscell, 1687. Oba čerpali z tzv. třebských análů – klášterních listin, které se nedochovaly.

⁵¹ Plaček, Miroslav: Středověké dějiny města. In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010, str. 57.

typu Mělníka či Hradce Králové,⁵² která patřila do skupiny tzv. věnných měst. Ostatně pozdější propojení s osobou královny Elišky Přemyslovny hrálo v dějinách Jemnice velmi důležitou roli, dodnes připomínanou každoroční letní slavností Barchan, která se zde koná kontinuálně údajně již od poloviny 14. století.⁵³ Barchan patří mezi nejstarší slavnosti u nás a Jemnice dlouhou dobu usiluje o jeho zapsání na Seznam světového kulturního a přírodního dědictví UNESCO v kategorii nehmotné dědictví. Předpokladem, aby se tak mohlo stát, byl zápis na Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury ČR, což se uskutečnilo po velkém úsilí místních a radnice dne 9. 12. 2013 a Barchan je na tomto seznamu 9. položkou.⁵⁴ Barchan se koná vždy první neděli po sv. Vítu na počátku června na počest události z roku 1312, kdy se podle legendy měla do Jemnice uchýlit královna Eliška, aby zde čekala na poselství od svého manžela Jana Lucemburského. O tomto svátku se vyvěšuje tzv. barchanický prapor se symboly čtyř běžců - poslů, kteří prý běželi ze čtyř světových stran do bran města, a nesli královně Elišce čerstvé zprávy z bojiště.

Jemničtí občané pod názvem „*svatovítská slavnost Barchan*“ dlouho rozuměli slavnost, která měla dvě části – církevní a světskou. Dopolední část byla církevní a znamenala procesí (poutí) k bývalému klášternímu kostelu sv. Víta a slavnostní mši, odpolední světská část pak zahrnovala již zmiňovaný běh čtyř mládenců oblečených v krojích, na který navazovala volná zábava a tanec. Pojmenování slavnosti je prý odvozeno od látky barchet, kterou obdrží jako trofej vítěz odpoledního běhu. První písemná zmínka o Barchanu pochází z roku 1713 a praví se v ní, že „...*měšťan Karel Seidl nechtěl vydati prapor barchan pořadatelům slavnosti, protože páni úřadující na radnici přijali k běžení Barchanu pacholky a nikoliv syny jemnických měšťanů, a když mu městský rychtář barchan mocí bral, hájil čest barchanu nahým mečem.*“⁵⁵ Z uvedené citace lze tedy vyvodit, že již v roce 1713 měla slavnost svá jasná a věky ustálená pravidla a musela být tedy slavena již delší dobu. Pravidla se později pod tlakem různých vlivů a okolností měnila a dnes má slavnost jiný charakter a průběh než tomu bývalo dříve. Jen ta část s kostýmovaným průvodem královny Elišky zůstala nezměněná.

⁵² Ostatně i z názvu města vyplývá, že Hradec přináležel „králové“, tedy královně. Nejvýrazněji se o rozkvět města přičinila Eliška Rejčka, která jej získala právě jako jedno ze svých 5 věnných měst po smrti svého manžela Václava II.

⁵³ Kořeny slavnosti Barchan, která se koná každý rok v období letního slunovratu, sahají až hluboko do středověku. Dle pověsti si několikaměsíční pobyt královny Elišky v Jemnici začali touto formou připomínat lidé, kteří byli ještě pamětníky této události.

⁵⁴ Více k Seznamu na mkr.cz [cit. 2019-01-07, 10:25 EST] Dostupné z: <https://www.mkr.cz/seznam-nematerialnich-statku-tradicni-lidove-kultury-ceske-republiky-299.html>

⁵⁵ Archiv Města Jemnice, Městská kniha, zápis ze dne 15. června 1713.

Založení královského opevněného města s hradem v těchto místech nereagovalo pochopitelně pouze na rozvoj dolování, ale mělo i jinou strategičtější rovinu. Jemnice leží nedaleko hranice s Rakouskem a toto území bylo ve 12. a 13. století jen velmi málo osídlené. Jemnice tak představovala jedno z důležitých opěrných míst královské moci v pohraničních místy těžko prostupných hvozdech. A právě politicky neklidné období v polovině 13. století, kdy docházelo často ke střetům rakouského vojska s českým, si vyžádalo výstavbu mohutného městského opevnění.

Obr. č. 16 Pohled na část zachovaných hradeb (2010).

Důlní činnost v okolí Jemnice znamenala rychlý vývoj nové lokace a s tím i poměrně rychlé zbohatnutí místních obyvatel. Došlo k velkému rozkvětu řemesel a obchodu, kontrolovaného převážně místní židovskou komunitou. Optimistický rozvoj města ukončilo až dobytí a zpusťování Jemnice Uhry v roce 1468, ze kterého se město už nikdy nevzpamatovalo natolik, aby navázalo na úspěšnou hornickou tradici. Od 16. století se obyvatelé orientovali především na zemědělství a rybníkářství.

4. Urbanismus města

Místo, vybrané pro novou městskou lokaci, ji od samého počátku striktně limitovalo přírodním terénem - plochý a proti hřbetu trochu vyvýšený konec ostrožny nad řekou Želetavkou, který je ze tří stran vymezen strmým úbočím. Podmínky téměř ideální pro obranyschopnost města, ale zároveň omezující možnost pro jeho další pozdější rozvoj. Půdorysu historického jádra města dominuje lichoběžníkové prostorově velkorysé náměstí (dnes nám. Svobody) s mírným protažením tvaru na ose sever – jih. Zajímavým momentem v urbanistickém rozložení domů na náměstí je jejich stupňovité ustupování severozápadním směrem. Domy a jejich parcely tak i v rámci centrálního prostoru naznačují průběh ostrožny potažmo hradeb za nimi a nevyrovnávají ho různou délkou parcel, jak tomu bylo zvykem u jiných lokací. V severovýchodním cípu z náměstí vybíhá hlavní komunikační trasa Husova ulice. K severní, západní a jižní hranici lokace, kterou vymezují dodnes dochované hradby, se přimykají dlouhé úzké parcely domů – jeden z pozůstatků původního vyměření uliční sítě a parcelace města. Uliční síť je velmi jednoduchá a byla vytvořena v podstatě vysazením dvou domovních bloků do plochy velkorysého tržiště (náměstí) na jeho východní straně. Zdeněk Měřínský předpokládá, že ony dva bloky v počátečních fázích existence Jemnice nebyly vystavěny a došlo k tomu až někdy později.⁵⁶ Stejnou hypotézu vyslovuje i Karel Kuča, který uvádí, že „...teprve druhotně, zřejmě však poměrně brzy, byla větší část náměstí zaplněna domovním blokem, čímž se náměstí omezilo jen na západní třetinu původního prostoru.“⁵⁷ Tímto by půdorysný rozvrh lokace byl obdivuhodně jednoduchý, v podstatě pouze s obvodovou zástavbou domů uvnitř hradeb s neúměrně velikým tržištěm uprostřed.⁵⁸ Zdali si takový luxus s nezastavěním pozemků v jádru města mohl lokátor dovolit, či zda byla plocha náměstí zastavěna od počátku v dodnes dochované stopě, by s jistotou prokázal systematický archeologický průzkum, který v těchto místech nikdy neproběhl.⁵⁹ V severozápadním protáhlém cípu náměstí, v místech, kde stupňovitě ustupují domy směrem k hradbám, se nachází uprostřed filiální kostel sv. Stanislava. Pozice kostela vůči dvojbloku domů dle Miroslava Plačka naznačuje, že tento respektoval již existující zástavbu východním směrem

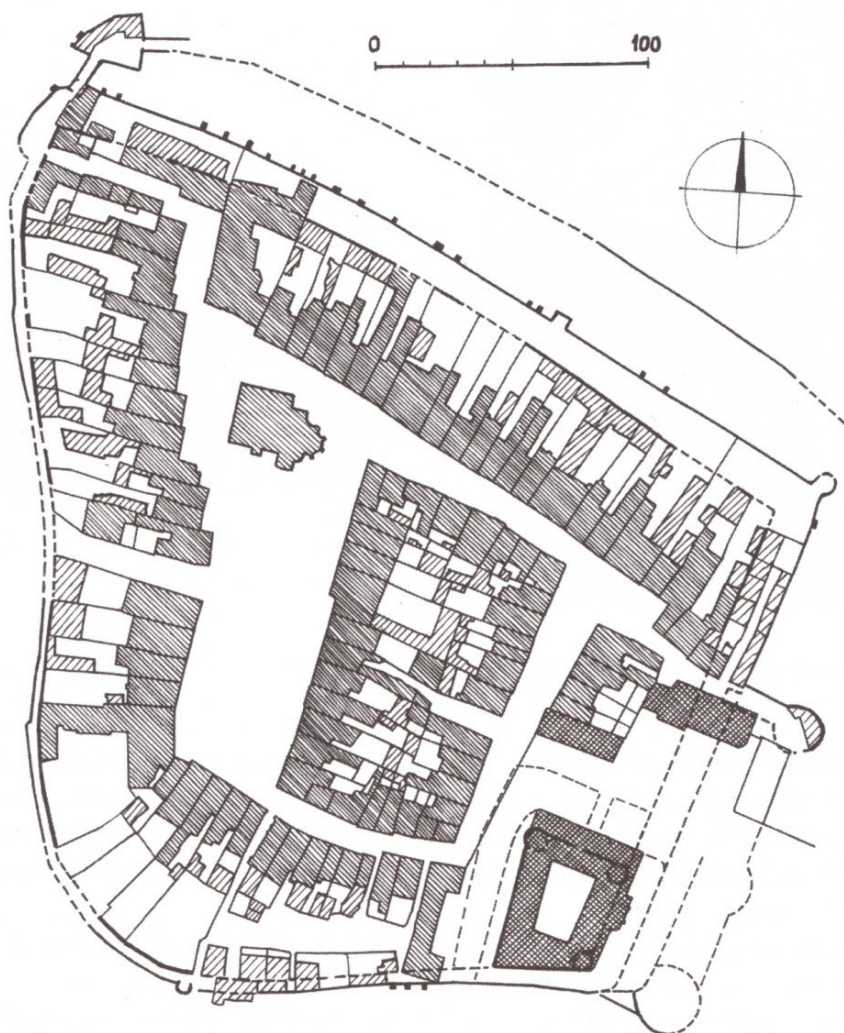
⁵⁶ Měřínský, Zdeněk: Od připojení Moravy v rámec českého státu do válek husitských. In: Moravskobudějovicko, Jemnicko. Vlastivěda moravská. Brno, 1997, str. 151 - 240.

⁵⁷ Kuča, Karel: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku. Praha, 1997, str. 610.

⁵⁸ Tento problém s původním či dodatečným zastavěním blokem domů je řešen i u jiných našich měst, např. u Písku, Prachatic, ale i u Malé Strany v Praze.

⁵⁹ A to ani v době, kdy byly realizovány poměrně velké stavební úpravy plochy náměstí v 70. letech 20. stol.

od něj, tedy lze předpokládat, že uvedené dva bloky domů byly vytyčeny již od samého počátku lokace.⁶⁰

Obr. č. 17 Plán města s naznačeným průběhem opevnění (M. Plaček. In: Dějiny Jemnice).

⁶⁰ Plaček, Miroslav: Středověké dějiny města. In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010, str. 43 - 114. Zde je potřebné připomenout archeologický výzkum pod vedením L. Poláčka, který proběhl v roce 1990 na městištích dvou domů čp. 89 a čp. 90, tedy přímo naproti kostelu sv. Stanislava, a to v celé hloubce parcel až k hradbám. Časový horizont nálezů nepřesáhl hranici 15. století, což sice může prokazovat např. pomalejší rozvoj této části lokace, ale i tato domněnka zůstává s otazníkem, jelikož výzkum byl zastaven ještě před dosažením podloží. Na základě takto žalostně malého množství informací, které k dané lokalitě máme, nelze její vývoj interpretovat jednoznačně s oporou v nálezové zprávě průzkumu a objasnit tak více první fáze existence zástavby severní fronty náměstí Svobody. Více Poláček, Lumír: Archeologický průzkum v Jemnici. In: Naším krajem 3, 1991, str. 86 – 88; srov. Měřínský, Zdeněk: Od připojení Moravy v rámec českého státu do válek husitských. In: Moravskobudějovicko, Jemnicko. Vlastivěda moravská. Brno, 1997, str. 185, 219, pozn. č. 145 na str. 231 a pozn. č. 364 na str. 238; dále pak Plaček, Miroslav: Středověké dějiny města. In: Dějiny Jemnice, Jemnice, 2010, str. 61 – 62, pozn. č. 68 na str. 108.

Jihovýchodní stranu založení zabírá poměrně rozsáhlý areál zámku, původně gotického hradu. Celkový vnitřní plošný rozsah lokace zaujímá cca 5,5 ha s délkou strany nepravidelného čtyřúhelníka mezi 260 – 300 m,⁶¹ čímž se Jemnice řadí mezi nejmenší fundace posledních Přemyslovců. I tak se jedná o fundaci úspěšnou,⁶² do které lokátor dokázal přivést nové obyvatelstvo a osídlit tak tuto část zemské hranice.

Vnitřní struktura města byla dána jeho fungováním jako celku a vlastně určovala umístění jednotlivých řemesel a živností. I v Jemnici byli k hradbám směřováni kováři či pekaři, tedy řemesla vyžadující ke svému provozování oheň. Na okraj městské lokace byli rovněž nasměrováni řezníci a koželužové, jejichž činnost doprovázel obtěžující zápach. Zajímavým zjištěním je fakt, že v Jemnici působil i zlatník, což dokládá, že zde museli žít bohatí měšťané, jelikož zlatníky potkáváme spíše ve větších městech.

Na urbanismu města se podepsala i přítomnost židovské komunity, kterou máme doloženou už k roku 1338.⁶³ Tehdy byla nařízením markraběte Karla napravována jakási perzekuce na majetku žida Berngera, za jehož dědice byl označen Neclin ze Znojma.⁶⁴ Zdali zde byli židé od samotného vyměření města, nevíme a dosud známá listinná základna tuto skutečnost nezmiňuje. K roku 1724 je v Jemnici evidováno 17 židovských domů, a to na tzv. Knittlově plánu města.⁶⁵ Židovské čtvrti a jejímu vývoji je věnována samostatná kapitola této práce.⁶⁶

Vysazení města v takto terénem limitovaných podmínkách mělo za následek, že jediným směrem, kterým se mohla Jemnice jako městská aglomerace v 19. století rozvíjet, bylo území východně po směru ostrohu. Díky této skutečnosti Jemnici nepostihlo v tomto období masivní bourání hradeb a starší zástavby k nim přiléhající. Nám se tak dodnes zachovalo městské jádro s mnoha památkově, architektonicky a urbanisticky cennými situacemi, které postrádáme v jiných městech.

⁶¹ Tuto vnitřní plochu ještě obíhají mohutné hradby s parkánem, celková plocha fundace je tak o něco větší.

⁶² Na rozdíl od např. Starého Bezdězu, lokace Přemysla Otakara II., která se ukázala jako neúspěšná a nepodařilo se ji osídlit novým obyvatelstvem.

⁶³ Více k tématu in Mezník, Jaroslav: Lucemburská Morava 1310 – 1423. Praha, 1999, str. 155.

⁶⁴ Tamtéž.

⁶⁵ Více k plánu v kapitole 6 této práce.

⁶⁶ V obecné rovině je dobré připomenout, že židovské osídlení se významně podílelo i na rozvoji měst říšských – za zmínku stojí např. dochovaná část synagogy z roku 1096 a židovská rituální koupel mikve ve Špýru. Ve Wormsu je doložena nejstarší evropská synagoga k roku 1034. Románská stavba zahrnovala mužskou i ženskou část, rozšířena byla v letech 1174-75 a zbořena pak nacisty. Replika stavby pochází z roku 1961. Ve Wormsu najdeme rovněž rozsáhlý židovský hřbitov s cca 2 000 náhrobky, židovskou školu i mikve. Kolín nad Rýnem vedle svého starořímského a středověkého jádra města zahrnuje rovněž židovské osídlení – předarcheologický výzkum židovské čtvrti in: Schüttle, Sven – Gechter, Marianne: Köln: Archäologische Zone. Jüdisches Museum. Von der Ausgrabung zum Museum – Kölner Archäologie zwischen Rathaus und Praetorium. Ergebnisse und Materialien 2006 - 2012. Stadt Köln, 2012, ISBN Nr. 978-3-9812541-1-2.

Obr. č. 18 Mapa stabilního katastru z roku 1824 (MZA Brno, fond D9 Indikační skici).

5. Jemnice a její vývoj

5.1. Město

Proces založení města a jeho první dobu existence charakterizuje jen žalostně málo informací, které máme k dispozici, abychom složili celou mozaiku. Absence listinných pramenů vyvolává mnoho domněnek a hypotéz, které se historici snaží vysvětlovat ve světle dějinných událostí konce 12. a 1. poloviny 13. století. Ty ovšem pro komplexnost výkladu a pro vystihnoutí nejpravděpodobnější varianty průběhu tohoto procesu nepostačují. V archivu zachovaná a již několikrát citovaná tzv. Bočkova falza rovněž relevantní informace nepřinášejí, spíše se pokoušejí zasadit nezpochybnitelné a již v době jejich vzniku známé události do kontextu. Mnohé by mohl vysvětlit a poodkrýt systematický plošný archeologický výzkum, kterého se dosud na území historického jádra města provedlo poskrovnu. Dostatečně nejsou prozkoumány ani městské hradby a celý fortifikační systém města, k němuž zatím proběhl pouze jeden výzkum na pozemku vedle nynější budovy školy a i ten byl zastaven dříve, než se podařilo dosáhnout podloží.⁶⁷ Jedním z mála relevantních materiálů k nestarším hmotným dějinám Jemnice je SHP hradebního systému z roku 1999.⁶⁸

Pro možnou interpretaci nejstarší fáze výstavby města a jeho opevnění je nutné se podívat na souběh dějinných událostí, které mohly tento proces nepřímo ovlivnit či dokonce formovat. Kolem v souvislosti s Jemnicí neustále zmiňovaného data 1227 byla politická situace poznamenána averzí Přemysla Otakara I. k jeho rakouskému sousedovi vévodovi Leopoldovi VI. Důvodem byl dohodnutý, ale ve finále neuskutečněný sňatek Přemyslovy dcery Anežky s římsko-německým králem Jindřichem Štaufským. Ten v roce 1225 od dohody odstoupil a dal přednost sňatku s dcerou Leopolda VI. Markétou.⁶⁹ Z tohoto důvodu byla v příhraničních oblastech na přímý pokyn krále zabezpečována a opevňována města, která by se mohla stát cílem rakouských nájezdů. Mohly tyto události být impulsem pro opevnění Jemnice? Zdá se to být logické a velmi pravděpodobné. Miroslav Plaček jde však v těchto úvahách ještě dále a pokládá otázku, zda byla opevňována skutečně nová lokace, u které vlastně ani nevíme, kdy vznikla.⁷⁰ Absolutní absence písemných pramenů a nedostatečně

⁶⁷ Plaček, Miroslav: Středověké dějiny města. In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010, str. 57.

⁶⁸ Plaček, Miroslav: Stavebně-historický průzkum hradeb městského jádra v Jemnici. Bzenec, 1999. Archiv MÚ Jemnice.

⁶⁹ Jde o Markétu, která se o mnoho let později již jako zralá žena stala první manželkou mladičkého Přemysla Otakara II., který s ní vyženil i Rakouské země jako věno.

⁷⁰ Plaček, Miroslav: Středověké dějiny města. In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010, str. 55 - 64.

archeologicky prozkoumaný terén dávají možnost vyslovit pouze hypotézy, na jejichž potvrzení či vyvrácení si budeme muset počkat. První nezpochybnitelné zmínky o městě jako takovém máme až z roku 1325, tedy z doby, kdy by teoreticky měla Jemnice jako město existovat již téměř 100 let. Datované hmotné nálezy z této lokality pocházejí z 15. století,⁷¹ tedy ani zde zatím nenalézáme nic, co by mohlo počátky městské lokace objasnit. Není tedy možné, aby pokyn k opevnění Jemnice nesměřoval k oné v úvodu již zmiňované hornické osadě a zároveň správnímu centru oblasti na Podolí? V té době již byla jednoduše ohrazená a v jejím centru se nacházela výstavná rotunda sv. Jakuba s věží. Tehdy rovněž osada používala jméno Jemnice, Podolí je až pozdější pojmenování lokality. Miroslav Plaček přirovnává Jemnici k situaci u našeho nejstaršího města Bruntálu. Ten obdržel městská práva v roce 1213, ale při nedávných průzkumech byl při archeologickém výzkumu v sousedním Starém Městě zjištěn presbytář románského kostela,⁷² zatímco takto stará stopa církevního objektu na půdorysu pravidelně vyměřeného města Bruntálu chybí. Zde je kostel doložen až ve 14. století. „...zdá se proto, že městská práva dostala osada ve Starém Městě a k jejich přenesení na nové založení došlo až po polovině 13. věku.“⁷³ Této hypotéze nahrává i skutečnost, že nově založené město Jemnice svůj vlastní kostel vystavělo až zhruba 80 let po svém založení

Obr. č. 19 Pohled na kostel sv. Jakuba na Podolí s románskou věží (zdroj: www.jemnice.ceskehory.cz).

⁷¹ Jedná se o nejstarší datované zděné konstrukce vrcholně středověkých domů na náměstí, což vyplynulo z archeologického výzkumu na městištích domů čp. 89 a čp. 90 v celé jejich hloubce na S frontě náměstí, naproti kostelu sv. Stanislava, pod vedením L. Poláčka v roce 1990. Více in: Poláček, Lumír: Archeologický výzkum v Jemnici. In: Naším krajem 3, 1991, s. 86 – 88.

⁷² Kohoutek, Jiří: Výzkum v presbytáři kostela Neposkvrněného početí Panny Marie ve Starém městě u Bruntálu v roce 2002. In: AH 29, 2004.

⁷³ Plaček, Miroslav: Středověké dějiny města. In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010, str. 55 - 64.

a románský kostel sv. Jakuba na Podolí ještě poměrně dlouhou dobu prokazatelně držel statut kostela farního, i když nová lokace již dávno existovala.

Jinou teorii vážící se k počátkům městské lokace Jemnice zastává Karel Kuča, který konstatuje, že „...situace, kdy zeměpanské město postrádalo tak dlouho svůj vlastní farní kostel a bylo odkázáno na kostel v podměstí Podolí, je naprosto neobvyklá a svědčí jednak o značném významu Podolí, který neztratilo ani po vzniku města, rozlohou sice malého, ale silně opevněného a těžcího nejpozději od 14. století ze zlatých dolů v okolí. Mimořádně stísněné podmínky města neumožňovaly ani začlenění dalších svatyní, které v Jemnici v pozdním středověku vznikly.“⁷⁴ Autor tedy předpokládá životaschopnou lokaci od okamžiku nového založení a vyzdvihuje silnou pozici Podolí v kombinaci se stísněnými podmínkami a malým rozsahem Jemnice.

Jako další nepřímý důkaz pro potvrzení Plačkovy hypotézy by mohl sloužit vývoj kolem městského hradu v Jemnici, který se svou polohou a dispozicí stal součástí fortifikačního systému a s nově vysazeným městem tvořil jeden nedílný organismus. Dosud známé a předběžnými výzkumy potvrzené skutečnosti o hradě nám umožňují přibližnou dataci založení. Typologicky se jedná o hrad, jehož předlohou mohly být pravděpodobně francouzské kastely. Dispozice s několika okrouhlými věžemi, pravděpodobně třemi, napovídá, že by se i v případě Jemnice mohlo jednat vedle např. Týřova nebo Úsova či Konopiště o dalšího zástupce této skupiny hradů na našem území. Ovšem předpokládaná doba založení Týřova se ve světle nejnovějších poznatků posouvá až někdy k roku 1260, což by odpovídalo době vlády Přemysla Otakara II.⁷⁵ A pokud se podrobněji podíváme na zvyklosti jeho městských založení, tak mezi nimi jako typologicky nejčastější řešení narazíme právě na propojení města a už v počátku vytyčeného městského hradu jako jednoho srostlého organismu. Tato malá odbočka k problematice hradu v Jemnici, kterým se samostatně podrobně zabývá následující kapitola, měla jen dokreslit situaci, která se jeví jako pravděpodobná pro počátky městského založení Jemnice.

Politicky neklidná a poměrně chaotická doba po roce 1306, kdy se po vymření Přemyslovců na českém trůně střídali Jindřich Korutanský a Rudolf Habsburský, se rozvoje Jemnice nijak zásadně nedotkla. Až Jan Lucemburský si nově vystavěného města hleděl a svou přízeň potvrdil udělením velkého privilegia dne 4. února 1327, čímž fakticky uzavřel a završil proces formování královského města Jemnice. Jeho udělením zvýraznil roli města při

⁷⁴ Kuča, Karel: Města a městečka v Čechách na Moravě a ve Slezsku. Praha, 1997, s. 610.

⁷⁵ Razím, Vladislav: K vývoji a interpretaci hradu Týřova ve 13. století. Průzkumy památek 13, 2005.

ochraně státních hranic proti nájezdům nepřátel a udělil městu soudní pravomoc a dále ustanovil výši poplatků, která byla shodná jako u Znojma. Jednalo se o 70 hřiven stříbra ročně, z nichž ještě 10 zůstalo Jemnici na výkon soudnictví. Král povolil i právo skladu, výběr cla a právo várečné k pivu. Velmi cenným pak bylo udělené osvobození od mýt na území království.⁷⁶

Janovy velké nároky na finanční částky, které potřeboval a pravidelně odčerpával na své aktivity v zahraničí, měly za následek, že královské majetky byly postupně zastavovány. Tato zkušenost se nevyhnula ani Jemnici, kterou měli v zástavě Lichtenburkové.⁷⁷ Nutno podotknout, že Jemnice byla jejich zájmem dlouhodobě a velmi o její držení usilovali. Nový markrabě Karel, Janův syn, pochopil strategickou pozici města a již v roce 1335 jej spravovali jím pověřeni úředníci z nedaleké Telče. O několik let později se pozice královské lokace ještě posílila, a to, když Telč král vyměnil s Oldřichem z Hradce za hraniční hrad Bánov. Tím se Jemnice stala v podstatě významným střediskem zeměpanské a markraběcí správy v této oblasti. Vzestup významu města dokládá i listina z roku 1348, kterou vydal už král římský a český Karel IV., a kterou potvrzoval privilegia udělená svým otcem Janem v plném rozsahu.

Historiky trefně pojmenovaná zlatá doba Jemnice skončila spolu s příchodem husitských válek. Jemnici ještě před tím poznamenaly boje o dědictví mezi bratry Joštem, Janem Soběslavem a Prokopem, syny markraběte Jana Jindřicha, který zemřel v roce 1375. Z dlouhého boje vyšel nakonec vítězně Jošt, který v podstatě ovládl celou Moravu, ale za cenu odchodu bratra Jana Soběslava na církevní dráhu a uvěznění a následného skonu Prokopa, se kterým vedl několik let ozbrojený konflikt. V době husitských a poděbradských válek netrápil Jemnici ani tak boj o víru, zůstala příkloněna ke katolictví a kalich se zde nijak výrazně neprosadil, jako řádění loupeživých band a nájezdy spojené s drancováním majetků. Z tohoto období máme mnoho zápisů v městských knihách (např. Jihlavy) o vykonávání rozsudků nad polapenými bandami a okolí Jemnice je zde velmi často zmiňováno.

Někdy kolem roku 1421 se Jemnice dostala do držení Lichtenburků, což dokládá listina Zikmunda Lucemburského, který zmiňuje nutnost vyplatit 500 kop grošů Janovi z Lichtenburka právě za Jemnici.⁷⁸ Zikmundův zeť rakouský vévoda Albrecht V. se stal v roce 1423 markrabětem moravským a svůj vstřícný vztah k Jemnici vyjádřil tím, že roku

⁷⁶ Český text privilegia in: Jech, František: Založení a zlatá doba Jemnice. Jemnice, 1928; latinský originál in: CDM VI., str. 252 – 254, č. 325.

⁷⁷ Víme, že v roce 1331 ji drželi Smil a Čeněk z Lichtenburka.

⁷⁸ Listina z prosince 1421 se týká svatby jeho dcery Alžběty s rakouským vévodou Albrechtem, kterému Jemnici ještě mimo jiná města dává do zástavy. In: Sedláček, August: Zbytky register králův římských a českých z let 1361-1480. Praha. 1914. Podrobněji Plaček, Miroslav: Středověké dějiny města. In: Dějiny Jemnice, Jemnice, 2010, str. 77, pozn. č. 109 na str. 111.

1428 jí potvrdil všechna privilegia, která město obdrželo od jeho předchůdců. Mezi královská města bez zástavy Lichtenburků se pokusila Jemnice vrátit prostřednictvím delegace svých měšťanů k mladému králi Ladislavovi v roce 1453, ale ten byl již plně pod vlivem svého panstva a Jemnice tak nadále zůstala v zástavě.

Jemnice se nijak významněji nedotkly husitské a poděbradské války, a tak počátek její stagnace a vlastně i úpadku mohly znamenat pozdější dlouhotrvající ničivé nájezdy a plnění Uhrů v jejím okolí v roce 1468. Kolem měla táhnout vojska Matyáše Korvína, která dobývala a vypalovala města a vesnice na své trase.⁷⁹ Pravděpodobně došlo i k výjezdu vojsk směrem k Jemnici, která měla vyplatit částku 160 kop grošů jako výpalné. Skutečnost, že královské město v té době drželi Lichtenburkové, nehrála žádnou roli. Po nájezdech zničená krajina a vypleněná města se hospodářsky zvedala jen velmi pomalu. A právě jako jeden z důsledků tohoto řádění je možno chápat i ukončení těžby v okolí města a zánik hornictví na této lokalitě jako takového. Pozdější pokusy o oživení těžby již nebyly úspěšné.⁸⁰

Významně zasáhlo do dějin města držení Janem z Pernštejna, který zástavu na jemnické panství koupil spolu s Arklebem z Boskovic v roce 1522 za 14 000 kop míšeňských. Již v roce 1525 Arkleb pro velké neshody s městem, které řeší až panovník král Ludvík Jagellonský, prodává svůj podíl Janovi z Pernštejna. Jan, nejenom že dává pokyn k zesílení opevnění města, ale povoluje a následně i financuje stavbu unikátního městského vodovodu v roce 1529. Šťastná doba pro Jemnici však záhy končí k roku 1530, kdy Jemnice přichází o statut královského města.

I přes skutečnost, že Jemnice byla posledních 200 let neustále dávána králem do zástavy panstvu, obyvatelé města tvrdě trvali na tom, že statut královského města není pouze formální záležitost a velice si na tom zakládali. To s sebou neslo mnoho sporů, když se měšťané odmítali podvolit požadavkům zástavních pánů. Poslední rána přišla spolu s rokem 1530, kdy císař Ferdinand I. Habsburský postoupil Jemnici Jindřichovi Meziříčskému z Lomnice a Jemnice se tak definitivně musela smířit se statutem poddanského města. Rod Meziříčských z Lomnice patřil mezi staré a vážené rody na Moravě a jeho příslušníci zastávali významné funkce ve službách krále. Jemnici vlastnili téměř jedno století do roku 1609 a toto období stačilo, aby se nesmazatelně a navždy zapsali nejen do dějin města, ale i do jeho podoby. Jindřich umírá v roce 1554 a jemnické panství dědí rovným dílem jeho

⁷⁹ Při ústupu vojsk Jiřího z Poděbrad přes Znojmo byla vojsky Matyáše Korvína dobyta např. nedaleká Třebíč.

⁸⁰ V roce 1533 se o to pokusil sám král Ferdinand I., ale ani zásah krále hornickou činností v okolí Jemnice neoživil.

synové Jindřich ml. a Tas.⁸¹ Druhý jmenovaný je od roku 1578 uváděn již jako jediný vlastník Jemnice.⁸² Sídlil na jemnickém hradě a počal město utvářet ke svému obrazu. Jeho nashromážděný obrovský majetek mu dovolil ještě dále rozšiřovat jeho podnikání na jemnickém panství, což se projevilo intenzivní hospodářskou činností, zejména rybníkářstvím, pivovarnictvím, chovem ovcí, ale například i produkcí vína.

Tas Meziříčský z Lomnice, ač dvakrát ženatý,⁸³ zemřel bez mužského potomka. Jeho druhá manželka Alžběta z Lipé mu dala pouze jednu dceru Annu Marii,⁸⁴ která se posléze stala univerzální dědičkou celého obrovského majetku, včetně Jemnice. Jejím sňatkem v roce 1609 pak Jemnice přechází smlouvou na jejího manžela Zikmunda svobodného pána z Tifenbachu na Majerhofě a Drnolci, čímž fakticky končí vláda Meziříčských z Lomice. Díky dochované a poměrně rozsáhlé závěti Tasa Meziříčského dnes velmi přesně známe rozsah jeho majetku, včetně příjmů a výdajů jednotlivých panství, což usnadňuje mimo jiné i identifikaci investic, které směřovaly do Jemnice a stavební činnosti na jejím území.⁸⁵ Za jeho držení došlo k zásadní přestavbě středověkého hradu na renesanční zámek a například také k přestavbě a rozšíření kostela sv. Stanislava, ve kterém jsou pochováni Tasovi rodiče.

Do třicetileté války je v souvislosti s vlastnictvím Jemnice od roku 1617 zmiňován už pouze evangelík Jindřich Zahrádecký ze Zahrádek, kterému manžel Kateřiny Meziříčské z Lomnice jemnické panství prodal. Po Jindřichově smrti bylo v roce 1628 panství prodáno Fridrichovi Jankovskému z Vlašimi a v držení jeho rodu zůstala Jemnice dalších více než 100 let. V roce 1755 město získal Maxmilián hrabě Daun, který přistoupil k realizaci stavebních úprav na zámku. Majetek zdědil jeho syn Jan, který ovšem zemřel ještě jako nezletilý v roce 1795. A právě k tomuto roku byl pořízen jako součást dědického řízení popis a odhad jemnického panství, který nám poměrně přesně přibližuje stav nemovitostí, zvláště pak zámku.⁸⁶ Poslední z Daunů, kteří Jemnici drželi, František ji prodal v roce 1815 rakouskému státnímu ministrovi Janu Filipu hraběti Stadionovi. Ten přistoupil k dalším úpravám a přestavbám zámku. V roce 1841 byl zámek prodán do rukou Alfonse markýze Pallaviciniho a v držení tohoto rodu zůstalo celé jemnické panství až do konce 2. světové války.

⁸¹ U rodové posloupnosti pánů Meziříčských z Lomnice nepanuje v odborné literatuře jednotný názor. Uvádíme zde tedy nejpravděpodobnější variantu, a to že v případě Jindřicha st. a Tasa se jednalo o otce a syna. Rovněž není známo, kolik synů vlastně Jindřich měl, ale bylo jich s určitostí více než dva.

⁸² Více k tématu in: Kol. autorů: Moravskobudějovicko a Jemnicko. Brno, 1997.

⁸³ První manželkou byla Johanka z Boskovic (1578), druhou Alžběta z Lipé (1591).

⁸⁴ V Tasově závěti je jeho jediná dcera jmenována jako Anna Marie, ve svatební smlouvě z roku 1609 s manželem Zikmundem svobodným pánem z Tifenbachu na Majerhofě a Drnolci je však uváděna již jako Kateřina Meziříčská z Lomnice.

⁸⁵ Tasova závěť – Moravské zemské desky (ZDB III). Kraj brněnský 1567 – 1641 (ed. M. Rohlík), s. 254 – 257.

⁸⁶ MZA, C 14, č. 62.

5.2. Opevnění města

Jedním ze znaků středověkého města a v podstatě i potvrzením jeho významnosti, bylo jeho opevnění. Nacházíme jej od nejjednodušších forem až po důmyslně propracované fortifikační systémy s několika obrannými okruhy. Jemnické opevnění mělo obrovské limity v okolním terénu, kdy díky strmosti svahů ostrožny, na níž byla založena, by rozvinutější forma fortifikace nutně musela znamenat zmenšení vnitřní plochy lokace. A to rozhodně nebylo žádoucí. Na druhou stranu, respektování a vhodné zapracování nepřístupného terénu mohlo být i vhodnou posilou pro opevňovací systém města, což dokazuje i samotná Jemnice. Dnešní podoba hradeb je převážně výsledkem stavebních prací ze 14. – 16. století, které zdokonalovaly obranný systém města, budovaný od jeho úplných počátků. Tvořila jej vnitřní hradba, parkánová zeď s parkánem, příkop a val. V místech, kde absentuje strmý svah, tedy na severní a východní straně, bylo opevnění zdvojeno. Celý systém byl později ještě posílen o bašty a barbakány.

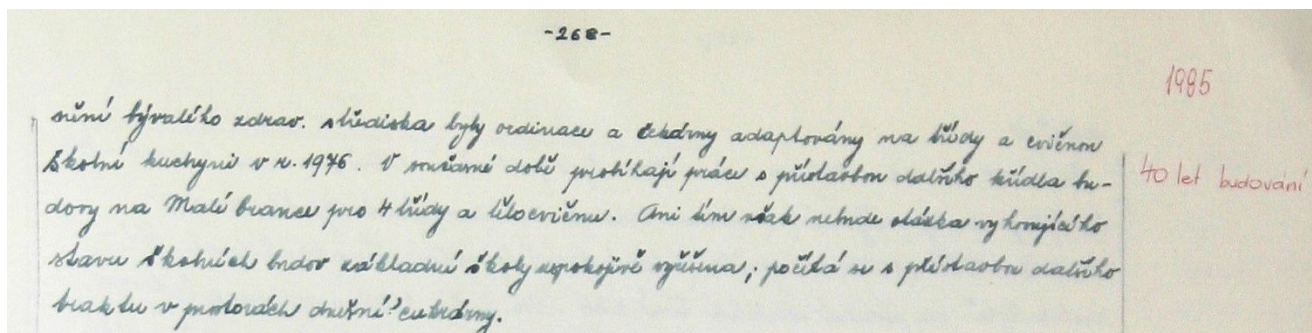
Hradby prolamovalo několik vstupních bran – Velká (Horní) brána na východní straně, Malá (Dolní) brána na severozápadě a branka, která se nacházela se na konci soudky, oddělující židovské ghetto od ostatní zástavby.

Obr. č. 20 Dochovaná část barbakánu Horní brány, portál barbakánu Dolní brány a Dolní brána (2010).

Příkrý terén ostrožny donutil stavitele hradebního systému Jemnice pojednat vnější okruh formou různě širokých teras, které na sobě nesly náznaky valů a příkopů, samozřejmě ve velmi terénu přizpůsobené podobě. Díky provedenému stavebně historickému průzkumu

hradeb v roce 1999 bylo možné zachytit a zdokumentovat většinu ze středověkého systému parkánu a parkánové zdi a to i na dnes již soukromých parcelách, přiléhajících k hlavní hradbě.⁸⁷ Z uvedeného průzkumu rovněž vyplynulo, že parkánová hradba je dochována v mnohem celistvější podobě⁸⁸ než hlavní hradební zeď, která musela na mnoha místech ustoupit pozdější zástavbě města. Nejzásadnější destrukce lze lokalizovat v místech dnešní budovy základní školy a její pozdější přístavby tělocvičny⁸⁹ a pak ještě v okolí zámku, kde došlo ke zboření části fortifikačního systému při úpravách předzámčí na zámecký park. Jak je uvedeno v Kronice města Jemnice – rok 1985, kde je komentována probíhající akce přístavby nového křídla školní budovy, počítalo se tehdy s mnohem mohutnějším zásahem v této části historického jádra města. Byla plánována ještě další budova: „...počítá se s přístavbou dalšího traktu...“.⁹⁰ K tomuto naštěstí později nedošlo.

Obr. č. 21 Část zápisu v Kronice města Jemnice – rok 1985, kde je komentována probíhající akce přístavby školy.

Hradební zdi nad terénem se zachovaly většinou v neúplné výšce, i tak nejvyšší dochovaný úsek hlavní hradby dosahuje úctyhodné výšky 6,0 – 6,4 m a nachází se ve stěně domu v ulici Na Parkáně. Mohutná část parkánové zdi se zachovala na severozápadním cípu v místě pod novodobou tělocvičnou. Původní sílu hradeb je rovněž těžké s jistotou určit, jelikož i zde byly hradby vděčným cílem pro získávání stavebního materiálu v minulosti. Jak uvádí SHP „...měření spolehlivě zjištěných úseků původní hradby dokládá, že na severní a východní straně měla hradba sílu téměř 1,5 m, na nejvíce přírodou chráněném západě 1,25 m a na jihu skoro 1,4 m.“⁹¹

⁸⁷ SHP hradeb městského jádra v Jemnici, zprac. M. Plaček, 1999.

⁸⁸ Místy ovšem též jako ještě čitelná, ale již plně integrovaná hmota do novější zástavby. Některé úseky jsou zachovány pod terénem.

⁸⁹ Při této akci nebyl bohužel proveden archeologický průzkum, takže průběh a stav této části hradeb lze interpretovat pouze na základě několika málo dochovaných fotografií.

⁹⁰ Kronika města Jemnice – rok 1985. Str. 267 – 268.

⁹¹ SHP hradeb městského jádra v Jemnici, zprac. M. Plaček, 1999.

Obr. č. 22 Dochovaná část hradby, parkánu i parkánové hradby (2010).

Velmi výrazným dochovaným obranným prvkem opevnění je kruhová, dovnitř otevřená věž, která se nachází v parkánové zdi uličky U Templu, tedy v místech u nedochované branky na kraji židovského ghetta. Její průměr se pohybuje kolem 6 m. Dnes je již téměř celý objekt porostlý bujnou vegetací, takže jeho stavební podoba je na první pohled velmi nečitelná.

Obr. č. 23 Kruhová parkánová věž u uličky U Templu – pohled z roku 1920 (zdroj: Jemnické album, Jemnice, 2002). Pohled na stejné místo v roce 2010.

Další část hradeb pokračující severozápadním směrem je dochovaná nejhůře. Hradební zeď zde tvoří do různých úrovní dochované zadní trakty novější výstavby, místy je dostavěna kamenem či zpevněna betonovými opěráky. Mezi dvěma domy čp. 84 a čp. 157 se zachoval

krátký úsek hradby s Malou bránou. Ta představuje 2,75 m vysoký a 2,30 m široký lomený oblouk s tesaným ostěním. Na vnější straně hradby je osazena malá kamenná plastika, kterou místní odpradávná nazývají „Kamenná panna“, která má zobrazovat dceru krále Přemysla Otakara I.

Obr. č. 24 Malá brána s plastikou „Kamenné panny“ (2010).

Dnes je tento výklad již místními badateli zpochybňován s tím, že se evidentně jedná o mužskou postavu s mužským „pážecím“ sestřihem a v mužském oděvu. Postavě chybí nohy, takže její oděv byl pravděpodobně po staletí špatně vnímán jako oděv ženský, nikoliv jako suknice nad kolena. Nicméně i nadále je postavička chápána jako ochránkyně města Jemnice.

Obr. č. 25 Prostor barbakánu za Malou bránou (2011).

Na Malou bránu navazuje komunikační trasa a dále prostor trojúhelného barbakánu, který je vymezen téměř 9 m vysokou zalamovanou zdí. I zde nacházíme lomený oblouk a

viditelné stopy po mechanismu padacího mostu. Mezi Malou bránou a barbakánem překlenuje příkop kamenný most se třemi oblouky sklenutými na dva mostní pilíře.

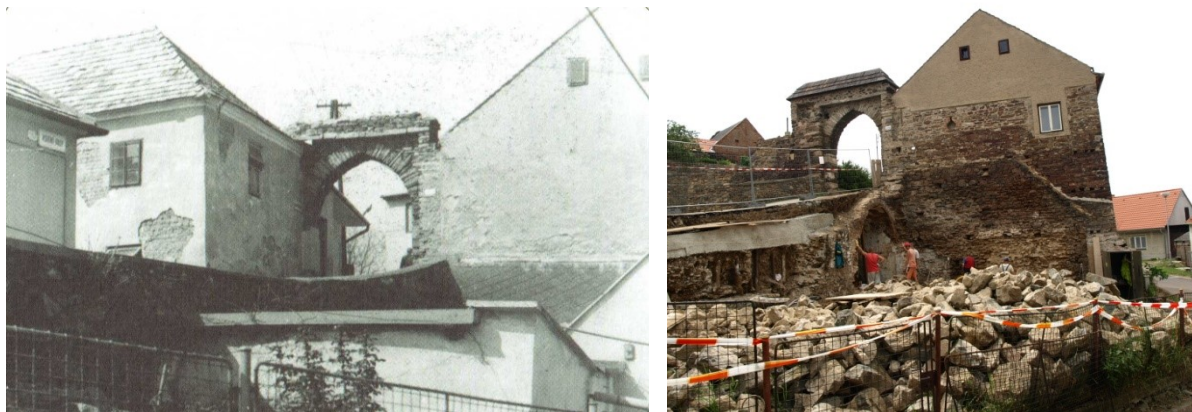
Obr. č. 26 Příkop mezi Malou bránou a barbakánem se spojovacím mostem (2011).

Obr. č. 27 Barbakán se vstupním portálem (2011).

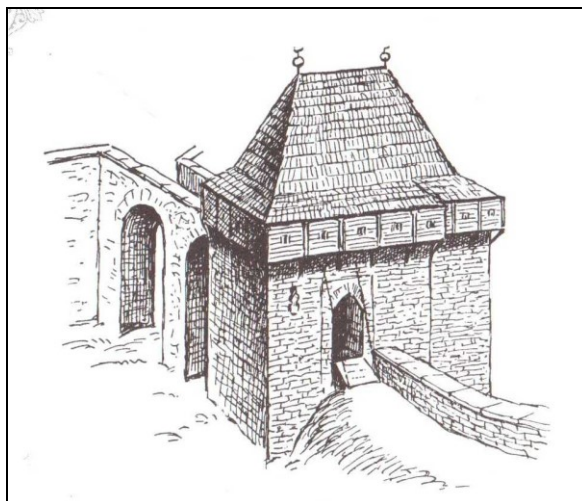
U tohoto úseku hradeb se zastavíme podrobněji, jelikož toto místo prošlo několika změnami za posledních cca 30 let a výsledkem je velmi dobře pojednaná rehabilitace možné podoby prostoru barbakánu ve středověku. Ještě na fotografiích z počátku 80. let 20. století je možné vidět, že z celé hmoty barbakánu byl viditelný pouze lomený oblouk, zbytek byl plně integrován do pozdější domovní zástavby. A díky tomu se pravděpodobně barbakán zachoval

v takové míře, že jej bylo možné postupně obnovovat. Domky okolo byly zbourány v roce 1985 a celý prostor byl postupně odhalován a očišťován až do dnešní podoby.

Obr. č. 28 Vstupní portál barbakánu na snímku z roku 1980. (zdroj: Jemnické album 2, Jemnice, 2006) Pohled na stejné místo v roce 2010.

Díky odbourání novodobých přístaveb byl v roce 2010 odhalen i dosud skrytý jednoobloukový most v prostoru před vstupem do barbakánu. Objevili se i další detaily aktivní obrany – klíčová střílna ve štítu vedlejšího domu a šikmá štěrbínová střílna pro kontrolu příchozích po přístupovém mostu.

Obr. č. 29 Romantická představa Malé brány (zdroj: Zlatá doba města Jemnice, 1928).

Hradební pás na severní straně města je přímý a táhne se v lince od místa napojení parkánu se spojovacím mostem k barbakánu až k oblé baště v nároží severovýchodního zlomu hradební linie. Má délku necelých 300 m a v tomto úseku došlo v minulosti k největším

destrukcím. V roce 1983 byla zbořena část hlavní hradby, která musela ustoupit novostavbě školní tělocvičny. Naproti tomu parkánová hradba se v tomto úseku dochovala v téměř celé délce. Její linii doplňují dva další obranné prvky – hranolová bašta, široká 6,5 m s dochovanými třemi šterbinovými střílnami, a v místě severovýchodního nároží hradeb pak nepravidelně oblá bašta na půdorysu s průměrem téměř 8 m.

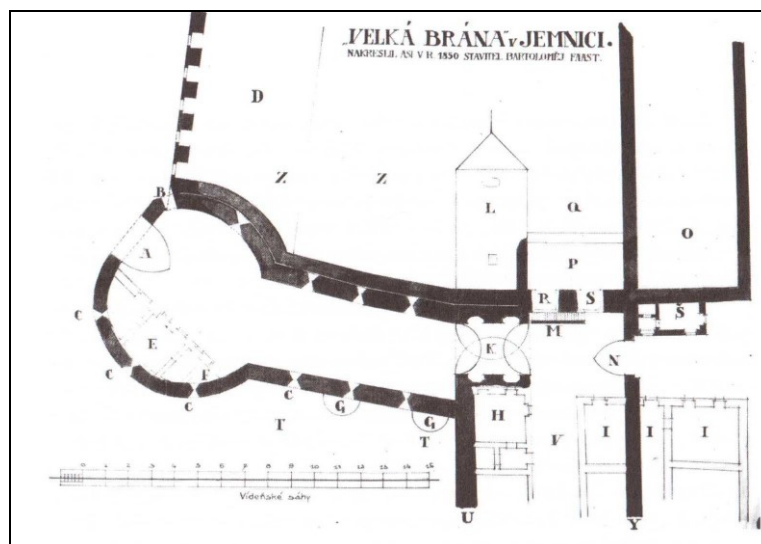
Za oblou nárožní baštou se hradební linie pravoúhle láme a směřuje k nejvýraznější součásti opevnění – hmotě původního hradu, který sám se svým předhradím vykrýval poměrně významnou část jihovýchodního prostoru. Východní sektor hradeb prolamovalo těleso Velké brány. Z celého velkého komplexu se do dnešních dnů zachovala část (zhruba polovina) oblého barbakánu, jehož průměr dosahoval cca 19 m, a jehož výška koruny zdiva je dnes skoro 9 m. Barbakán se vstupní bránou do města spojoval i v tomto případě dvojobloukový most s dřevěnou mostovkou, která měla poslední část zvedací.

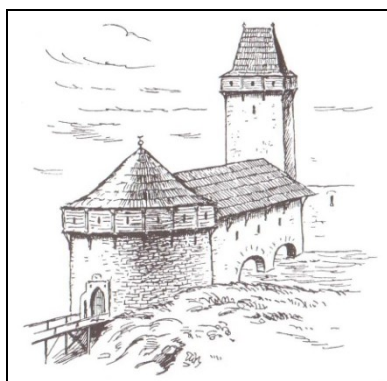
Obr. č. 30 Dochovaná část barbakánu před Velkou bránou (2011).

Celou situaci můžeme poměrně detailně rekonstruovat, a to díky dochovaným podrobným zákresům stavitele Bartoloměje Faasta z roku 1850.⁹² Věž Velké brány měla půdorys přibližně 6 x 7 m a dle poměrových propočtů mohla dosahovat výšky cca 12 m. Jinak toho o tělese Velké brány víme žalostně málo.

⁹² Plány byly publikovány Janem Gartnerem v příspěvku „*Opevnění města Jemnice*“. In: Jech, František: Založení a zlatá doba Jemnice. Jemnice, 1928.

Obr. č. 31 Zákres Velké brány od B. Faasta (zdroj: Zlatá doba města Jemnice, 1928).

Obr. č. 32 Romantická představa Velké brány s barbákem (zdroj: Zlatá doba města Jemnice, 1928).

Pokud bychom měli shrnout celkový popis a podstatu fortifikačního systému Jemnice, bylo by nutné konstatovat, že byl velmi úzce navázán na opevnění samotného hradu, který tvořil integrální součást nové lokace. Zjednodušeně lze říci, že vykrýval v podstatě celou východní linii, tedy přístupovou šíjí ostrožny, na které byla Jemnice založena. Hradební pás kolem Jemnice je v celé délce dvojitý. Hlavní hradbu obíhal parkán a důležitou doplňkovou roli hrály příkopy a valy. Na severovýchodě a východě, tedy v prostoru kolmo na ostrožnu, byly dokonce příkopy zdvojeny s mezilehlým valem.⁹³ Ve zbývajících třech světových stranách nebyl vzhledem ke strmému svahu dostatečný prostor pro budování těchto obranných prvků, jsou zde tedy uplatněny pouze ve velmi zjednodušené podobě plně se přizpůsobující terénu. Před oběma vstupními branami byly na konci středověku postaveny barbakány, které spojovaly s branami kamenné mosty. Barbakán Velké brány byl nasypáným valem propojen

⁹³ Tuto skutečnost nepřímo dokládají i zachované místopisné názvy ulic v severním sektoru města – Horní Valy a Dolní Valy.

s mohutným zděným rondelem v nároží hradu. Miroslav Plaček uvádí, že „...podle vyboulení zídky k východu byl uprostřed druhý, tentokrát sypaný rondel.“⁹⁴ V případě jemnického opevnění poukazuje na souvislost s pernštejnskými rondely v Tovačově nebo v Pardubicích.⁹⁵ Tuto skutečnost by vysvětlovalo krátké, pouze osmileté období, kdy Jemnici držel ve svém majetku Jan z Pernštejna (1522 – 1530), čímž se nám toto posílení systému v podstatě i přesně datuje.

Obr. č. 33 Zděný rondel v nároží hradu (2010).

Přesnější datace nejstarších částí fortifikačního systému je i po provedených archeologických průzkumech problematická. Současný stav poznání naznačuje, že spojovat rok 1227, tedy listinu vydanou králem Přemyslem Otakarem I., ve které vydal pokyn ke stavbě opevnění nově založeného města, by bylo velmi krátkozraké. Samotnou existenci hradeb nám potvrzuje až pozdější privilegium krále Jana Lucemburského z roku 1327, které hovoří již o městských věžích.⁹⁶ Rovněž skutečnost, že ke stavbě hradu, který tvoří naprosto neoddělitelnou součást nejenom města, ale i jeho obranného systému, došlo až ke konci vlády Přemysla Otakara II., posouvá stavbu hradeb až do 2. poloviny 13. století.⁹⁷ Do té doby byla nově založená lokace opatřena zřejmě pouze provizorním zjednodušeným opevněním z hlíny a dřeva.

⁹⁴ Plaček, Miroslav: Vývoj opevnění města a stavební historie jemnického zámku (hradu). In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010, str. 483 - 504.

⁹⁵ Tamtéž.

⁹⁶ CDM VI., č. 325.

⁹⁷ K dokončení systému došlo s největší pravděpodobností až za vlády Přemyslova syna Václava II.

Pokud se na tuto situaci podíváme úhlem pohledu mnoha dalších do dnešních dnů dochovaných obranných systémů našich měst, řadí se Jemnice mezi unikáty – město s téměř intaktně zachovanou fortifikací, která byla dosud snad jen špatnou souhrou náhod a okolností opomíjena.

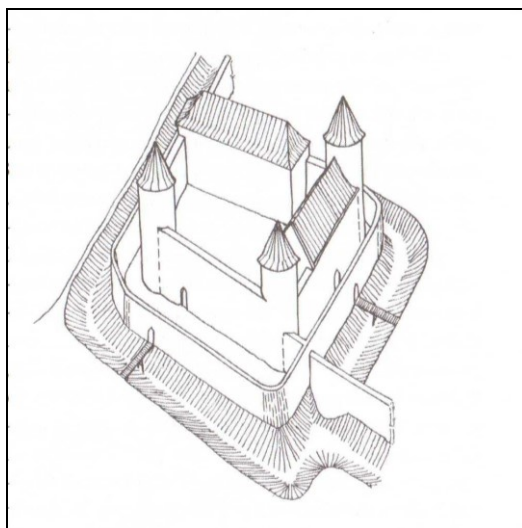
Obr. č. 34 Část hradební zdi pod zámek (2010).

5.3. Zámek Jemnice

5.3.1. Hrad a jeho postupná proměna v zámek

Jak již bylo uvedeno, založení jemnického hradu s největší pravděpodobností přímo souviselo se založením města samotného. Od první písemné zmínky o Jemnici v roce 1227 však muselo uplynout mnoho času do první písemné zmínky o tamním hradě a to ještě zmínky nepřímé. K rokům 1295 a 1298 je tak učiněno v návaznosti na královské purkrabí v Jemnici Těmu (1295) a Jana řečeného z Benešova (1298).⁹⁸ Obecně se předpokládá, že při vyměřování města se s hradem počítalo, ale jeho fyzická výstavba přišla až s vládou Přemysla Otakara II. a jeho dokončení pak za doby vlády jeho syna Václava II. Na Přemysla Otakara II. by nepřímo ukazovalo právě těsné propojení hradu s městským organismem, což známe z některých jiných jeho prokázaných realizací, např. Písek či Mělník.

Hrad byl situován v jihozápadní části plánu města a nejenom, že plynule navazoval na fortifikační systém, ale byl jeho velmi důležitým a strategickým článkem. Od města jej odděloval příkop a parkán, které se nacházely v místech budov dnešního hospodářského zázemí zámku. Hmotu hradu dnes zcela skrývá čtyřkřídlá budova zámku lichoběžníkového půdorysu.

Obr. č. 35 Hmotová rekonstrukce předpokládané podoby jemnického hradu na počátku 15. století. (zdroj: Plaček, Miroslav: Dějiny Jemnice. 2010).

⁹⁸ Emler, Josef (ed.): Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae 2. Praha, 1882. č. 1685, str. 724; č. 1806, str. 776.

Hmota zámku skrývala i další důležitá zjištění o prvních fázích existence hradu v Jemnici, která bylo možné potvrdit až archeologickým průzkumem v polovině 90. let 20. století v době, kdy byl objekt opuštěn armádou a bylo možné jej začít podrobně zkoumat. Po odkrytí částí novodobých podlah byly objeveny základy dvou okrouhlých věží – jedné nárožní a jedné pod kaplí, která se nachází v 2 NP. Ta severozápadní se zachovala do výše 2 NP patra a její vnější průměr byl 8,5 m, v interiéru přízemí pak 4,2 m. Identifikace tělesa této věže nebyla až tak velkým překvapením, jelikož její hmota se částečně pohledově uplatňovala jako oblina v mladší barokní západní fasádě zámku. Jihovýchodní věž pod kaplí měla průměr 7,1 m. Jemnický hrad však s největší pravděpodobností disponoval ještě jednou, tedy třetí okrouhlou věží, k čemuž směřuje nejenom hypotéza o typologickém zařazení Jemnice mezi hrady typu francouzského kastelu,⁹⁹ ale i nejstarší zobrazení města na pozadí portréту hraběte Octaviana Cavrianiho,¹⁰⁰ manžela první dcery Maxmiliána Arnošta Jankovského z Vlašimi. Při pohledu na toto vyobrazení je zřejmé, že hrad měl více než 2 věže, které byly zatím potvrzeny archeologickým a stavebnětechnickým průzkumem. Existenci té třetí lze předpokládat nejspíše v severovýchodním nároží hradu.

Obr. č. 36 Nejstarší známé vyobrazení jemnického hradu
na pozadí portrétu hraběte Octaviana Cavrianiho.

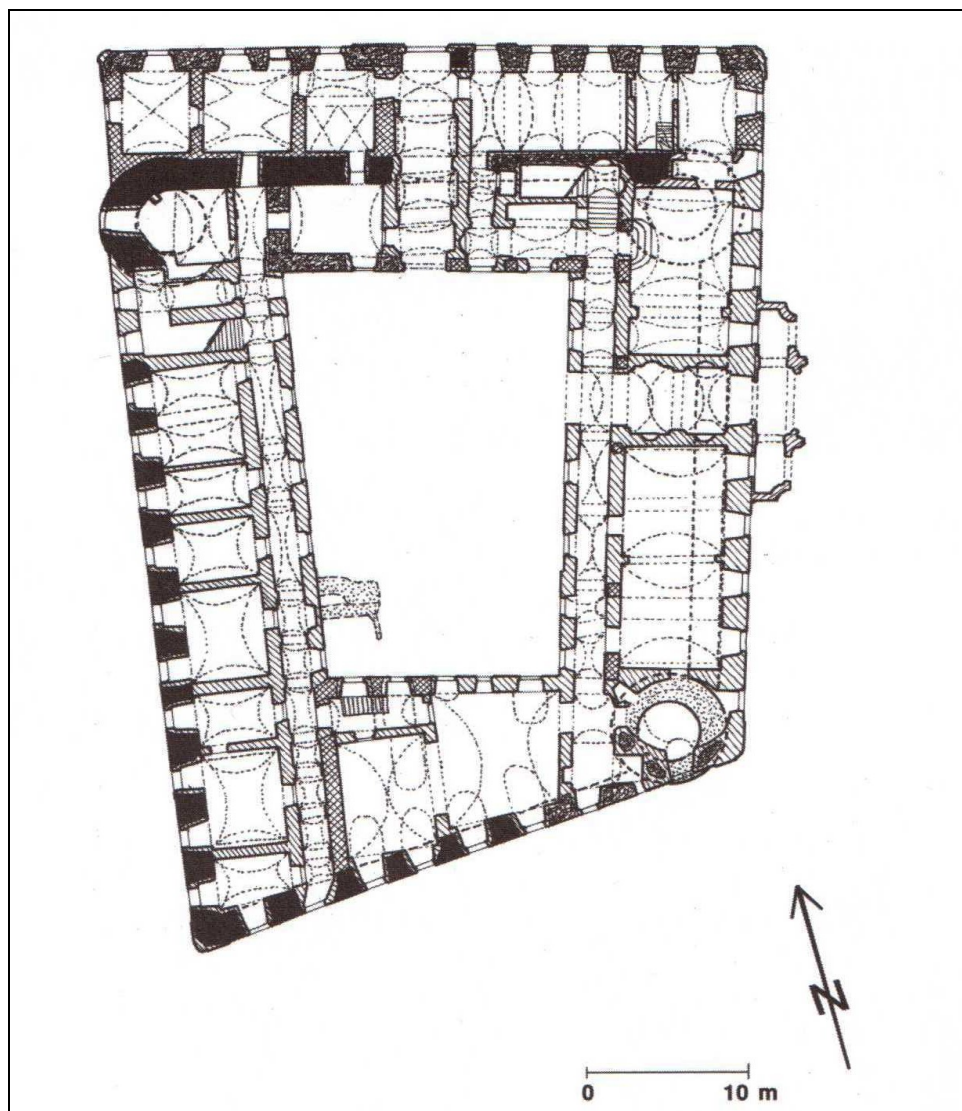
Jemnický hrad mezi francouzské kastely typologicky zařadil mimo jiné Miroslav Plaček, kterého k tomu vedlo právě odhalení dvou okrouhlých věží.¹⁰¹ S tímto názorem však polemizuje Tomáš Durdík, který tuto typologii rozporuje s tím, že obě věže postrádaly

⁹⁹ Na území Moravy nebylo použití tohoto typu obvyklé, literatura jako nezpochybnitelný uvádí v podstatě pouze Úsov.

¹⁰⁰ Obraz od Luise Rischeho je prezentován v expozici Městského muzea v Jemnici a patří do sbírek Muzea Vysočiny Třebíč.

¹⁰¹ Např. Plaček, Miroslav: Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha, 1999, str. 185.

flankovací schopnost.¹⁰² Sám dále vyslovuje svou hypotézu s odkazem na skutečnost, že s věžemi okrouhlého půdorysu bez flankovací schopnosti se setkáváme u kastelů středoevropského typu a jako analogické příklady uvádí Domažlice, Litoměřice a Marchegg v Rakousku.¹⁰³

Obr. č. 37 Půdorys dispozice přízemí zámku se zákresem gotického zdiva nadzemního (černě), pravděpodobného (zrněně), odkrytého při výzkumu (tečkovaně), renesanční zdivo (mřížkovaně) a zdivo pozdějších stavebních fází (šrafovaně). (zdroj: Plaček, Miroslav: Dějiny Jemnice. 2010).

¹⁰² Durdík, Tomáš: Hradby kastelového typu 13. století ve střední Evropě. Praha, 1998, str. 255.

¹⁰³ Teorie tzv. středoevropského kastelu, jejímž autorem je T. Durdík, je stále většinou odborníků přijímána s rozpaky, ne-li úplně odmítána. Původ této hradní dispozice je hledána spíše v Itálii Friedricha II. Štaufského (1194 – 1250), kde se jedná o tzv. italský kastel – k této problematice existuje rozsáhlá diskuse, např. Durdík, Tomáš: Kastellburgen des 13. Jahrhunderts in Mitteleuropa. Wien – Köln – Weimar, 1994; z oponentů např. Razím, Vladislav: K problematice vztahu hrad – královské město v Čechách, AH 27, 2002, str. 307 – 326; týž, Kastel středoevropského typu?, AH 17, 1992, str. 133 – 139; týž, K diskusi o tzv. středoevropském kastelu, AR XLVI., 1994, 629 – 631; Kuthan, Jiří: K otázce geneze kastelů krále Přemysla Otakara II. In: Itálie, Čechy a střední Evropa, Praha, 1986, str. 109 – 121; Měřínský, Zdeněk – Plaček, Miroslav: Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek, AH 13, 1988, str. 236 – 238; a další práce.

Jako podpůrný argument uvádí i přímou vazbu na městský organismus. Jemnici chápe jako typ hybridní dispozice, která mohla být v některých momentech ovlivněna francouzským kastelem, ale jako pravděpodobnější uvádí přece jenom středoevropský kastel. Je jisté, že pro přesnější určení i další hlubší poznání nejstarších fází hradu bude rozhodující nalezení a identifikace třetí, zatím chybějící věže, jejíž poloha a podoba by mohla mnohé vysvětlit. Otázkou zůstává, nakolik je její zajištění reálné, jelikož její předpokládaná poloha se nachází v místě reprezentativního schodiště a pod podlahou tzv. loveckého salonku, který patří k nejlépe zachovaným rokokovým interiéřům zámku. Důkladnější archeologický a tedy i částečně destrukční průzkum je tedy za stávajících okolností více než nepravděpodobný.

Obr. č. 38 Základy jihovýchodní věže objevené pod podlahou v přízemí zámku (2011).

Obr. č. 39 Hmota severozápadní věže, která se promítla jako malá oblina i do západní fasády zámku (2011).

Obr. č. 40 Reprezentativní zámecké schodiště a krb ve vedlejším loveckém salonku, pod nimiž se pravděpodobně nachází částečně třetí věž hradu (2011).

Vstup do hradu se nacházel zřejmě v místě dnešního průjezdu do nádvoří uprostřed severního křídla. Západní část hradního areálu vyplňoval pravděpodobně dlouhý obytný palác. Opět se jedná o hypotézu, jelikož pozdější barokní přestavba zámku byla v těchto místech natolik destruktivní, že zahrnovala úpravy nejenom nadzemních, ale i dvou pater podzemních prostor. Archeologicky je tedy nemožné si tento předpoklad ověřit. Poloze paláce by napovídala i obvyklost umístění obytné budovy v místě směrem k městu, nikoliv k fortifikačnímu systému na zranitelné místo. Druhý vstup byl umístěn na východní straně areálu a dokládá snahu eliminovat závislost na městě a jeho měšťanstvu.

Hrad byl snad i částečně podsklepen – pod západním křídlem se nacházejí dvě podlaží barokního sklepení, ale lze předpokládat, že sklepy se v těchto místech mohly nacházet i ve starších stavebních fázích. Jelikož to byly prostory určené mimo jiné pro skladování potravin, je pravděpodobné, že se nacházely pod obytným palácem při západní straně areálu. Renesanční sklepení najdeme rovněž pod severním křídlem.

Hrad se pochopitelně vyvíjel stavebně dále a přišly i obnovné práce po destrukcích způsobených obléháním a dobýváním. Během držení Lichenburků prošly kolem husitské bouře, i když ty ne v takové razanci jako jinde, dále vpád rakouských vojsk v roce 1441, poděbradské války a hlavně tažení krále Matyáše Korvína v roce 1468. Míru případného

poškození však neznáme a pramenná základna o nich rovněž nevypovídá, ale jistě se nejednalo o destrukce zásadního charakteru.

Dalším velmi aktivním stavebníkem byl Jindřich Meziříčský z Lomnice a jeho syn Tas, kteří proměnili nehostinný a nepohodlný hrad v renesanční panské sídlo. Východní a částečně i severní křídla hradu byla opatřena tehdy módními arkádami do nádvoří, což nám dodnes dokládají do zdiva zabudované kamenné sloupy a pilíře, které se po pozdějším rozšíření východního křídla o komunikační plochy směrem do nádvoří ocitly v interiéru obvodové chodby v přízemí.

Další stavební úpravy nám zůstávají dodnes zahaleny tajemstvím, jelikož byly velmi důkladně setřeny při pozdější barokní přestavbě zámku, takže je musíme pouze tušit či odhadovat. Předpokladem je, že nějaké menší úpravy mohly proběhnout za držení Zikmunda z Tiefenbachu a následně ještě za Jindřicha Zahrádeckého ze Zahrádek, tedy zhruba do počátku třicetileté války. Jemnice si tak s největší pravděpodobností, a výše již uváděný portrét hraběte Cavrianiho z roku 1748 to v podstatě dokazuje, zachovala vzhled středověkého hradu až do poloviny 18. století.

V roce 1755 město získal Maxmilián hrabě Daun, který přistoupil k realizaci stavebních úprav na zámku. Při těchto úpravách zřejmě došlo ke zboření oválných věží z původní středověké dispozice. Této přestavbě připisuje Miroslav Plaček s velkou pravděpodobností rovněž odstranění budovy západního gotického paláce, který byl nahrazen barokním křídlem zámku a uzavíral tak celou dispozici.¹⁰⁴ Majetek po Maxmiliánovi zdědil jeho nejstarší syn Jan, který ovšem zemřel ještě jako nezletilý v roce 1795. A právě k tomuto roku byl pořízen jako součást dědického řízení popis a odhad jemnického panství, který nám poměrně přesně přibližuje stav nemovitostí, zvláště pak zámku.¹⁰⁵ Z uvedeného popisu se dovídáme, že „...jemnická zámecká budova se nachází mimo město Jemnici, oddělena od něj zdí, leží na rovině, pokud se týče stavebního stavu, je v nejlepších poměrech, zvláště proto, že byla krátce před smrtí majitele hraběte Maxmiliána Dauna až na osminu, která je dosud nedostavěna, ale obyvatelná, vystavěna a pokryta taškami. Je vysoká 2 patra, z nichž dolní podlaží je zcela klenuté, jinak je tato budova i se svým předdvořím kolem dokola obehnaná dobrými zdmi. ... V předdvoří tohoto zámku se nacházejí byty úředníků a nižších panských sluhů, pivovar, koňské stáje, na nichž je umístěna obilní sýpka, dále kůlna na seno a na vozy. Všechny tyto budovy se nalézají vesměs v dobrém stavebním stavu a jsou s výjimkou kůlny,

¹⁰⁴ Plaček, Miroslav: Vývoj opevnění města a stavební historie jemnického zámku (hradu). In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010, str. 501.

¹⁰⁵ MZA, C 14, č. 62.

která je opatřena taškami, vesměs kryty šindelem.“¹⁰⁶ Dále se popis soustřeďuje na zámeckou zahradu a navazující zámecký park.

Jak plyne z popisu, stavební úpravy zámku byly dokončovány již novým vlastníkem, kterým se v roce 1815 stal rakouský státní a konferenční ministr Jan Filip hrabě Stadion, který panství koupil od posledního majitele z rodu Daunů Františka.

Obr. č. 41 Pohled na zámek ze zámeckého parku v roce 1842 (Soukromý archiv PaedDr. Třísky).

V roce 1841 byl zámek prodán do rukou Alfonse markýze Pallaviciniho a v držení tohoto rodu zůstalo celé jemnické panství až do konce 2. světové války. I Pallaviciniové zasáhli do podoby zámku, zvláště pak do jeho interiérů, které byly upravovány v historizujícím duchu ve 2. polovině 19. století. Jemnice tak reprezentuje v podstatě nejzachovanější interiéry ve stylu tzv. druhého rokoka u nás. Příkladem velmi kvalitní řemeslné práce jsou štukové stropy v salonech východního křídla a dodnes dochovaná dřevěná obložení okenních výklenků.

¹⁰⁶ MZA, C 14, č. 62.

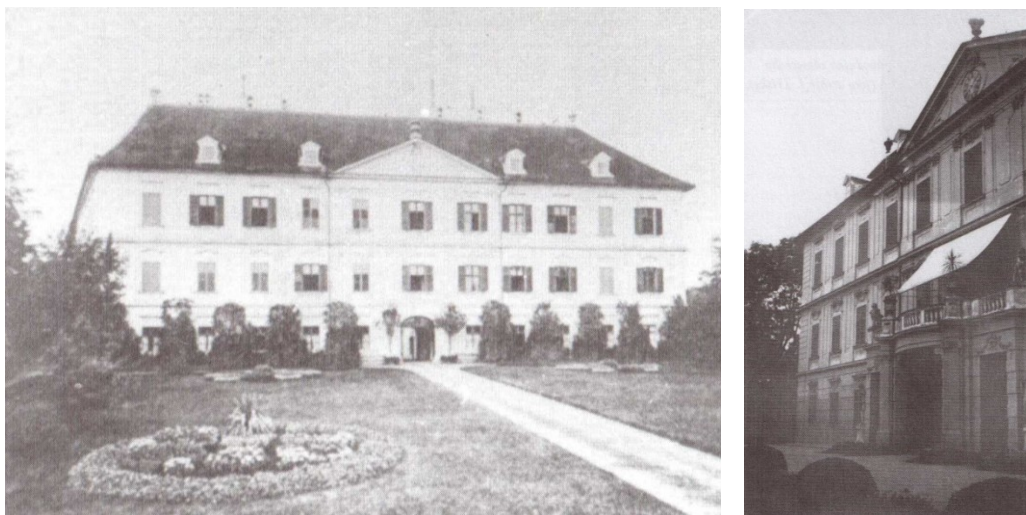

Obr. č. 42 Reprezentativní zámecké interiéry z poloviny 19. století (2011).

Zásadním zásahem Pallaviciniů v exteriéru je rovněž přístavba portiku na vnější straně východního křídla zámku, směrem k zámeckému parku.

Obr. č. 43 Pohled na parkovou úpravu před východním průčelím zámku z roku 1902 (zdroj: Jemnické album. Jemnice, 2002).

Obr. č. 44 Pohled na průčelí zámku před a po postavení portiku. (Soukromý archiv PaedDr. Tríský).

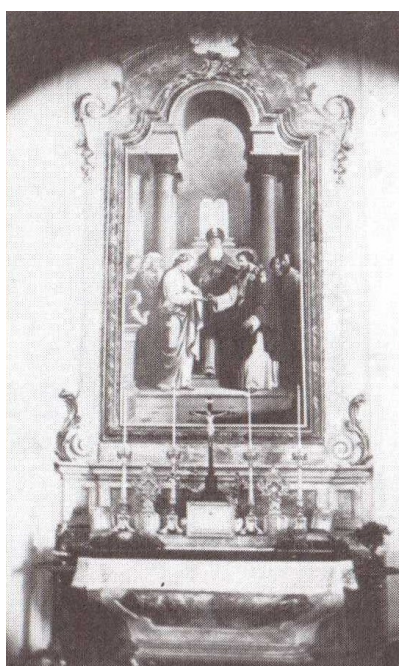
Jinak se jejich pozornost soustředila především na estetickou a historizující úpravu interiéru, která se nám částečně dochovala i přes pozdější více než čtyřicetileté působení armády v tomto objektu.

Obr. č. 45 Reprezentativní schodiště se sochařskou výzdobou z poloviny 19. století (2011).

V období 2. světové války dal tehdejší vlastník Alfons Pallavicini zámek k dispozici pro uschování státních uměleckých sbírek z Vídně. V roce 1945 byl zámek majitelům zkonfiskován a paradoxem celé situace bylo přejmenování zámeckého parku na „Sady generalissima Stalina“.

V roce 1947 byl zámek výměrem ministerstva zemědělství přidělen do kompetence ministerstva školství a osvěty, posléze jej do „dočasného užívání“ dostala Československá lidová armáda, která jej opustila až na začátku 90. let 20. století. Slovo dočasně tak i v tomto případě dostalo úplně jiný rozměr. Ze spisového materiálu k budově zámku a okolnímu areálu vyplývá, že orgány státní památkové péče měly jen minimální vliv na nakládání s objektem. V materiálech rovněž zcela chybí jakákoliv fotodokumentace, která by pomohla rozklíčovat některé zásahy, ke kterým v té době došlo, a jejich dataci. O tom, že zámek přítomností vojska trpěl, není žádných pochyb. Zvláště pak, když z oficiálních dokumentů můžeme vyčíst v podstatě pouze zprávy z řízení, která řešila poškození budovy či její výzdoby některým z vojáků zde na dva roky umístěných. Škody byly napáchány na dochovaných kachlových kamnech, na cenných tapetách natažených na dřevěných rámech, které zdobily interiéry, na sochařské výzdobě v parku i na stavební podstatě budovy jako takové. Tak například zdobená barokní kaple, která vyplňovala prostor přes dvě poschodí, byla nevhodně přepatrována a následně pak užívána jako sklad na zbraně. Tím došlo také k nevratnému poškození dlažby v kapli.

Obr. č. 46 Pohled do ložnice vojáků s ještě dochovanými kachlovými kamny v 60. letech 20. století.

Vpravo pohled do interiéru kaple před přepatrováním. (Soukromý archiv PaedDr. Tríský).

Dále byly nevhodně přepříčkovány i další obytné prostory 2. i 3. NP. K roku 1967 již spis obsahuje následující hodnocení objektu: „...vnější, jižní balustráda: osazena již jen třemi, dosud pouze poškozenými sochami; ostatní plastiky jsou strženy. 4 kuželková pole (cca 12 bm)

včetně krycích parapetních desek jsou zničena. Pozůstatky soch, balustrových váz i krycích desek jsou pohozyeny jednak v areálu zámku, jednak ve veřejném parku, 3 plastiky (výsledek destrukce ze září 1966) deponovány ve skladišti. Tamtéž je uložen i mramorový plášť zrušeného krbu z II. p. ... Vlastní objekt vykazuje známky značného opotřebení a nesystematické údržby. Nedostatečná cirkulace vzduchu ve sklepích způsobuje jejich provlhnání. Parketové podlahy jsou postupně nahrazovány vlysy a nevhodnou umělou kameninou. Historická dveřní, okenní, okenicová kování jsou zachována pouze výjimečně. Některá dosud zachovaná dveřní křídla jsou nevhodně natřena šedou barvou – řada původních dveří je uskladněna na půdě. ... pokud jsou v některých místnostech dosud osazena kamna, jsou vesměs poškozena. ... Provedení většiny úprav neodpovídá zásadám pam. péče. Pokračující destrukce svědčí o nedostatečné péči uživatele o objekt a jeho příslušenství. Pokud jde o provizorně deponované dveře, kamna, lucerny, sochy a kamen. články apod., nejsou pravděpod. evidovány a jejich úplná likvidace je otázkou času. Vzhledem k stáv. uživateli, voj. útvaru, může být památkový dozor vykonáván pouze vizuálně, bez použití plánů a řádné dokumentace a tudíž nedostatečně.¹⁰⁷

Armáda užívala zámek až do 31. 10. 1992, kdy oficiálně zanikl Vojenský útvar Jemnice, a od tohoto data je zámek prázdný a bez dalšího využití.

Obr. č. 47 Jedna z mála dochovaných fotografií interiéru z doby užívání objektu armádou – síň tradic. (Soukromý archiv PaedDr. Třísky).

¹⁰⁷ NPÚ ÚOP v Telči, Spisový archiv. Fond Jemnice – zámek.

5.3.2. Obnova zámeckého areálu po převzetí od armády

Armáda začala užívat areál zámku velmi krátce po ukončení 2. světové války, kdy byl přidělen městu jako konfiskovaný majetek. V dobových materiálech je tehdy uváděno, že půjde o dobu dočasnou, tedy do okamžiku dostavby nového a pro tyto účely mnohem vhodnějšího areálu na kraji města. K tomuto však po několika odkladech nakonec nedošlo a v roce 1962 byl zámek bezplatně převeden do majetku tehdejšího Ministerstva národní obrany. Zdejší posádka byla po společenských změnách v roce 1989 zrušena a v roce 1992 uplatnilo město nárok na tzv. historický majetek obcí svůj nárok.¹⁰⁸ Převod se zastavil na skutečnosti, že armáda měla federální působnost, tento zákon se tedy na tuto variantu nevztahoval. Ministerstvo však začalo připravovat prodej tohoto majetku přes později nechvalně známou realitní kancelář X Trade, s.r.o.,¹⁰⁹ což se dozvěděl tehdejší starosta PaedR. Jiří Tríska, který začal okamžitě vyjednávat s Okresním úřadem v Třebíči a zámek byl po mnoha peripetiích konečně převeden Městu Jemnice.¹¹⁰

Mezitím nastala nová a velmi těžká etapa pro Jemnici, a to hledání nového využití areálu, který se nachází uprostřed města, ale za skoro 50 let totální izolace od zbytku obce se místním lidem v podstatě odcizil. První myšlenky směřovaly k sociálním službám a Jemnice začala vyjednávat s Ministerstvem zdravotnictví o zřízení léčebny pro paraplegiky a diabetiky. Po roce slibných jednání byla ovšem celá akce zastavena ze strany MZ s odůvodněním, že zdravotnictví musí projít reformou a jejím důsledkem bude i snížení počtu takto zaměřených zařízení v rukou státu. Privátním či městským aktivitám tímto směrem však bráněno nebylo. Ekonomické propočty však ukázaly na komplikovanost a velkou finanční náročnost nejenom na zřízení nestátního zdravotnického zařízení, ale zejména pak na jeho následnou udržitelnost.

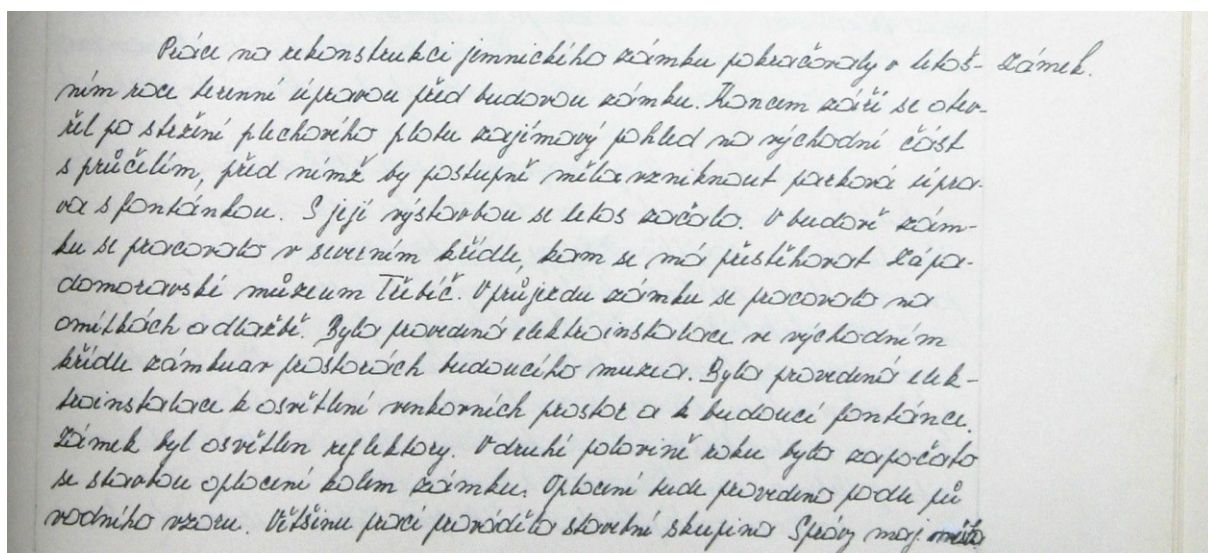
Nový směr na využití zámku přišel spolu s vyjednáváním na Ministerstvu kultury, následně pak se Státním ústavem památkové péče v Praze a Památkovým ústavem v Brně, kde došlo k dohodě o budoucím možném využití zámku jako prohlídkového objektu

¹⁰⁸ Uplatnění proběhlo dle zákona č. 172/1991 Sb., o přechodu některých věcí z majetku České republiky do vlastnictví obcí (zákon České národní rady).

¹⁰⁹ Uvedená realitní kancelář v tomto období vykoupila za velmi nízkou cenu několik areálů bývalé pohraniční stráže, které pak následně zastavila na úvěry v hodnotě cca. 120 mil. Kč, které následně nesplácela, a tak se i tato transakce později zařadila mezi ty „pochybné obchody“ ze začátku 90. let 20. století.

¹¹⁰ Převod z MNO na OkÚ Třebíč a následně na Město Jemnice byl podmíněn udělením výjimky tehdejší vlády a udělením souhlasu Ministerstva financí a táhl se několik let. Dokončen byl v roce 1999, paradoxně až za nového vedení radnice.

s depozitáři. Byl dohledán i původní mobiliář, který se zčásti nacházel v majetku státu a byl rozmístěn na několika dalších památkových objektech ve správě PÚ Brno a PÚ České Budějovice.¹¹¹ Zámecká budova měla využití jasné od začátku, další budovy areálu měly tuto její funkci doplňovat dalším zázemím a potřebnými službami. Bývalý zámecký pivovárek byl určen k přestavbě na penzion, jelikož Jemnice zpočátku velmi bojovala s malou ubytovací kapacitou, což mělo své kořeny v hraničním pásmu a v uzavřenosti této lokality. Stejně využití se plánovalo i u objektu bývalé prádelny. Kočárovna naproti hlavnímu vchodu do zámku měla poskytnout zázemí pro občerstvení a muzeum čaje s jeho vzorkovou prodejnou, jelikož Jemnice je dodnes spojena se značkou čajů Jemča, které se zde dodnes vyrábějí. Konírna hned vedle nabízela využití jako zázemí pro personál zámku a jeho technické provozy. Podle takto domluveného scénáře začala postupná realizace projektu celkové obnovy zámeckého areálu a za cca 5 let (1994 – 1998) sem bylo postupně investováno celkem 19.814.000,- Kč.¹¹² Výsledkem je staticky zajištěná hlavní zámecká budova, nové střechy a objekt je připraven k fázi restaurování vnitřních interiérů zámku. Komunální volby v roce 1998 však obměnily vedení Jemnice¹¹³ a výsledkem bylo postupné zastavování investic do areálu s odůvodněním potřeby směřovat finanční prostředky jiným směrem, nutným pro rozvoj města.¹¹⁴ V roce 1998 ještě dobíhaly jednotlivé akce obnovy hlavní budovy, byla dokončena elektroinstalace a parter byl připraven pro parkovou úpravu.¹¹⁵

Obr. č. 48 Část zápisu z Kroniky města Jemnice – rok 1998.

¹¹¹ Např. původní knihovní skříně na míru byly nalezeny na půdě SZ Vranov nad Dyjí, část interiérového vybavení je dodnes možno vidět na SZ Dačice a některá kachlová kamna ze zámku Jemnice byla nainstalována na SZ Jaroměřice nad Rokytou.

¹¹² Program záchrany architektonického dědictví 11.040.000,- Kč a rozpočet Města Jemnice 8.774.000,- Kč.

¹¹³ Starostou se stal Mgr. Milan Havlíček (KSČM).

¹¹⁴ Zdroj: Kronika města Jemnice - rok 1998, str. 885.

¹¹⁵ Zdroj: Kronika města Jemnice - rok 1998, str. 888.

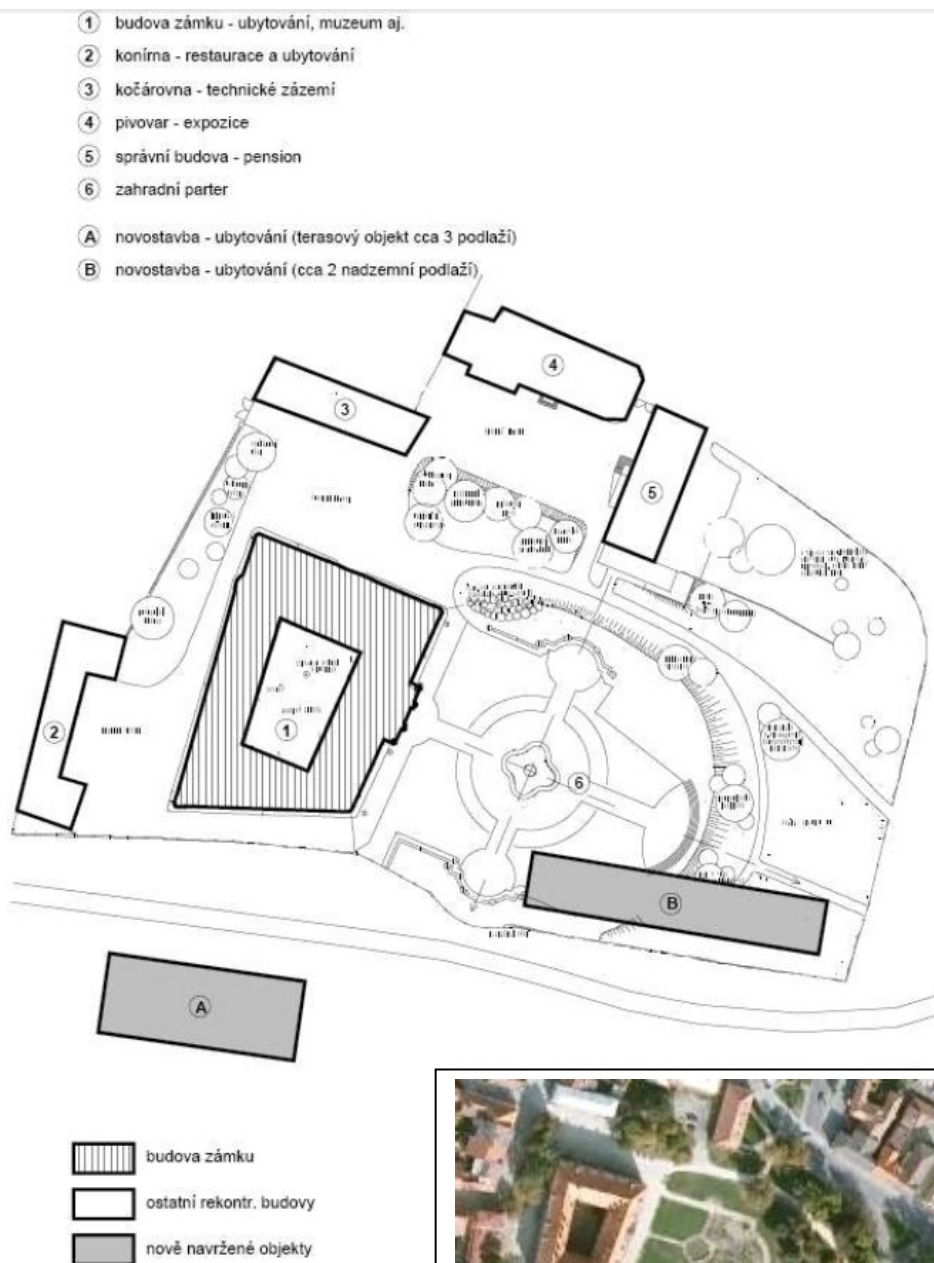
Zpětným pohledem, dnes již i s časovým odstupem, lze tento obrat interpretovat i tak, že obyvatelé města skutečně přestali vnímat zámecký areál jako intaktní součást Jemnice a při první příležitosti se pokusili projekt obnovy utlumit, což se novému vedení i podařilo. Jednání o umístění části expozic Západomoravského muzea v Třebíči rovněž nedopadla ve prospěch zámku.

Zámecký areál se tedy znovu ocitl bez využití a po několika letech se objevil v několika realitních kancelářích na prodej.¹¹⁶ Objevilo se několik potencionálních zájemců, ale vyjednávání ani v jednom případě nedopadla. Zlomovým pro zámek se stává rok 2010, kdy opět přicházejí komunální volby a mění se i pohled na zámek a jeho možnosti využití. Do vyjednávání se zapojuje i pracoviště NPÚ v Telči, které je zde již etablováno jako nové krajské pracoviště a velmi intenzivně spolupracuje s Městem Jemnice na hledání všech možností, jak naložit se zámkem, aniž by došlo k jeho degradaci či poškození jeho vysokých památkových hodnot. Navrhovaný převod na NPÚ je především díky již nastupující finanční krizi nereálný a tak se hledají noví partneři pro kapitálový vstup do společného projektu s městem.

Po nějakém čase opět určitou naději skýtala nabídka na zřízení muzea vojenské historie zaměřené na naše válečné veterány, které takto jednostranně specializované v ČR de facto neexistuje, s doplňkovou funkcí zřízení prostředí pro důstojné dožití právě válečných veteránů, kteří nemají rodinné zázemí ani možnost, že by se o ně mohl postarat stát. Do vyjednávání pochopitelně vstupuje Ministerstvo obrany, které si s otázkou péče o veterány v podstatě neví rady již několik let a revitalizace zámeckého areálu v Jemnici by tak i pro něj mohlo být velmi dobrým řešením problému. Následovala zdlouhavá jednání o finančních možnostech nájemce zámku, kterým byl Řád křížovníků s červeným srdcem – Cyriaci. Jejich možnosti se nakonec ukázaly jako nedostačující a Cyriaci z Jemnice nakonec odešli.

Cyriaci ještě zadali vypracování PD k akci celkové obnovy areálu zámku a ta byla diskutována na několika sezeních na MÚ Jemnice. Velmi nestandardním postupem, ačkoli byl od počátku deklarován vstřícný přístup k jednání s investorem, byla skutečnost, že ani k jednomu takovému jednání nebyl pozván nikdo ze zástupců NPÚ. Neoficiální cestou se pak pracoviště v Telči dostalo k projednáváním návrhům a bylo hned jasné, proč tomu tak bylo.

¹¹⁶ Ještě v roce 2009 byl na prodej za částku necelých 5.000.000,- Kč.

Obr. č. 49 Zákres novostaveb v zámeckém areálu – detail z PD (2013).

Projektová dokumentace počítala nejenom s obnovou hlavní zámecké budovy, ale především s velmi objemnými novostavbami, naprosto necitlivě umístěnými v cenném prostoru prostranství před zámkem, v místě s obnovenou parkovou úpravou, a druhou této terasy, tedy v bezprostředním kontaktu s hradebním systémem. Obě řešení jsou z pohledu principů památkové péče nepřijatelné, a hlavně, nikde v dokumentu nebylo obsaženo

akceptovatelné odůvodnění takto razantních zásahů do areálu, kromě potřeby dosáhnout blíže nespecifikované koeficienty v celkové hodnocení žádosti do dotačních titulů. Nutno rovněž konstatovat, že počáteční nadšení všech zúčastněných po několika měsících ochladlo a velmi nepříznivá finanční situace města i Cyriaků celou akci značně komplikovala a protahovala. Svou roli rovněž hrálo již končící plánovací období ESF.¹¹⁷ Vše nakonec skončilo odstoupením od smlouvy a Cyriaci Jemnici opustili.

Obr. č. 50 Fotografie z odstraňování asfaltového potahu před zámkem. (Soukromý archiv Paed. Trísky).

Mezitím se alespoň podařilo znovu vstoupit se zámek do Programu záchrany architektonického dědictví (PZAD) a v posledních letech se finance investují do sanování havarijních stavů střešní krytiny, destrukcí nosných konstrukcí ve 3. patře zámku a na postupné odstranění některých pozůstatků po armádě, jakými jsou např. velké a velmi necitlivě umístěné elektrorozvodny na mnoha místech zámecké budovy.

Situace se opět mění s komunálními volbami v roce 2018, kdy se nové vedení radnice začíná zatím nejintenzivněji zasazovat o jasnou koncepci v revitalizaci historického jádra města a obnova zámeckého areálu se stává jednou z priorit.¹¹⁸ Investiční strategie města tomuto zaměření dosud odpovídá a Jemnice aktivně čerpá dotační tituly i na zámek.

Dnešní aktuální podoba zámku tak představuje čtyřkřídlovou dvoupatrovou budovu na uzavřeném lichoběžníkovém půdorysu, jejíž dispozici do značné míry ovlivnila právě hmota staršího hradu. Východním směrem se rozkládá poměrně velké prostranství, které dostalo později, po zbourání středověkého opevňovacího systému, zahradní a parkovou úpravu. V době využívání areálu armádou byla tato úprava odstraněna a téměř celá plocha byla

¹¹⁷ Evropských strukturálních fondů.

¹¹⁸ Spolu s hrobkou rodiny Pallavicini, která se nachází ve velmi špatném stavebnětechnickém stavu již dlouho.

pokryta vrstvou asfaltu, aby tento prostor mohl sloužit jako shromažďovací plocha a po stranách místo pro umístění garáží pro těžkou vozovou techniku. Tyto novodobé úpravy byly v roce 1997 z areálu odstraněny a dnes je možné znovu obdivovat nově rekonstruovanou podobu zahrady s kruhovou kašnou uprostřed.

Další etapa znovu započatých obnovných prací na zámku by měla zahrnovat i akutní stav unikátně zachovaných posuvných dveří na nádvoří, které měly pravděpodobně funkci zateplení vstupního prostoru před hlavním schodištěm. Jako jeden ze zdrojů pro citlivé restaurování nejenom dožilé dřevěné konstrukce dveří, ale i skleněných výplní, slouží i dohledaná fotografie dítěte (neidentifikováno), sedícího před uvedenými dveřmi. Fotografie byla pořízena na počátku 20. století.

Obr. č. 51 Fotografie chlapce z počátku 20. století před posuvnými dveřmi (Soukromý archiv PaedDr. Třísky).

Obr. č. 52 Současný stav posuvných dveří (2013).

5.4. Radnice

5.4.1. Stará radnice čp. 95

Tak jako v mnoha jiných městech má Jemnice dvě budovy radnice – Starou radnici a Novou radnici.

Stará radnice se nachází na dnešním náměstí Svobody, na jeho severní straně. Radnice je na tomto místě zmiňována již v průběhu 15. století,¹¹⁹ ale svou renesanční podobu získala až při přestavbě po polovině 16. století. Jedná se o stavbu na velmi úzké a dlouhé parcele s trojosým průčelím a s hřebenem střechy kolmým na uliční čáru. Štít má podobu vysoké atiky, jednoduše dělené dvěma dvojicemi pilastrů na tři zhruba stejně veliké díly s tím, že ve středu toho prostředního bylo proraženo oválné okénko. Štít vrcholí malou věžičkou s hodinami, která byla na základě historických studií obnovena kolem roku 1970.

Stará radnice sloužila svému účelu do revolučního roku 1848, kdy spolu se změnami v principu samospráv vyvstala nutnost potřeby větších prostor. Vzhledem k tomu, že radnici nebylo možno rozšířit žádným směrem, byl pro tyto účely narychlo upraven jiný měšťanský dům v Husově ulici.

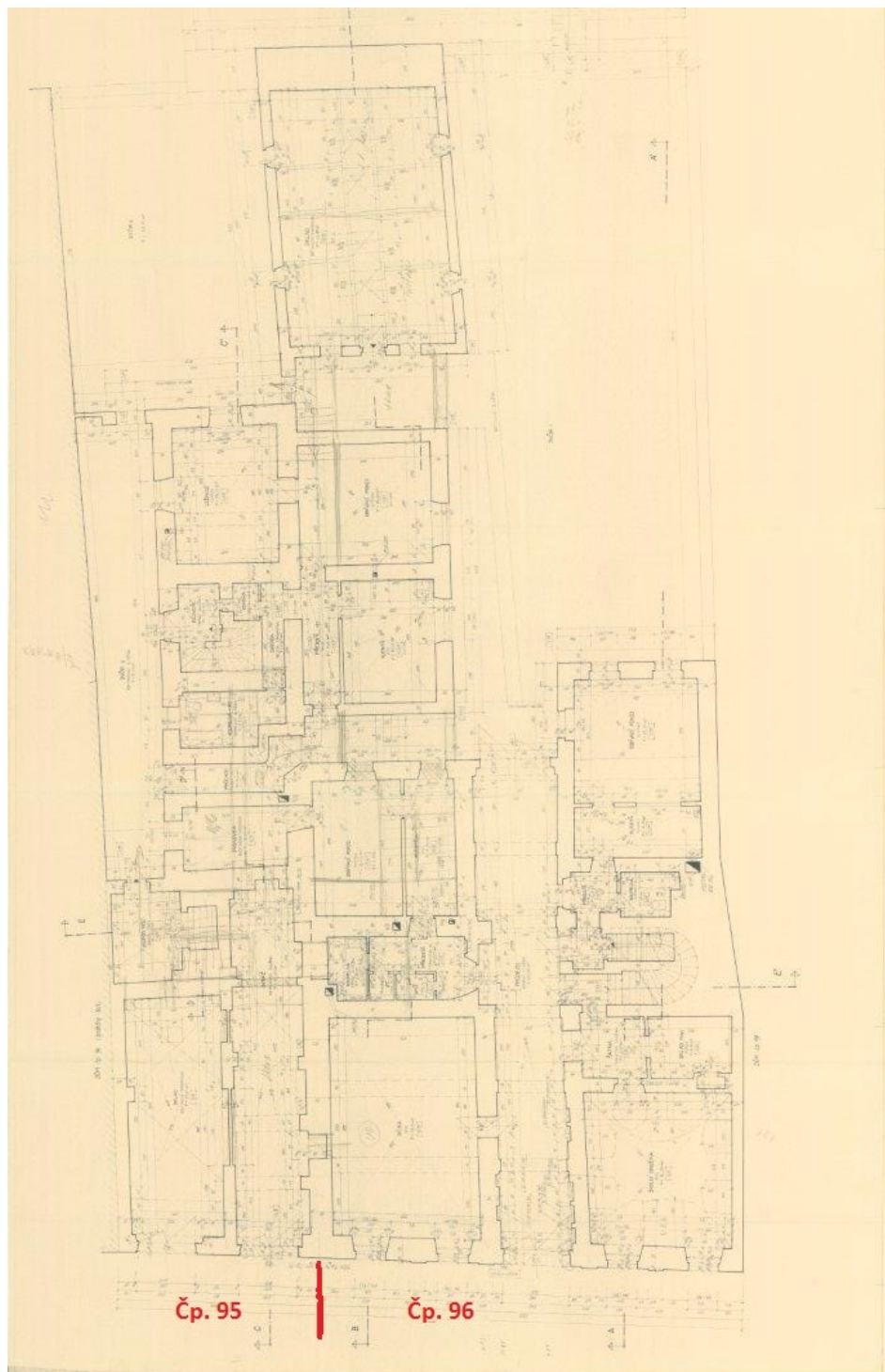

Obr. č. 53 Stará radnice v Jemnici (2010).

Stará radnice sloužila pro potřeby okresního úřadu, spolu s vedlejší budovou čp. 96, která byla rychle přebudována na okresní soud. Velmi úzké propojení obou sousedních budov

¹¹⁹ Kibic, Karel – Fišera, Zdeněk: Historické radnice Čech, Moravy a Slezska, 2. díl. Praha, 2010, str. 60 - 62.

má za následek, že dnes se do úrovně 2. NP vstupuje pouze z prostor vedlejšího čp. 96. Přízemí má vstupy přímo z ulice. Prorostlost obou domů je patrná i na zaměření z roku 1985. Dům byl později využíván k bytovým účelům, v současnosti jsou zde komerční prostory.

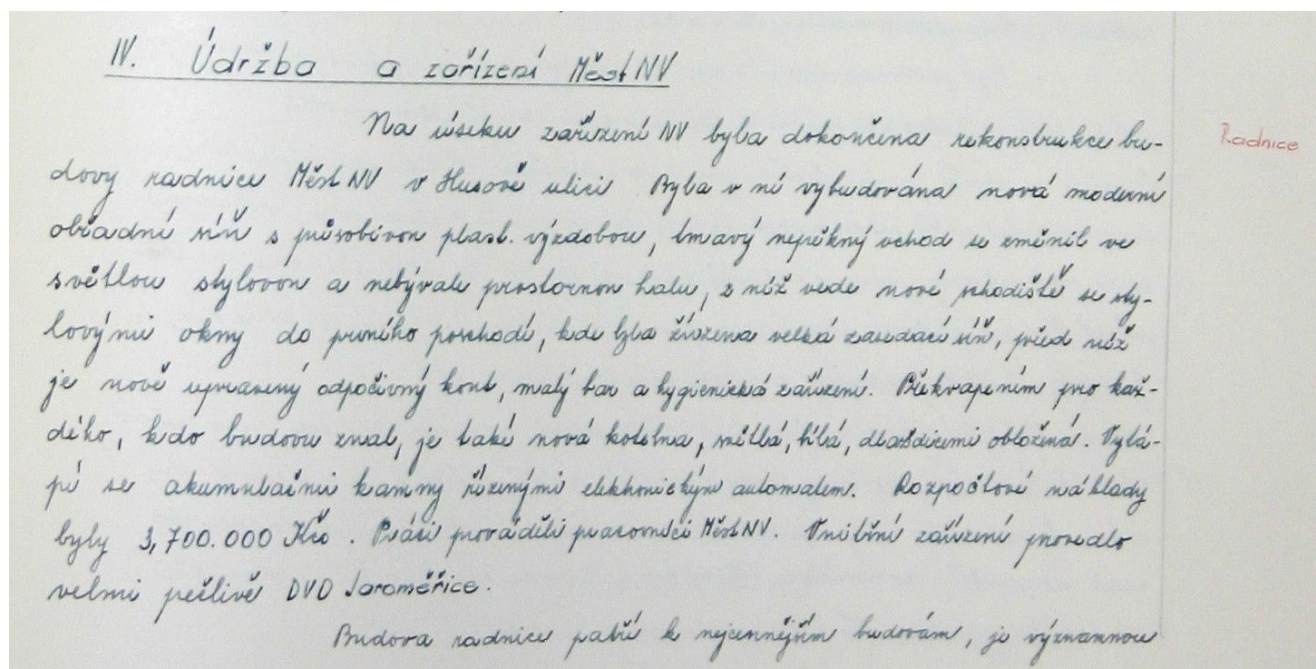

Obr. č. 54 Detail ze zaměření domů čp. 95 a 96 (V. Dokládál, B. Macháček, 12/85, Archiv NPÚ ÚOP Telč).

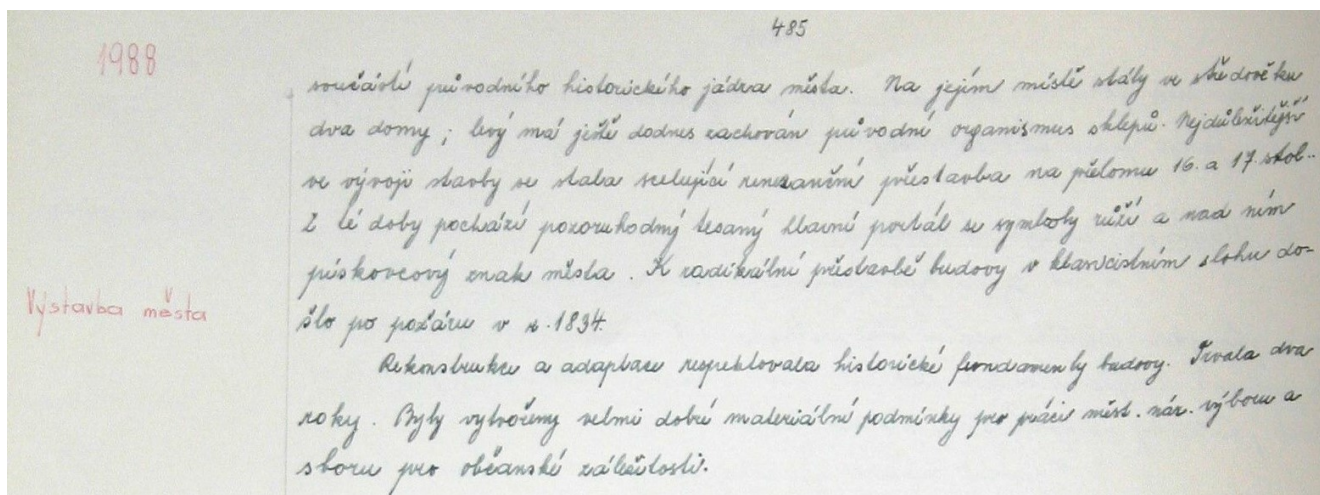
5.4.2. Nová radnice čp. 103

Nutnost zřízení nové radnice vyvstala spolu se změnami v systému samosprávy a se vznikem okresních úřadů a okresních soudů v roce 1848. Budova staré radnice přestala vyhovovat svojí kapacitou, navíc byla zabrána nově vzniklým okresním úřadem, takže vedení radnice se tady nutně muselo poohlédnout po novém objektu. Našli jej v nedaleké Husově ulici, kdy potřebná kritéria splňoval honosný měšťanský dům. Zabírá poměrně širokou parcelu, což by v poměrech Jemnice mohlo znamenat, že ji původně vyplňovaly dva gotické domy. Postupně došlo k jejich spojení a dnešní podoba je výsledkem renesančních a barokních přestaveb. Až do roku 1868 se v zadním traktu domu nacházel malý měšťanský pivovar a v prostorech přízemí směrem do ulice byl hostinec. Po zrušení pivovaru byla tato část domu přizpůsobena pro potřeby městské spořitelny.

Velmi zásadní úpravou prošla budova radnice na konci 80. let 20. století – byla dokončena v roce 1988 a ještě dodnes je její razantnost viditelná zejména v interiérech budovy. Paradoxem je poznámka v Kronice města Jemnice, kdy je zmíněna historická a památková hodnota budovy.¹²⁰

¹²⁰ Kronika města Jemnice – rok 1988. Str. 484 – 485.

Obr. č. 55 Zápis v Kronice města Jemnice – rok 1988, který zmiňuje ukončení rekonstrukce budovy radnice.

Poslední velká adaptace budovy byla dokončena v roce 1997, čímž radnice získala svou dnešní podobu.¹²¹ Aktuálně je s vedením města řešena otázka drobnějších úprav budovy, které by měly „zjemnit“ razantnější zásahy z ještě předrevoluční rekonstrukce. Nahrazena tak již byly např. hliníkové prosklené vstupní dveře do budovy.

Obr. č. 56 Nová radnice v Jemnici (2010).

¹²¹ Kronika města Jemnice – rok 1997. Str. 821 – 822.

Obr. č. 57 Novodobá přístavba budovy Nové radnice a vstupní prostor Nové radnice (2010).

Nová radnice do města
Nová radnice do města
 Po 16 letech se vrátila radnice do historické části města. Rekonstrukce staré radnice si vyžádala nákladu přes 11,5 mil. Kč. Část finančních prostředků byla získána

z ministerstva kultury a fondu regenerace. Hlavní část financí hra- 1997
 dílo město ze svého rozpočtu.
 Projektantem i generálním dodavatelem stavby byla
 odborní firma ARCHTT s.r.o. Brno, která k realizaci využila
 i místních subdodavatelů. Stavba Jemnice, Plyn - elektro - servis
 Železný most, Budějovice, Malostranský Trh Jemnice a další.
 Stará radnice bude v rekonstruovaných budovách v Ku-
 sově ulici č.p. 102 a 103. Hlavní vstup bude přezdvíhací 103
 Občani budou využívat drobného traktu, kde jsou soustředěny
 a dno podlaží všech kanceláří. V hlavních budovách získají
 kanceláře sál a občanské síň. Technické zázemí s bytem domor-
 níka bude v číslu 102.

Obr. č. 58 Části zápisu o dokončené obnově budovy radnice z Kroniky města Jemnice – rok 1997. Mylně je zde kronikářem nazývána „starou“ radnicí.

5.5. Kostely v Jemnici

5.5.1. Rotunda a kostel sv. Jakuba Většího na Podolí

Kostel sv. Jakuba Většího byl v této práci již několikrát zmiňován v souvislosti s původní osadou kolem zeměpanského dvorce na Podolí. Dosud ne zcela dostatečně objasněnou skutečností je fakt, že sv. Jakub plnil až do roku 1658 roli farního kostela pro Podolí i Jemnici, a to i přes to, že v centru města na hlavním náměstí již dlouhou dobu stál kostel sv. Stanislava.¹²²

Rovněž nejstarší historii sv. Jakuba neznáme natolik, aby mohla být jednoznačně interpretována. I v tomto případě byla historiografie značně ovlivněna již mnohokrát zmiňovanými tzv. Bočkovými falsy, takže za první seriózní studie lze považovat až práce Christa Salma – Reifferscheida¹²³ a Václava Richtera¹²⁴ z roku 1936. Oba autoři datovali stavbu rotundy do období před polovinou 12. století, přičemž již počátkem 13. století byla nahrazena pozdně románským kostelem. Z celé stavby se dodnes zachovala válcová věž.¹²⁵

Obr. č. 59 Kostel sv. Jakuba (Archiv NPÚ ÚOP Telč).

¹²² Přesné datum výstavby kostela sv. Stanislava neznáme, ale stavebně odpovídá období po polovině 14. století. První písemná zmínka o něm je až z roku 1482.

¹²³ Salm – Reifferscheid, Christ: Die romanischen Rundkirchen Mährens mit besonderer Berücksichtigung ihrer Beziehungen zum Wehrbau. In: Der Burgwart XXXVII. 1936.

¹²⁴ Richter, Václav: O účelu československých rotund. In: ČČH XVII. Praha, 1936.

¹²⁵ Původní objemové řešení – tři válce – velmi blízce připomíná rotundu sv. Jiří na Řípu, což by poukazovalo na mimořádný význam rotundy v Podolí

Salm – Reifferscheid ještě navíc celou situaci interpretoval jako pozůstatek románského paláce - falce, který byl později využit právě pro přestavbu na loď kostela. Věž pak měla být ponechána s mírně pozměněnou funkcí – jako zvonice a případné útočiště. Později ve hmotě lodi kostela spatřoval bývalý románský palác i Václav Mencl.¹²⁶

Kostel i románská věž sv. Jakuba jsou situovány na ostrožně nad pravým břehem Želetavky a obklopuje je poměrně rozsáhlý hřbitov. Jedná se o stavbu s obdélnou lodí uzavřenou polygonálním presbytářem, v jehož prostoru lze předpokládat existenci základů apsidy románského kostela. Ta byla zbořena pravděpodobně někdy kolem roku 1500 a byla nahrazena presbytářem se síťovou klenbou se vzorem, který byl použit Petrem Parléřem¹²⁷ v chóru katedrály sv. Víta v Praze.¹²⁸ Přesněji se jedná o dvě pole síťové klenby a na východní straně o klenbu obkročnou, které jsou neseny šesti odstupňovanými pilíři. Klenební žebra, vycházející z polygonálních jehlancových konzol, vrcholí dvěma kruhovými svorníky s rozetou a monogramem Krista (XP). Za teritoriálně bližší inspiraci lze považovat nedaleký kostel Božího Těla ve Slavonicích, jehož presbytář z roku 1437 je opět sklenut dvěma poli síťové klenby a východní závěr pak klenbou obkročnou. Petr Kroupa ve své práci uvádí,¹²⁹ že nerovná žebra klenby ukazují na méně zkušené kameníky z oblasti jihozápadní Moravy, popřípadě z jižních Čech. Presbytář a později barokně upravenou loď odděluje gotický vítězný oblouk.

Obr. č. 60 Slavonice – kostel Božího Těla (1980) a Jemnice - kostel sv. Jakuba (Archiv NPÚ ÚOP Č. Budějovice a ÚOP Telč).

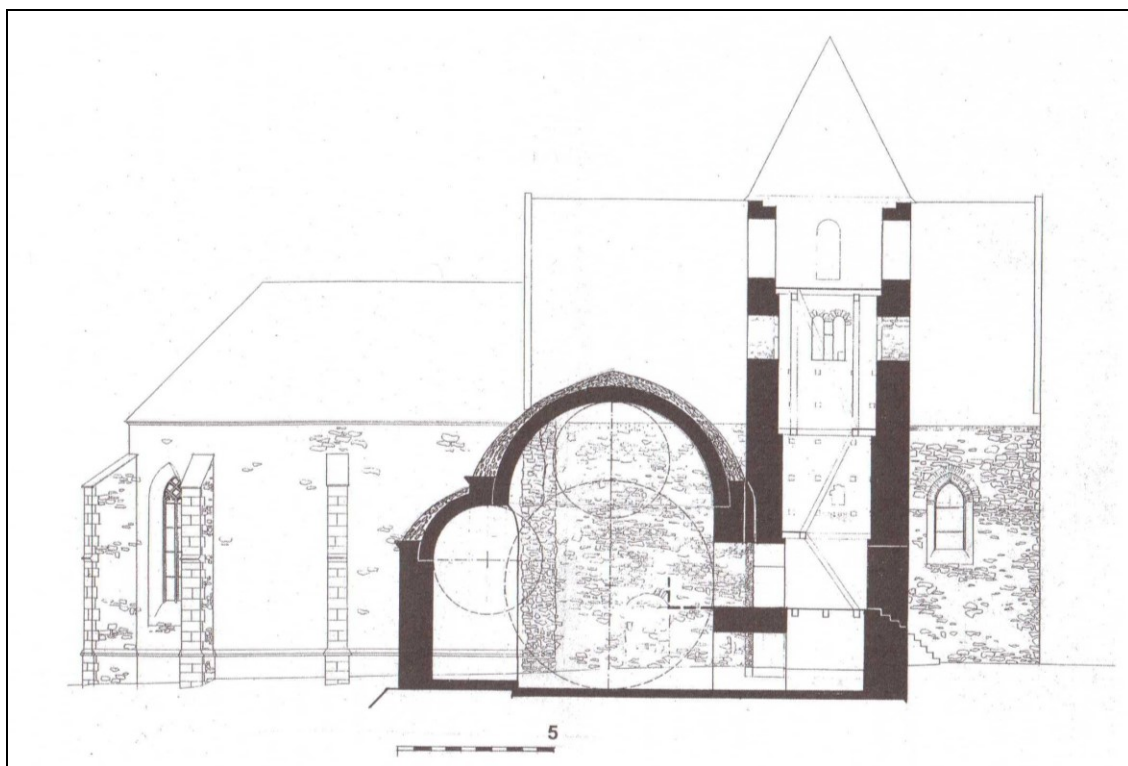
¹²⁶ Mencl, Václav: Panské tribuny v naší románské architektuře. Umění XIII. 1965.

¹²⁷ Kroupa, Petr: Katalog církevní architektury na jižní Moravě. In: Kaliopi Chamonikola (ed.), Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 – 1550. Brno, 1999.

¹²⁸ Vzorec – síťová klenba ze dvou rovnoběžných žebor.

¹²⁹ Kroupa, Petr: Katalog církevní architektury na jižní Moravě. In: Kaliopi Chamonikola (ed.), Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 – 1550. Brno, 1999.

Románská válcová věž stojí při severní straně lodi a je vysoká ve zdivu cca 15 m. Vnější průměr zdiva měří vespod cca 5,6 m, uvnitř cca 2,7 m, přičemž vespod je zdivo široké cca 1,40 a ve výšce románských oken pak zhruba 1 m. Po celém plášti zdiva jsou pak v pravidelně opakujících se intervalech zachovány kapsy po trámech posuvného visutého lešení. Zajímavým jevem je skutečnost, že zdivo věže nebylo v nadzemní části provázáno se zdivem válcové lodi rotundy, což ovšem později umožnilo její pohodlné odbourání bez výrazného poškození stability věže.¹³⁰ Za zmínku rovněž stojí zvonice ve vrcholu věže, která ukrývá ve svém nitru dva zvony – jeden z 15. století a druhý, podstatně starší, patrně ještě románský, který by se tak řadil k nejstarším dochovaným památkám tohoto druhu u nás. J. Dobrodinský, který je autorem odborné expertizy tohoto zvonu, jej zařadil k produkci 11. – 12. století.¹³¹

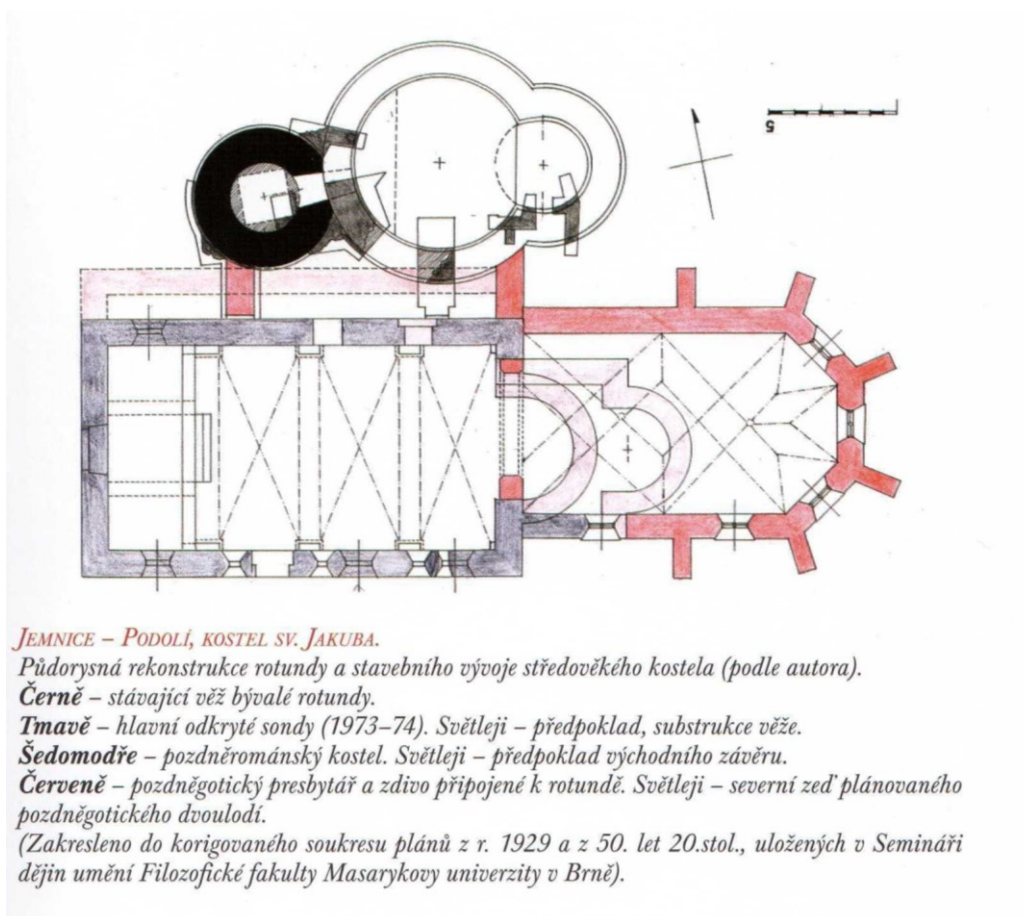

Obr. č. 61 Výšková rekonstrukce rotundy ve schematickém řezu – zakresleno do plánu z r. 1929 (zdroj: Konečný, Lubomír: Dějiny Jemnice. 2010).

¹³⁰ Tato skutečnost může zároveň prokazovat, že věž byla k rotundě dostavěna dodatečně, tedy stejně jako tomu bylo u rotundy sv. Jiří na Řípu.

¹³¹ Archiv NPÚ ÚOP v Telči, spis Jemnice – kostel sv. Jakuba.

Jak tvrdí Lubomír Konečný, velikostí i konstrukčně se jemnická rotunda blíží o něco málo starší nedaleké rotundě znojenské, která ale na rozdíl od této postrádala věž.¹³² Dále uvádí, že „...jemnická rotunda s věží byla zbudovaná v první třetině 12. věku patrně při knížecím sídle (dvorci) na údolní ostrožně Želetavky jako panská emporová svatyně, sloužící současně bohoslužebným potřebám obyvatel širšího okolí přinejmenším do vzniku sousedního pozdněrománského kostela v první čtvrtině 13. věku.“¹³³ Kdy přesně byla rotunda zbořena, nevíme. Postupně upadal její význam, ještě v 17. století je zmiňována jako sakristie. V roce 1730, kdy byl zhotoven soupis starožitných budov jemnického panství, již zmiňována není, ale v tu dobu zřejmě ještě sloužila jako kostnice.

Obr. č. 62 Půdorysná rekonstrukce rotundy a stavebního vývoje kostela sv. Jakuba (zdroj: Konečný, Lubomír: Dějiny Jemnice. 2010).

¹³² Konečný, Lubomír: Jemnice v době předměstské. In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010, str. 21.

¹³³ Konečný, Lubomír: Jemnice v době předměstské. In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010, str. 24.

Kostel sv. Jakuba je stavbou, která reprezentuje umělecky i architektonicky velmi kvalitní produkci z 1. čtvrtiny 16. století. Za architektonicky nejhodnotnější výzdobu interiéru kostela lze označit dvě pozdně gotická pastoforia – schránky na hostie, která jsou umístěna po obou stranách presbytáře. Pastoforium v jižní stěně představuje jednoduchou podobu schránky s kružbou ve tvaru trojlístku. Zpracováním a pravděpodobnou příbuzností s některými dalšími pracemi z této stavební huti je pastoforium datováno do období kolem roku 1500. Druhé a objemnější přiléhá k protější severní stěně presbytáře. Jedná se již o mnohem strukturovanější a propracovanější podobu, která je v daném regionu výjimečná a která naznačuje, že tato práce byla zhotovena na zakázku, pravděpodobně v cizině. Zvláště nástavec, složený z vysokých kaskádovitě poskládaných fiál, vyniká svojí složitostí a precizním zpracováním kamene s velmi promyšleným hmotovým rozložením jednotlivých prvků výzdoby. Na hlavici podnože pod schránkou je práce označena kamenickou značkou s vročením 1518. Některé znaky a způsob zpracování odkazují na práci huti u dómu sv. Štěpána ve Vídni a Petr Čihovský se domnívá, že ve sbírkách Akademie výtvarných umění ve Vídni¹³⁴ se nacházejí rysy nástavců, které mohly být vzhledem k použití shodných prvků a detailů vzorem pro ty jemnické.¹³⁵

Obr. č. 63 Kostel sv. Jakuba – pohled do presbytáře s pastoforiem (2010).

¹³⁴ Akademie der bildenden Künste Wien

¹³⁵ Čihovský, Petr: Gotické a renesanční památky města Jemnice. In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010, str. 517.

I v případě jemnického pastoforia literatura odkazuje na souvislost a možnou inspiraci mnohem starším pastoforiem od Petra Parléře z let 1360 – 1378 umístěným v kostele sv. Bartoloměje v Kolíně. Jako nesporné společné tvarosloví je uváděna vertikálnost a viditelná předimenzovanost a celkové pojetí nástavce.¹³⁶

Obr. č. 64 Kazatelna v dómu sv. Štěpána ve Vídni a pastoforium v kostele sv. Bartoloměje v Kolíně – dva možné inspirační zdroje pro pastoforium v kostele sv. Jakuba v Jemnici.

Obr. č. 65 Znojmo, kostel sv. Mikuláše - pastoforium.

¹³⁶ Čehovský, Petr: Gotické a renesanční památky města Jemnice. In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010, str. 518.

Zajímavé je, že pastoforium z kostela sv. Jakuba se stalo vzorem pro další práce v nejbližším regionu, což dokládá nejenom jeho výjimečnost, ale i šíření parléřovského vzoru byť v již opravdu značně zjednodušeném tvarosloví i do menších a méně movitých farností.¹³⁷

Obr. č. 66 Lidéřovice, kostel sv. Linharta.

Velmi významným dokladem výjimečnosti kostela sv. Jakuba je i jeho bohatá malířská výzdoba. Časově koresponduje s dobou vzniku pastoforia – přesnou dataci umožňuje zobrazený letopočet 1515 na triumfálním oblouku a výjev zobrazující Boha Otce s korunou na hlavě lze považovat za lidovou interpretaci a oslavu symbolického připojení české koruny k habsburské říši pod vládou Jagellonců.¹³⁸ Nástěnnou výzdobu si objednali páni z Ludanic, tehdejší držitelé Jemnice, jejichž erb se dochoval na západní stěně presbytáře. Postavy sv. Jakuba, Panny Marie, v. Anny, žehnajícího Krista, Boha Otce s korunou, sv. Ducha, čtyř evangelistů, sv. Václava, sv. Floriána, sv. Jiří, sv. Rytíře a 14 božích pomocníků spojuje lidové pojetí zřejmě místního umělce, který zjevně čerpal inspiraci u dolnorakouských sousedů.¹³⁹ Malířská výzdoba se objevuje i kolem pastoforia, i když už ve velmi střídmé podobě. Kaplici schránky přidržují po obou stranách postavy andělů a celá architektura je jemně lemována vegetabilními motivy – větvičkami s listím a jablky.

¹³⁷ Např. pastoforia v kostele sv. Petra a Pavla v Cizkrajově a v kostele sv. Linharta v Lidéřovicích nebo v kostele sv. Mikuláše ve Znojmě. Reflexe se dá velmi pravděpodobně očekávat i na druhé straně hranice v Rakousku.

¹³⁸ Dědičné smlouvy mezi Jagellonci a Habsburky byly podepsány právě v roce 1515.

¹³⁹ Vítovský, Jakub: Monumentální malířství a sgrafito. In: Kaliopi Chamonikola (ed.), *Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 – 1550*. Brno, 1999.

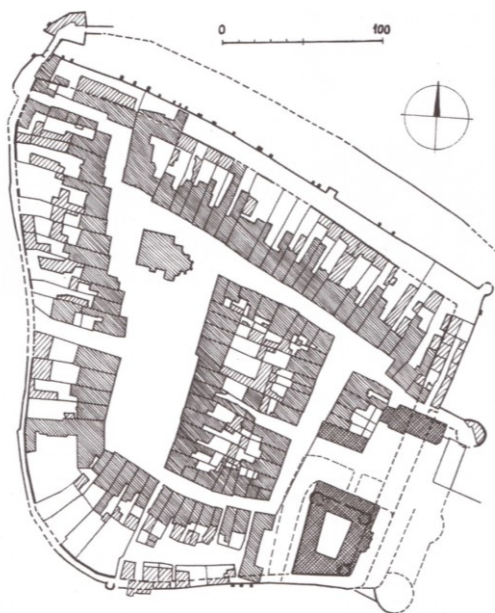
Obr. č. 67 Kostel sv. Jakuba – pohled na malířskou výzdobu klenby presbytáře (1515).

Obr. č. 68 Slavonice – klenba presbytáře kostela Božího Těla.

5.5.2. Kostel sv. Stanislava

Kostel sv. Stanislava se nachází v horní části náměstí a tvoří jednu z hlavních dominant města. Kdy přesně byl vystavěn, nevíme, ale jeho tvarosloví odpovídá zhruba 2. polovině 14. století. Pro Jemnici v jejích začátcích plnil funkci farního kostela sv. Jakub v Podolí, což by částečně vysvětlovalo skutečnost, že hlavní vytyčené náměstí s budovou svatostánku sice od počátku počítalo, ale nijak se se stavbou nespáchalo. Z půdorysu městského jádra lze i vyčíst, že při plánování výstavby kostela již musel být postaven vnitroblok domovní zástavby, protože budova kostela jej svou polohou již plně respektuje, jak již bylo uvedeno výše. To platí pravděpodobně i pro obvodovou zástavbu náměstí, která severozápadním směrem stupňovitě ustupuje, a kostel tak leží v místě pomyslného středu takto vzniklého prostoru.

Obr. č. 69 Plán města se zákresem polohy kostela sv. Stanislava (M. Plaček. in: Dějiny Jemnice).

První písemná zmínka o kostelu pochází až z roku 1482, ale jeho existenci lze předpokládat již ve 2. polovině 14. století.¹⁴⁰ Velmi zajímavou a zatím ne přesvědčivě vysvětlenou se jeví skutečnost, že svou přirozenou úlohu, tedy roli farního kostela

¹⁴⁰ Zatím nezodpovězenou otázkou zůstává existence staršího sakrálního objektu v místě dnešního kostela sv. Stanislava. Kult tohoto světce byl na našem území značně posílen po získání jeho ostatků a jejich převezení do Prahy v roce 1254. Dle Prof. Měřinského taktéž poloha kostela a městišť na východ od něj odpovídá spíše staršímu období.

pro Jemnici, převzal až relativně pozdě, přesně v roce 1658, kdy byla z Podolí od sv. Jakuba přenesena i fara.

Kostel sv. Stanislava je trojlodní stavbou s polygonálním presbytářem a vysokou štíhlou věží při jeho severní straně. Presbytář je od lodi oddělen vysokým lomeným obloukem. Presbytář prosvětluje vysoká gotická dvoudílná okna s plaménkovou nebo čtyřlístkovou kružbou ve svém vrcholu. V západním průčelí je zachován původní gotický vstup do lodi kostela s bohatě profilovaným ostěním. Pozdější barokní úpravy kostela zasáhly do podoby celého západního průčelí, takže dnešní podoba vstupu prezentuje oba časové horizonty. Gotický profilovaný portál byl objeven v roce 1935 při sejmutí vrchní omítky západního průčelí.

Obr. č. 70 Kostel sv. Stanislava (2012).

Obr. č. 71 Pohled na nově objevený gotický portál v roce 1935 a současná podoba vstupu do kostela. (zdroj: Jemnické album, Jemnice, 2002).

Spolu s postupným a neodvratitelným útlumem rozvoje Jemnice, který souvisel s jeho přechodem ze skupiny měst královských mezi města poddanská, se zpomalily i stavební počiny. Týkalo se to i kostela sv. Stanislava. Až konec 16. století přinesl na krátkou dobu opět tolik dlouho očekávanou změnu a to za držení města Tasem Meziříčským z Lomnice. Jeho pozornost se upřela nejenom na renesanční přestavbu nepohodlného hradu na rezidenční sídlo, ale také na rozsáhlou úpravu a rozšíření kostela na náměstí.

Obr. č. 72 Jižní vstup do kostela sv. Stanislava a jeho interiér s vestavěnou tribunou (2010).

Zajímavou se jeví skutečnost, že v době, kdy všude okolo Jemnice se plně uplatňoval již pevně etablovaný renesanční sloh, na kostele sv. Stanislava bylo uplatňováno ještě pozdně gotické tvarosloví.¹⁴¹ Při této přestavbě bylo původní trojlodí přeměněno na halu s vestavěnou vnitřní arkádovou tribunou – bočními emporami. Výsledkem je monumentální síňový prostor s vysokou křížovou klenbou posazenou na mohutné osmiboké sloupy. Renesance ale nebyla ignorována úplně a můžeme tak obdivovat velmi působivý vstup s předsíní na jižní straně a sgrafito na venkovní fasádě. Jan Sedlák upozorňuje na podobnost architektonického ztvárnění s motivy použitými na velké arkádové spojovací chodbě na zámku v Telči či s dvoupatrovou loggií severního křídla na zámku v Brtnici. Obě realizace spojuje jméno italského architekta Baltassare Maggi de Arogno,¹⁴² kterého považuje za velmi pravděpodobného autora jemnické předsíně kostela sv. Stanislava.¹⁴³ Obě výše uvedené realizace jsou však Maggimu pouze

¹⁴¹ Tato skutečnost souvisí zřejmě s etapou, kdy kostel sloužil jako modlitebna evangelickým luteránům, což by odpovídalo i jejich zvyklostem. Roli mohla sehrát i větší vzdálenost od kulturních center, ve kterých se slohové a architektonické vzory a novinky uplatňovaly nejdříve a až následně se šířily dále do ostatních regionů a na venkov.

¹⁴² Ten se měl podílet např. i na přestavbě radnice v nedaleké Telči, ale jeho působení zde nebylo nikdy spolehlivě prokázáno. Stejně tak je již vyvráceno i jeho působení na zámku v Telči.

¹⁴³ Sedlák, Jan: Poznámky k historizující a pogotické architektuře 16. století na Moravě. In: Historická Olomouc a její současné problémy 4, 1982.

připisovány, stejně jako ještě několik dalších na pomezí Čech a Moravy, a jeho podíl na těchto akcích nebyl dosud nezvratně prokázán,¹⁴⁴ v případě jeho podílu na stavebních úpravách zámku v Telči byla jeho účast již vyvrácena.¹⁴⁵

Obr. č. 73 Pohled do interiéru kostela sv. Stanislava z roku 1952. (zdroj: Jemnické album, Jemnice, 2002).

Tas Meziříčský z Lomnice si dokonce během přestavby kostela zvolil toto místo místem posledního odpočinku pro sebe a svou rodinu, což pochopitelně podpořil další finanční dotací na pokračující stavební úpravy. Dodnes se v kostele dochovaly však pouze velmi kvalitně provedené renesanční náhrobky jeho rodičů – Jindřicha staršího Meziříčského a Anny Litvičinské ze Starého Roudna. Zobrazují postavu sebevědomého vzpřímeného muže v plátové zbroji a ženskou postavu v pozici pokorné modlící se manželky. Oba náhrobky jsou dochovány včetně vrstvy původní barevné polychromie.

Obr. č. 74 Renesanční náhrobky rodičů Tasa Meziříčského z Lomnice.

¹⁴⁴ Vlček, Pavel: Maggi de Arogno. In: Vlček, Pavel (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha, 2004, str. 388 - 389.

¹⁴⁵ V souvislosti se stavbou renesančních křídel a arkád na zámku v Telči je autorství nově připisováno Antoniovu Ericerovi, který pracoval pro Rožmberky i pány z Hradce. Více k tématu Mach, Pavel: Sporné otázky účasti Baldassara Maggiho na stavebním vývoji zámku v Telči v druhé polovině 16. století. In: Památky Vysočiny. Sborník NPÚ ÚOP v Telči 2008/2009. Telč, 2010, s. 47 – 65.

Kostel sv. Stanislava v období držení pánů Meziříčských z Lomnice sloužil jako evangelická modlitebna, a to proto, že panstvo se hlásilo k evangelické luteránské šlechtě a dokonce v roce 1576 zavedli na Jemnicku luterský církevní řád. To ovšem neznamenal, že by ke změně víry nutili i místní obyvatelé, takže období jejich vlády probíhalo ve znamení poklidného soužití lidí různých náboženských vyznání.¹⁴⁶ Pro katolické bohoslužby byl určen císařem Maxmiliánem II. nedaleký bývalý klášterní kostel sv. Víta.

Kostel sv. Stanislava prošel další větší stavební úpravou v období baroka ve 2. čtvrtině 18. století, kdy došlo k rozšíření o čtvrtou loď na severní straně a kdy byla k jižní stěně kostela připojena kaple sv. Josefa. O něco později, v roce 1740, byla ještě zvýšena kostelní věž.

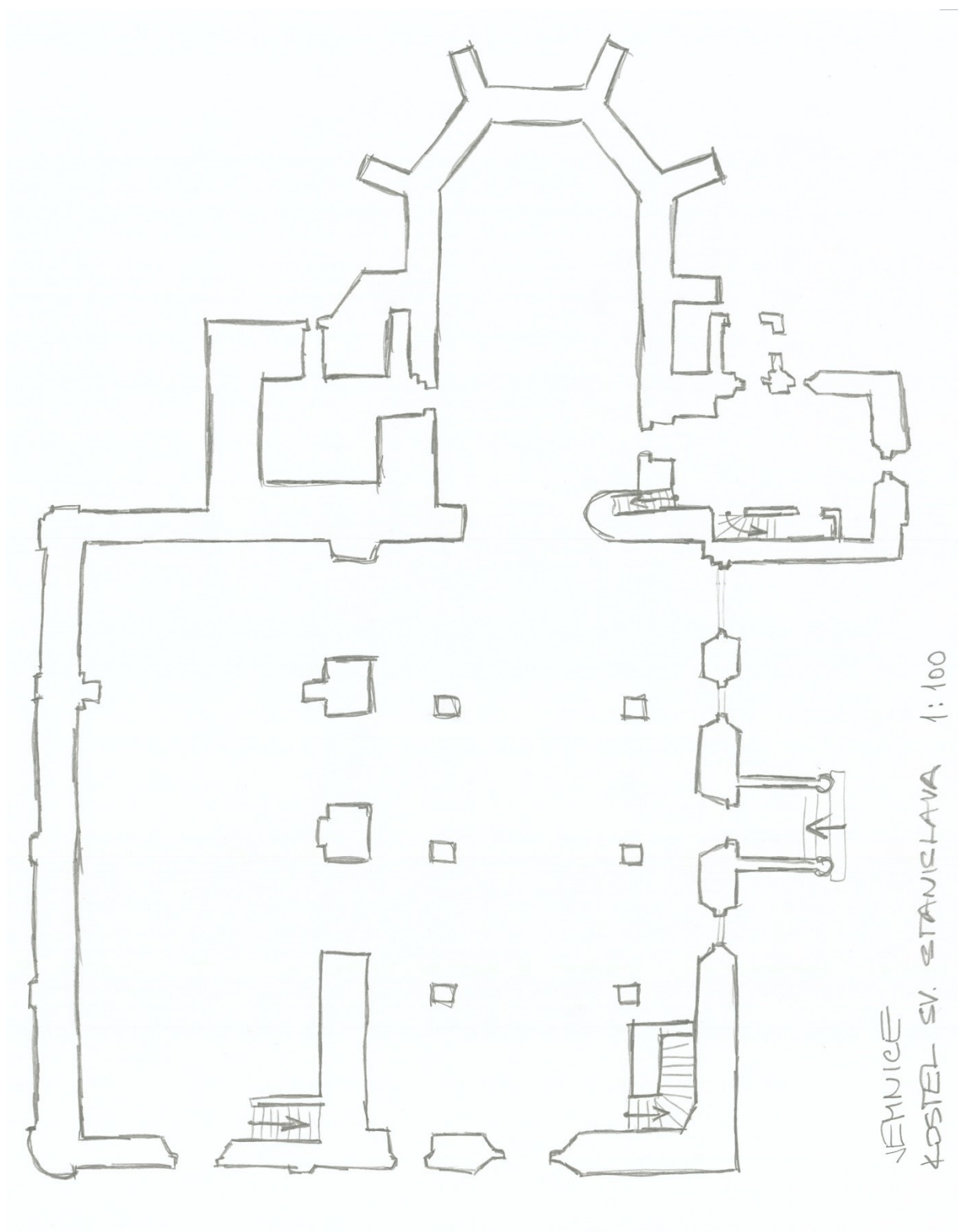
V průběhu 20. století prošel kostel celkovými opravami v letech 1934 – 1935 a pak v letech 1997 – 1998. Při této akci byla opravena fasáda věže kostela a byly osazeny věžní hodiny (viz zápis z Kroniky města Jemnice).¹⁴⁷

Dispozičně se dnes jedná o orientovanou trojlodní stavbu s polygonálním presbytářem, k němuž na severní straně přiléhá vysoká věž s ochozem a bytem zvoníka v její horní části. Na celou severní stranu lodi v podstatě plynule navazuje kaple sv. Josefa, obdélného půdorysu, oddělená od lodi pouze dvěma mohutnými pilíři a krátkou zdí. Na jižní straně je umístěna obdélná sakristie s panskou oratoří v 2. NP v místě, kde presbytář přechází v loď. Osa jižní strany lodi je zdůrazněna honosnou otevřenou předsíní, kterou tvoří křížově zaklenutá klenba na toskánských sloupech se zdobeným atikovým štítem do náměstí. Polygonální kněžiště s klasickým opěrným systémem osvětlují úzká vysoká gotická okna s kružbou ve vrcholu. Stěny lodi prolamují širší lomená okna. Uprostřed monumentálního západního průčelí lodi se nachází lomený portál s hluboce profilovaným kamenným ostěním, kterým se vstupuje do kostela, a druhý menší jednodušeji pojatý portálek, kterým se vstupuje do kaple sv. Josefa. U hlavního vchodu do kostela byl v roce 1935 učiněn nález právě původního gotického portálu pod barokní vrstvou a tehdy bylo rozhodnuto, že prezentovány zůstanou obě časové roviny.

V interiéru je presbytář zaklenut dvěma poli křížové klenby se žebry s paprscitým závěrem nad polygonem. Konzoly klenebních žebířů jsou zdobeny vegetabilními motivy – dubovými a vinnými listy, jedna má podobu lidské postavy s listem na hrudi. Prostora pod věží je zaklenuta křížovou klenbou, sakristie pak klenbou valenou s výsečemi. Panská oratoř

¹⁴⁶ Ve 2. polovině 16. století se v Jemnici nacházelo několik vedle sebe žijících náboženských skupin – vedle evangelíků a luteránů to byli utrakvisté, katolíci a Židé.

¹⁴⁷ Kronika města Jemnice – rok 1998, str. 886 – 887.

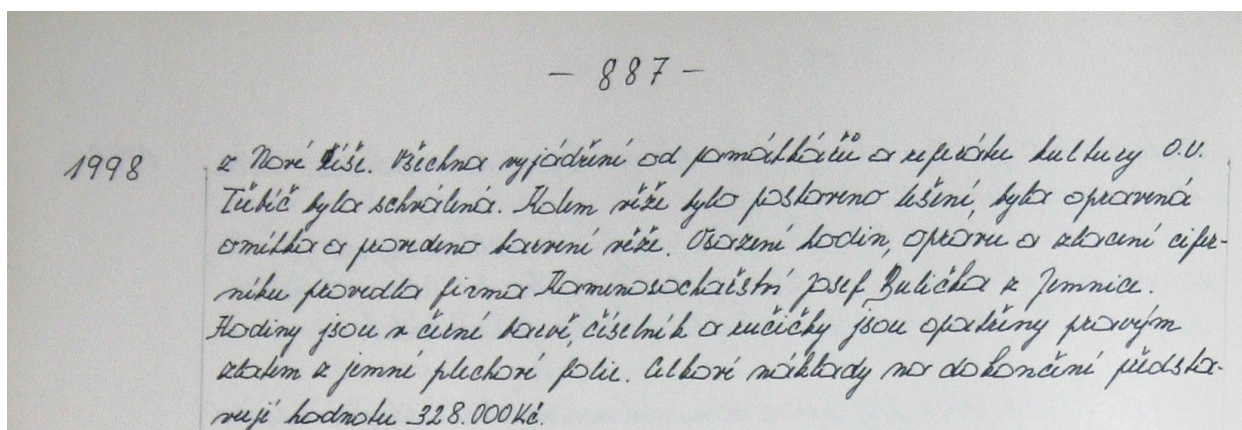

Obr. č. 75 Náčrt půdorysu kostela sv. Stanislava – současný stav (nákres autorky).

je plochostropá. Síňové trojlodí vykrývají valené klenby v rytmu od sloupu ke sloupu, přičemž hrany jednotlivých lunet jsou zvýrazněny štukovými žebry s nízkým profilem, čímž dochází k optickému členění prostoru. V místech svorníků klenba vrcholí štukovým kruhem.

Mohutné čtyřboké kamenné pilíře drží tribunu, která obíhá trojlodí ze tří stran, z úrovně tribuny pak dochází k jejich optickému odlehčení tím, že jsou opracovány do osmibokých sloupů. Kaple sv. Josefa, která zaujímá dlouhý obdélný prostor v plné délce severní strany kostela, je zaklenuta valenou klenbou s výsečemi mezi pasy, které přecházejí na polopilíře s bohatě profilovanými hlavicemi.

Hlavní oltář pochází z období před polovinou 18. století a jeho dominantou je obraz Umučení sv. Stanislava, nástavec pak nese zobrazení sv. Trojice. Ze stejného období pochází i kazatelna se sochou sv. Pavla a figurami čtyř evangelistů. V kapli sv. Josefa je umístěn klasicistní oltář z poloviny 19. století s obrazem Smrt sv. Josefa.

Obr. č. 76 Část zápisu z Kroniky města Jemnice o opravě věže kostela sv. Stanislava.

5.5.3. Špitál s kaplí sv. Alžběty

Velmi významnou událostí pro Jemnici bylo založení městského špitálu s kaplí zasvěcenou sv. Alžbětě. Město se dlouhou dobu potýkalo s absencí takového zařízení, což bylo zvláště v dobách šíření různých ničujících epidemií nutností pro ochranu obyvatel. Zařízení tohoto druhu se umísťovala zpravidla na méně frekventovaných místech, nejlépe v dochozí vzdálenosti za hradbami města. Stejně tomu bylo i v případě Jemnice, kdy movitý měšťan Štěpán Guldner v roce 1462 odkázal svůj majetek městu pro stavbu špitálu. Byl založen ve svažitém terénu při cestě mezi Jemnicí a Podolím a dle odkazu byl zasvěcen sv. Alžbětě. Pouze odkaz měšťana Štěpána na provoz takto nákladného zařízení pochopitelně nestačil, tak bylo potřeba přivést další donátory v čele s tehdejším držitelem jemnického panství Janem z Lichtenburka. Právo rozhodovat o obsazení špitálu rektorem a knězem si ponechalo město a jeho konšelé. Akt založení a pravidla jeho následného provozu jsou obsaženy v dochované listině z roku 1462, kterou ještě následovala listina olomouckého biskupa Tasa z Boskovic s požehnáním a církevní ochranou.¹⁴⁸

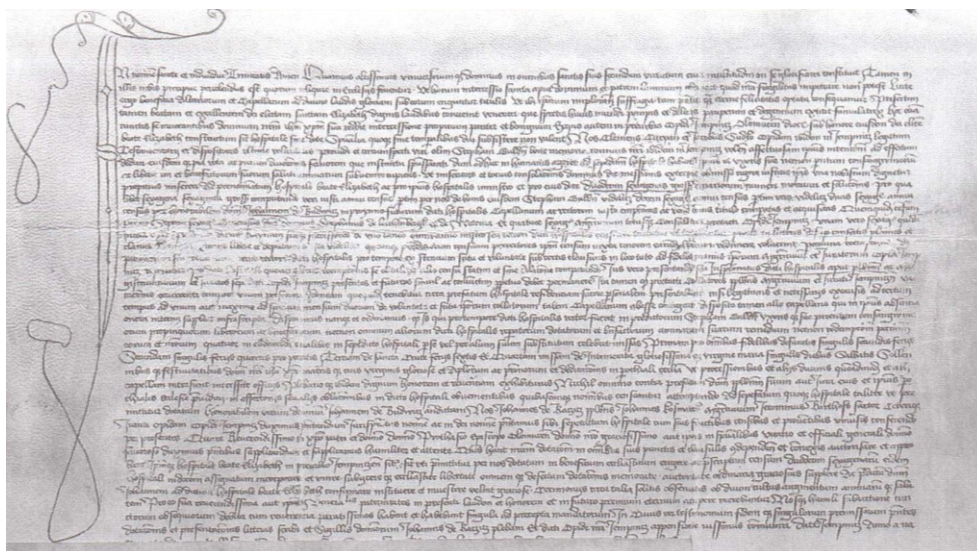

Obr. č. 77 Dochovaná stavba původního městského špitálu sv. Alžběty. Vlevo zbytek presbytáře (2012).

K zahájení provozu špitálu došlo velmi rychle po jeho fundaci, a to již v jarních měsících roku 1463. Jednalo se o polygonálně uzavřený presbytář s lodí, jehož hmota se nám i

¹⁴⁸ Listina je uložena v Muzeu Vysočiny Třebíč.

po razantních stavebních úpravách zachovala do dnešních dnů. Presbytář se čtyřmi gotickými nikami v interiéru tvoří dodnes čitelnou část stavby, loď byla později přepatrována a přestavěna na obytnou funkci, kterou si stále zachovává. Podrobnější stavební vývoj špitálu s kaplí by bylo potřebné zmapovat a provedení kvalitního stavebně historického průzkumu by jistě odhalilo další nové informace o jeho vývoji, který nám zatím zůstává neznámý.¹⁴⁹

Obr. č. 78 Listina z roku 1462, kterou odkazují měšťan Štěpán Guldner a Jan z Budějovic po 12 kopách, Jan z Lichtenburka 7 kop a město Jemnice 5 kop ročního příjmu (Muzeum Vysočiny Třebíč).

Za současného stavu poznání zatím nejsme schopni ani přesnějšího datování výstavby objektu, který se dle dochovaných architektonických prvků a fragmentální výzdoby jeví o něco málo starší než uvedený rok zahájení činnosti špitálu, tedy 1463. Bohumil Samek vyslovil hypotézu, že objekt je zařaditelný již do 2. poloviny 14. století, ale v tomto případě se jedná o dataci především na základě dochovaného lomeného oblouku a subtilní profilace ostění.¹⁵⁰ Vzhledem k tomu, že Jemnice se nachází v pohraničí a tedy i poměrně daleko od velkých městských center, která sloužila jako zázemí pro aplikaci a další vývoj architektonického ztvárnění gotických prvků, je nutné počítat s určitým časovým zpožděním s použitím zdobného tvarosloví typického pro období 2. poloviny 14. století v této oblasti. Samek dále předpokládá, že zachovaný lomený oblouk mohl sloužit pro vstup do obytných

¹⁴⁹ V roce 2012 bylo vlastníkem zadáno zpracování SHP, ale jeho obsahová a hlavně analytická úroveň je natolik nízká, že se autorka práce tímto materiálem v podstatě nezabývala. Toto SHP bylo následně zasláno k posouzení několika odborníkům z oblasti zpracování SHP, aby pak na základě jejich odborného názoru mohla být vyvolána diskuse na úrovni KÚ Jihlava, který tyto průzkumy každoročně financuje, ale jejich odbornou úroveň nezkoumá.

¹⁵⁰ Samek, Bohumil: Umělecké památky Moravy a Slezska 2 (J – N). Praha, 1999.

prostor špitálu, které mohly být umístěny nad lodí kaple. Ani tuto domněnku však bez podrobnějšího průzkumu budovy nelze potvrdit ani vyvrátit.

Obr. č. 79 Dochované architektonické prvky v interiéru bývalého špitálu (Archiv NPÚ ÚOP Telč).

Na dnes již přestavěný rodinný dům navazuje bývalý presbytář. Z původní středověké stavby se do dnešních dnů dochovala dlažba, vítězný oblouk a ve zdivu fragment kamenného ostění okna ve tvaru jeptišky.

Na fasádě severní stěny lodi a východní stěny presbytáře kaple se zachovaly fragmenty sgrafitové výzdoby a vlnicový vlys, což vypovídá o stavebních úpravách objektu v období kolem 2. poloviny 16. století, tedy v době již nastupující renesance.

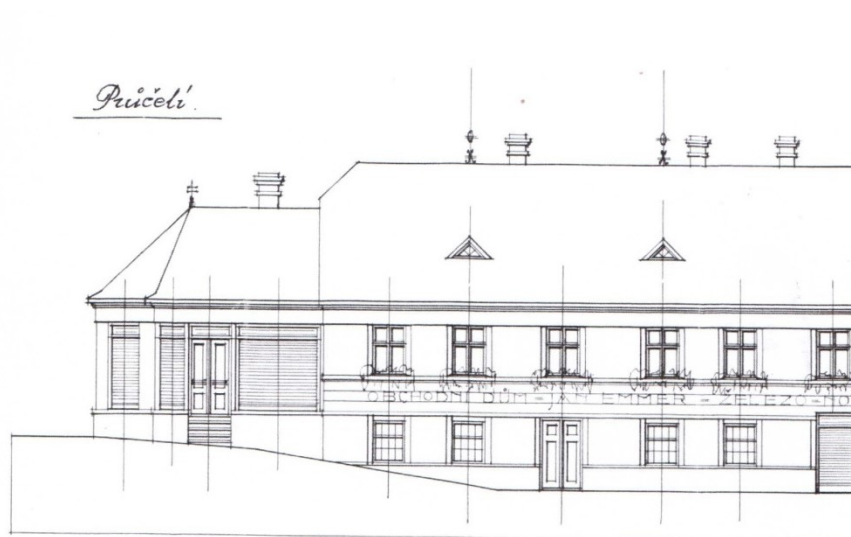
Obr. č. 80 Fragment dochované původní výzdoby špitálu (Archiv NPÚ ÚOP Telč).

Špitál byl zrušen za vlády Josefa II. a po té byl objekt několikrát přestavován a využíván pro bydlení a pro obchod. V 2. Polovině 19. Století bylo k presbytáři přistavěno východní křídlo – budova, která osahovala funkci bydlení a zároveň zázemí – sklady pro obchod, který byl zřízen v bývalém presbytáři. V místech okenních otvorů středověké stavby byly vybudovány výkladce a vchod do prodejny s koloniálním zbožím, ovšem naštěstí ne v rozsahu, který se nám dochoval na plánech z roku 1935. Obchod zde byl provozován až do roku 1989.

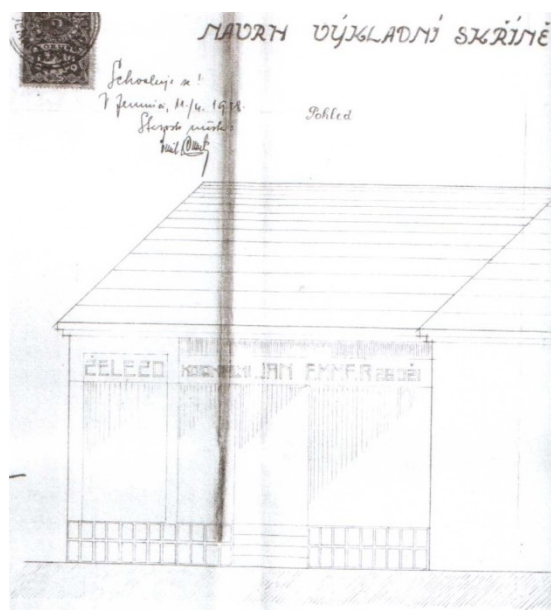
Budova bývalého špitálu s kaplí sv. Alžběty je od roku 2002 kulturní památkou evidovanou v ÚSKP pro rejstříkovým číslem 51503/7-9024.

Obr. č. 81 Fotografie obchodu v prostoru bývalého presbytáře 30. léta 20. stol. (Soukromý archiv Mgr. Jánského).

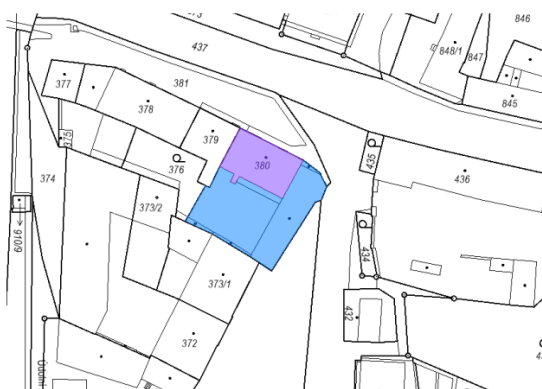
Obr. č. 82 Projekt na realizaci celkové přestavby z roku 1935 (Archiv MÚ Jemnice).

Obr. č. 83 Projekt úpravy presbytáře na prodejnu s výkladem z roku 1928 (Archiv MÚ Jemnice).

5.5.4. Akce památkové obnovy areálu bývalého špitálu sv. Alžběty

V roce 2012 se na pracoviště NPÚ v Telči obrátil vlastník areálu se žádostí o konzultaci o budoucím využití památky a s tím související akcí celkové obnovy. Vlastník trval na zachování funkce bydlení, ale nebránil se většímu otevření unikátních prostor veřejnosti při vybraných příležitostech. A jelikož sám se angažuje v několika dobrovolnických uskupeních, organizuje spolkový život na česko-rakouském pohraničí a sám nárazově pořádá kulturní akce, bylo od začátku předem dané, jakým směrem by se využití památky mohlo ubírat. Na základě důkladného prostudování veškerého dostupného materiálu k tomuto objektu a na základě mnoha následujících diskusí s vlastníkem, bylo přistoupeno k dvěma variantám řešení, přičemž přáním vlastníka bylo, aby se nezasahovalo do stávajících obytných prostor.

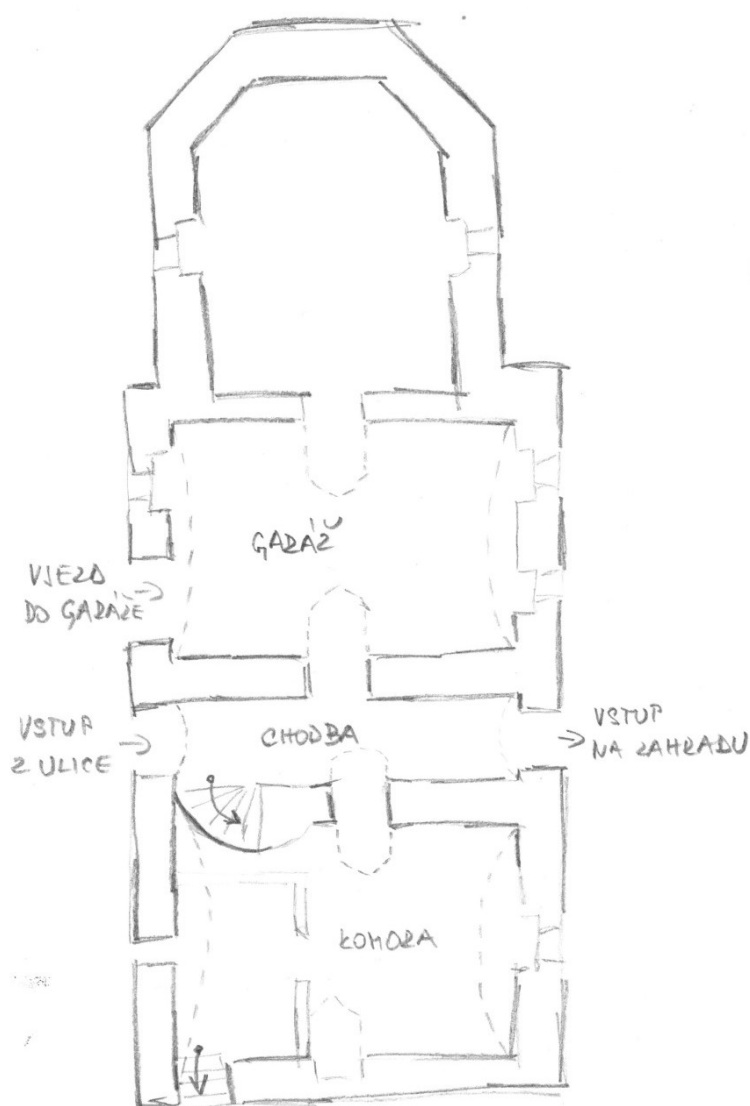
Obr. č. 84 Zákres areálu do katastrální mapy (www.cuzk.cz¹⁵¹). Obr. č. 85 Letecký pohled na areál (www.mapy.cz¹⁵²).

První z nich byla ta, že dojde pouze k „očistění“ prostor presbytáře od degradujících novodobých zásahů, přičemž navazující loď (dnes již obytný dům) by poskytla prostor pro přístupovou část – zabráním garáže, která zde absolutně nevhodně v 70. letech 20. století vznikla. Jelikož okolní terén byl v porovnání s původním značně navýšen o cca. 1,2 m, muselo se převýšení vyrovnat betonovým sjezdem, který tak nechtěně prodloužil garáž na celou šířku původní lodi. Tento zásah byl i současným vlastníkem chápán jako velmi brutální, takže jeho odstranění bylo provedeno při první možné příležitosti. Terénní rozdíl byl

¹⁵¹ ČÚZK online databáze nahlížení do KN [cit. 2020-12-06, 10:50 EST] Dostupné z: <http://sgi-nahlizenidokn.cuzk.cz/marushka/default.aspx?themeid=3&MarQueryId=2EDA9E08&MarQParam0=613597741&MarQParamCount=1&MarWindowName=Marushka>

¹⁵² Mapy CZ [online databáze], Seznam.cz [cit. 2021-01-05, 16:00 EST] Dostupné z: <https://mapy.cz/zakladni?x=15.5679810&y=49.0212769&z=20&base=ophoto&source=stre&id=134540>

pak řešen instalací historického žulového schodiště z 19. století, které se podařilo zachránit z jiné stavby, a které parametricky odpovídalo danému prostoru. Východní křídlo areálu, které není v současnosti vlastníkem využíváno, a které v minulosti sloužilo jako skladové prostory pro obchod a částečně plnilo funkci bydlení, zatím zůstalo bez zásahů. K využívání by zůstal tak pouze vstupní prostor a prostor bývalého presbytáře, kde by se daly konat jednorázové akce menšího rozsahu, max. cca 20 osob, např. výstavy apod. Vzhledem k velmi omezeným finančním možnostem vlastníka byla tato varianta nejmenší zátěží.

Obr. č. 86 Náčrt půdorysu býv. špitálního kostela sv. Alžběty – stav před obnovou (2012, nákres autorky).

Druhou variantou byly práce většího rozsahu a to vytvoření prostor pro jakési spolkové setkávání, kde by bylo nutné jako zázemí upravit a přizpůsobit i již zmiňované východní křídlo. Vzhledem k tomu, že zde již funkce bydlení byla uplatňována, nejednalo by se o zásahy zásadního charakteru, ale spíše dosažení určitého komfortu ve smyslu vytápění prostor či vybudování hygienického zázemí. Vzhledem k aktivitám vlastníka se tato varianta jevila jako vhodnější, ovšem nesla s sebou větší finanční zátěž. Paralelně tedy byla řešena otázka možnosti čerpání různých dotačních titulů a jejich vhodnou kombinaci. V roce 2014 se podařilo získat prvních necelých 100.000,- Kč z Havarijního fondu MK, které byly využity pro opravu a stabilizaci krovu a střechy nad presbytářem. V mezidobí se kompletoval materiál pro zadání PD a ve spolupráci s generálním ředitelstvím NPÚ byl zpracováván nový SHP a v presbytáři proběhl archeologický výzkum, který prohloubil a upřesnil dosavadní zjištění o špitálním areálu. V dalších letech pak byly čerpány finanční prostředky z MK ČR a z Fondu Vysočiny Krajského úřadu Kraje Vysočina. Celková obnova probíhala několik let a dnes je možné konstatovat, že celý areál byl ve své historické části obnoven plně dle zásad a principů památkové péče a prostor středověkého presbytáře je příležitostně zpřístupňován veřejnosti. V tomto případě se jednalo o příkladnou spolupráci vlastníka a orgánů státní památkové péče.

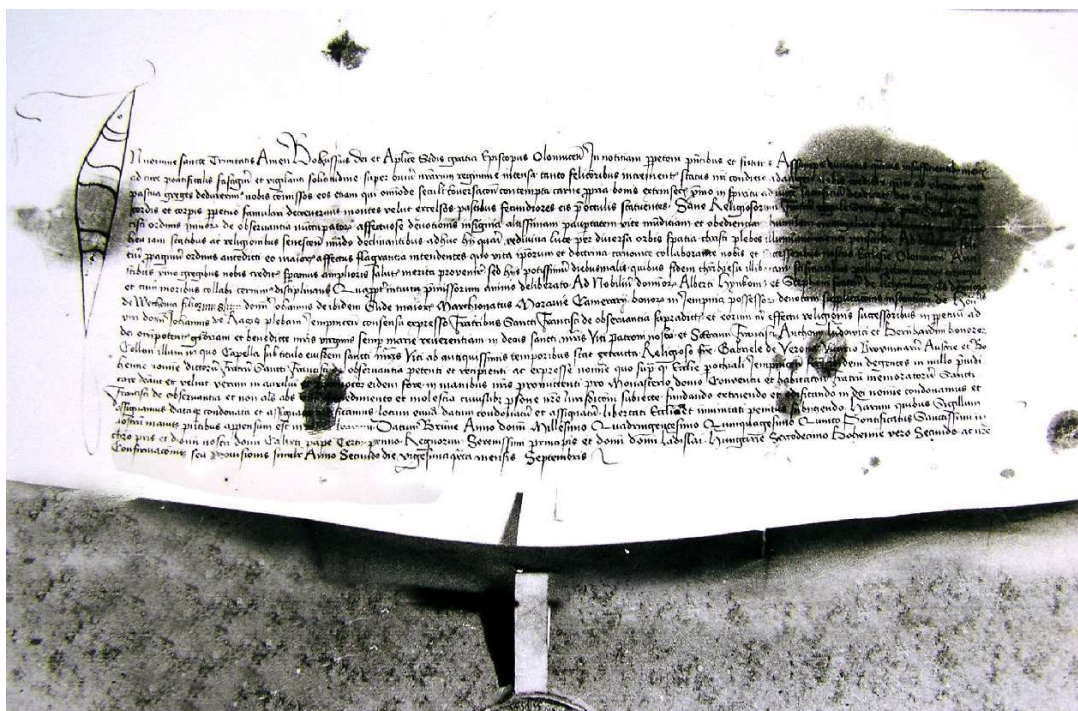

Obr. č. 87 Srovnání býv. špitálního kostela sv. Alžběty před obnovou a po obnově (zdroj: Památkový katalog¹⁵³).

¹⁵³ Památkový katalog [online databáze], Národní památkový ústav [cit. 2021-02-06, 18:20 EST] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/byvaly-spital-s-kapli-sv-alzbety-704166> .

5.5.5. Františkánský klášter s kostelem sv. Víta

Nejstarší zmínka o kostele sv. Víta je datována rokem 1455 a hovoří o tom, že kostel stojí na místě původní kaple, rovněž zasvěcené sv. Vítu. Založení kláštera spadá do tzv. první vlny zakládání františkánských klášterů na našem území, kdy byl i na vršku poblíž Jemnice zřízen konvent. O založení se prý velmi zasloužil sv. Jan Kapistrán, tehdejší generální vikář observantské kongregace řádu sv. Františka,¹⁵⁴ který měl snad Jemnici i osobně navštívit.

Obr. č. 88 Zakládací listina z roku 1455 se souhlasem olomouckého biskupa Bohuše s předáním kaple sv. Víta klášteru. (Národní archiv Praha).

Zakladatelská vlna a aktivní podpora nových klášterů observantské kongregace v českých zemích se stalo zvláště v období po husitských válkách otázkou prestiže katolické šlechty a nástrojem boje proti utrakvistům. V Čechách byly panskými rody celkem založeny čtyři kláštery z osmi, na Moravě pak pouze jeden, a to právě ten jemnický. Fundátory a donátory byl rod Lichtenburků z Bítova, kteří v té době vlastnili Jemnici.¹⁵⁵ O schválení fundace požádali olomouckého biskupa Bohuše ze Zvole bratři Albrecht, Hynek a Štěpán

¹⁵⁴ Jan Kapistrán byl do českých zemí vyslán, aby napomohl svou autoritou odvrátit lid od vyznávání kalicha a svým působením zvláště na Moravě se zasloužil o založení několika františkánských klášterů, např. v Brně a Olomouci.

¹⁵⁵ Založení konventu dokládá zakládací listina ze dne 24. 9. 1455, Národní archiv Praha, ŘF sign. 29.

z Lichtenburka a na Bítově. Klášterní kostel sv. Víta byl v té době jediným katolickým kostelem v Jemnici.

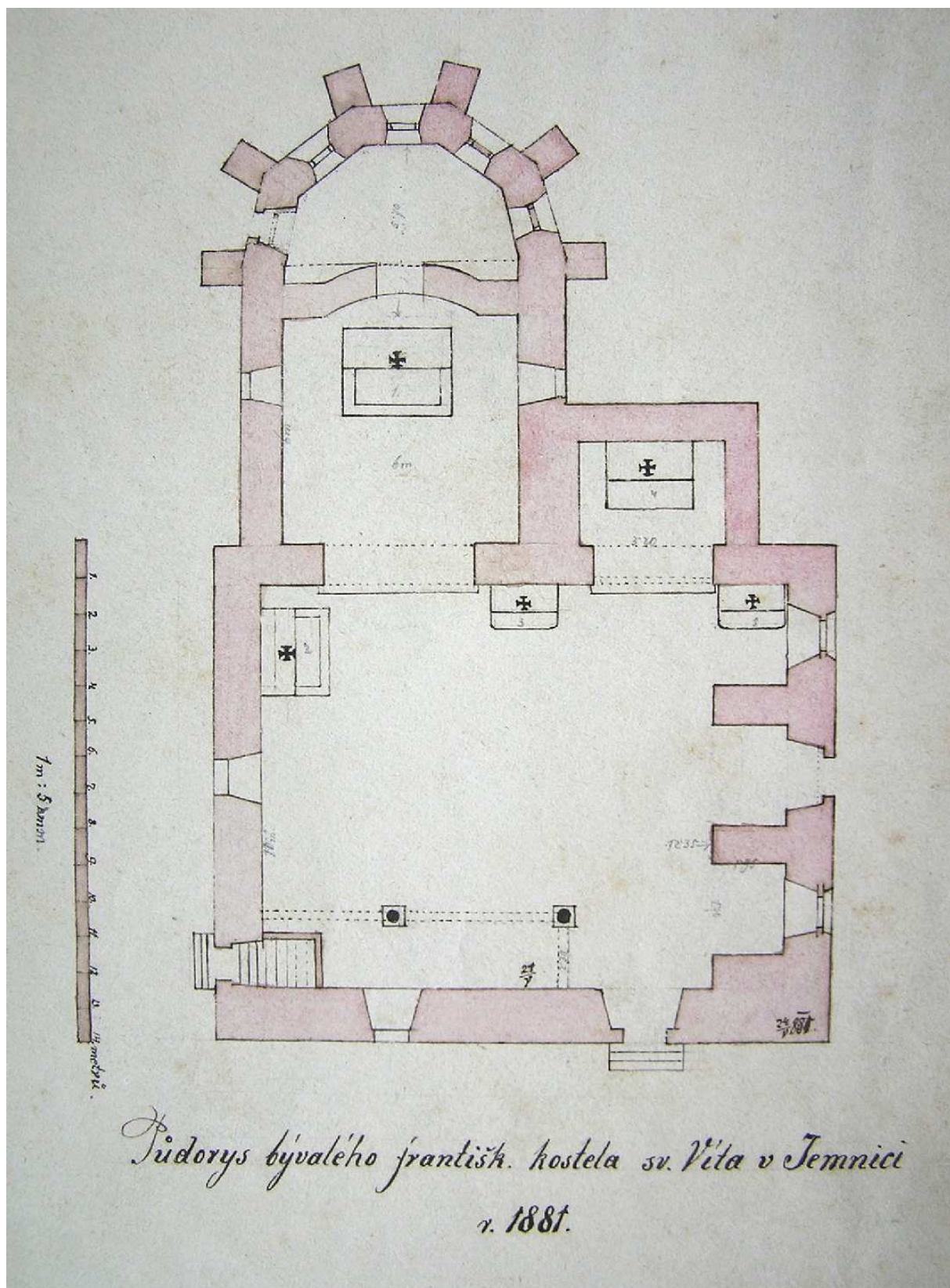

Obr. č. 89 Pohled na návrší s kostelem sv. Víta a barokní kaplí sv. Anny. Kolem roku 1940. (Archiv NPÚ ÚOP Telč).

Františkánský řád, který patřil do skupiny tzv. žebravých řádů, se uzavíral do svých klášterů, aby jeho členové studovali náboženské texty. Jako kazatelé a misionáři rovněž ovlivňovali lid ve svém okolí a jejich hlavní snahou bylo získat jej zpět pod křídla katolické víry po husitských válkách.

V roce 1485 došlo k poničení kláštera a výsledkem byla jeho přestavba v pozdně gotickém duchu.

V roce 1521 byl v klášteře sepsán „Traktát o zpovědi“ františkánského kazatele Evangelisty. Destrukci jemnické františkánské komunity znamenal nástup luteránského vyznání. V roce 1523 vyzval František z Bavor jako provinční ministr tehdejšího kustoda provincie Michaela z Korutan, aby rázně vystoupil a zakročil proti bratrům Benediktovi z Plzně a Bernardovi z Radenberka, kteří měli šířit luteránskou víru v okolí jemnického kláštera. Zadržet je se mu však nepodařilo. O 6 let později vydal tehdejší pán Jemnice Jindřich Meziříčský z Lomnice a na Jemnici zákaz kázání v klášterním kostela sv. Víta a nechal jej potvrdit i králem Ferdinandem I. v Praze.

Obr. č. 90 Půdorys kostela sv. Víta. 1881. (Archiv MÚ Jemnice).

Poslední významnou událostí františkánského kláštera bylo konání provinciální kapituly, již čtvrté za celou dobu existence kláštera, v roce 1528.¹⁵⁶ Zasedání bylo plné rozporů a hlavním bodem jednání byla otázka odklonu bratří k luteránské víře, což nakonec znamenalo de facto zhroucení celé české provincie františkánů.

Obr. č. 91 Severní stěna kostela sv. Víta s pumpou v popředí. Kol. roku 1940. (Archiv NPÚ ÚOP Telč).

V roce 1546 byl areál kláštera napaden kacíři, kteří jej poničili, vytloukli interiéry a jeho osazenstvo rozehnali. Klášter zanikl k roku 1558 a z celého areálu byl nadále využíván pouze kostel pro katolické bohoslužby. Jemniční měšťané zanedlouho v roce 1566 požádali císaře Maxmiliána II., aby mohli pobořený klášter převzít s tím, že si jej z vlastních prostředků opraví.¹⁵⁷ Stavbu klášterní budovy máme doloženou ještě k roku 1588, kdy zde krátce pobyl Bartoloměj Paprocký z Hlahol.¹⁵⁸ Ten ve své knize „Zrcadlo slavného markrabství Moravského“ uvádí, že „v Jemnici viděl pustý klášter, v jeho kostele náhrobek Půty z Lichtenburka a pak jiné ještě kameny starobylého rodu Koňasů z Vydří již tak zchozené, že na vrch nápisů a erbů (dva stříbrné buvolí rohy v červeném štítě) nemohl

¹⁵⁶ Provinciální kapituly se v Jemnici konaly v letech 1462, 1475, 1495 a 1528.

¹⁵⁷ Národní archiv Praha, fond MR - Morava, sign. 872.

¹⁵⁸ SokA Třebíč, Archiv města Jemnice, kn.č. 148 - Historie Jemnice něm., b. d. po 1817.

rozeznati. Poněvadž žádných mnichů v klášteře už není, v krátkém čase skrze nedbanlivost upadnouti musí.“¹⁵⁹

Kostel i klášter byly nadále pustošeny během třicetileté války. Po rozhodnutí provinční kongregace roku 1673 v Bechyni se františkánský řád znovu kláštera ujal, ale trvale zde sídlil pouze jediný mnich. Vedly k tomu jednak finanční důvody řádu, blízkost františkánského kláštera v nedalekých Dačicích, ale i trvalý odpor olomouckého biskupa Karla II. z Lichtensteina. Ten dal také podnět k jindřichohradecké kapitule ke zrušení kláštera v roce 1675. Rok na to byl klášter řádem opuštěn.¹⁶⁰ Knihovní fond kláštera převzali mniši z Dačic. Až do roku 1785 se ještě v kostele sv. Víta konaly bohoslužby. V tomto roce byl kostel i zbytek kláštera definitivně zrušen v rámci josefínských reforem. Kostel se stal předmětem veřejné dražby a zakoupila jej ovdovělá hraběnka Antonie Daunová, paní na Bítově, a přenechala jej k užívání městu Jemnice.

Obr. č. 92 Pohled na presbytář kostela sv. Víta. Kol. roku 1965 (?). (Archiv NPÚ ÚOP Telč).

¹⁵⁹ Paprocký z Hlahol, Bartoloměj: Zrcadlo slavného markrabství Moravského. Olomouc, 1593, str. 292; nebo Paprocký, Bartoloměj: Zrcadlo Čech a Moravy. Praha, 1941.

¹⁶⁰ Národní archiv Praha, ŘF sign. 2945/karton 172.

5.5.6. Památková obnova areálu s kostelem sv. Víta

Systematická památková obnova kostela sv. Víta začala rokem 1989, kdy byl zpracován jeho stavebně historický průzkum brněnským pracovištěm SURPMO.¹⁶¹ První aktivity směřují k problému spodní vlhkosti objektu. Paralelně s objektem je zkoumán i jeho mobiliář, který se nachází v havarijním stavu – aktivní červotoč, odpadající polychromie vlivem vnitřní vlhkosti a další destrukce. Ze stanoviska Národního památkového ústavu¹⁶² můžeme rekapitulovat movité vybavení kostela k roku 1992: „...v interiéru je zachován kromě hlavního oltáře (až z konce 18. století) ještě boční oltář Bolestné Panny Marie, boční oltář sv. Antonína, náhrobní kámen Půty z Lichtenburka, obraz Panny Marie Pomocné, obraz sv. Valburgy, soška sv. Lukáše, sv. Matouše, sv. Jana, sv. Marka¹⁶³ a sv. Víta, kříž, pokladnička a lampa na věčné světlo“.¹⁶⁴

Obr. č. 93 Pohled do interiéru kostela. Kolem roku 1940. (Archiv NPÚ ÚOP Telč).

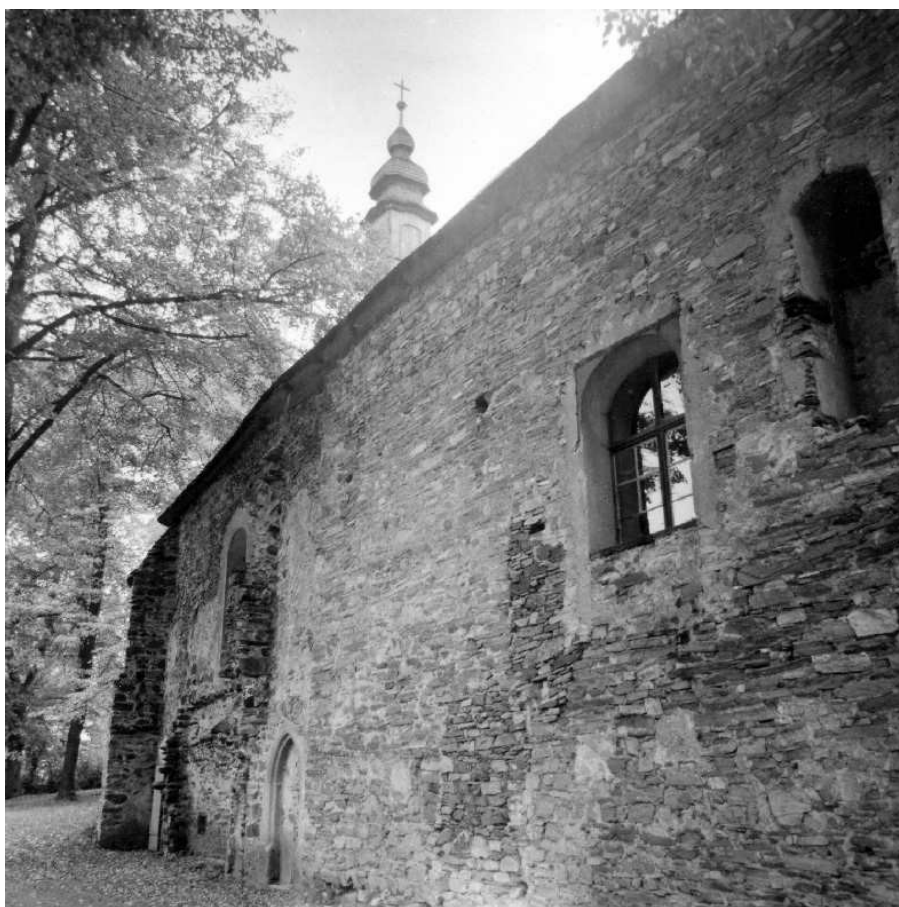
¹⁶¹ SURPMO, 1989, zpracoval PhDr. J. O. Eliaš

¹⁶² Tehdy Památkového ústavu Brno.

¹⁶³ Plastika sv. Marka z kostela sv. Víta v Jemnici byla v roce 1997 odcizena a 8. října 1999 byla tato plastika vydražena a následně prodána pod katalogovým číslem 85 ve vídeňské aukční síni Dorotheum.

¹⁶⁴ NPÚ ÚOP v Telči, Spisový archiv. Stanovisko ze dne 23. 3. 1992, č.j. 2039/1992 – UPP 2123/92.

V roce 1993 požádal MÚ Jemnice o souhlas s pokácením tří lip na vedlejším pozemku u kostela, což bylo ze strany Památkového ústavu zamítnuto s tím, že „...*pravidelné seskupení vzrostlých lip v prostoru kolem kostela sv. Víta, kde se nachází také torzo Kapistránské lípy*¹⁶⁵, vytváří již dlouhé období ustálené mikroklima, které je důležité zejména pro žijící zbytky památné lípy. Zásadní zásah do ustáleného režimu by mohl nežádoucím způsobem ovlivnit torzo lípy.“¹⁶⁶ Bylo povoleno pouze částečné a pouze nezbytně nutné snížení koruny, prořez suchých větví a vyčištění dutin.

Obr. č. 94 Severní stěna kostela sv. Víta. Kolem roku 1965 (?). (Archiv NPÚ ÚOP Telč).

V červnu 1993 bylo provedeno geofyzikální měření kostela sv. Víta. Cílem bylo zjistit průběh základového zdiva z případné starší zástavby na pozemku pod kostelem a zmapování předpokladu menších hrobků v jeho interiéru. Na průzkumných pracích se podílel prof. Zdeněk Měřinský, CSc. z Filozofické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Zvolenou metodou dipólového elektromagnetického profilování (DEMP) do hloubky 150 cm byly

¹⁶⁵ Jan Kapistran byl do českých zemí vyslán, aby napomohl svou autoritou lidi od vyznávání kalicha a svým působením zvláště na Moravě se zasloužil o založení několika františkánských klášterů, např. v Brně a Olomouci.

¹⁶⁶ NPÚ ÚOP v Telči, Spisový archiv. Fond Jemnice, stanovisko ze dne 5. 4. 1993, č.j. 1881/1993-UPP 1957/93.

zjištěny „...lineárně orientované zóny zvýšených odporů, které mohou naznačovat i průběh reliktní základového zdiva ze staršího objektu (...), nelze vyloučit i hrobku (?). Příčinou plošně rozsáhlejších míst zvýšených odporů v blízkosti presbyteria jsou pravděpodobně polohy menších hrobek. Nelze však vyloučit i další možné okolnosti jako jsou destrukce stavebního materiálu, reliéf podložních hornin aj. (...) U zón zvýšených odporů lze předpokládat účinek reliktní základového zdiva z kruhového objektu o průměru cca 11 m i s eventuelním náznakem apsidy(?). Projev tohoto kamenného zdiva z výsledků geofyzikálního měření je však méně zřetelný na rozdíl od výše uvedených stavebních prvků.“¹⁶⁷ Pozdější podrobnější a hlubší měření nepotvrdilo přítomnost předpokládané krypty pod presbytářem. V bezprostředním okolí bylo provedeno ještě doplňující sondování, které prokázalo několik rozsáhlých úseků se zvýšeným odporem, což lze interpretovat jako nálezy zbytků zdiva zbořené budovy klášterního konventu. Nalezený starší objekt kruhového půdorysu připomínal půdorys rotundy a mohl by potvrzovat hypotézu o existenci pohanské svatyně, která byla dle pověsti zasvěcena tzv. Svantovítovi.¹⁶⁸ K tomuto tvrzení se však kriticky staví Zdeněk Měřinský s tím, že „...náznaky kruhového půdorysu v lodi kostela nelze bezpečně interpretovat jako rotundu a existence svatyně Svantovíta je již čirá fantazie.“¹⁶⁹

V aukci ve vídeňské centrále aukční síně Dorotheum byla dne 23. 3. 2001 opět dražena jako položka č. 49 již výše zmiňovaná plastika sv. Marka, která byla zcizena v roce 1997. V katalogu byla popisována jako sedící postava světce, kterému po pravém boku sedí lev. Světec má pozdvíženou levou paži a hlavu skloněnou k levému rameni. Levá noha je odhalena a levé koleno skloněno. Na jeho těle se draperie napíná v obloukových záhybech, přičemž mohutně řasený plášť, splývající světci z ramen, výrazně zvětšuje jeho postavu. Sv. Marek má výrazně ztvárněnou tvář s plnovousem. Plastika je zde dále popisována jako mistrovská práce českého umělce z let 1670 – 1680. Základní cena pro začátek dražby byla stanovena na 9.200 EUR. Po zjištění a potvrzení této informace požádalo město Jemnice Ministerstvo kultury o zahájení vyjednávání o navrácení ukradené plastiky. Celý případ přebírá dle zákona Policejní prezidium, které ji již od roku 2000 vede jako zcizenou ve svých mezinárodních databázích Interpol. Po identifikaci uměleckého díla byla plastika navracena zpět do České republiky a následně ihned předána k restaurování v roce 2002.¹⁷⁰

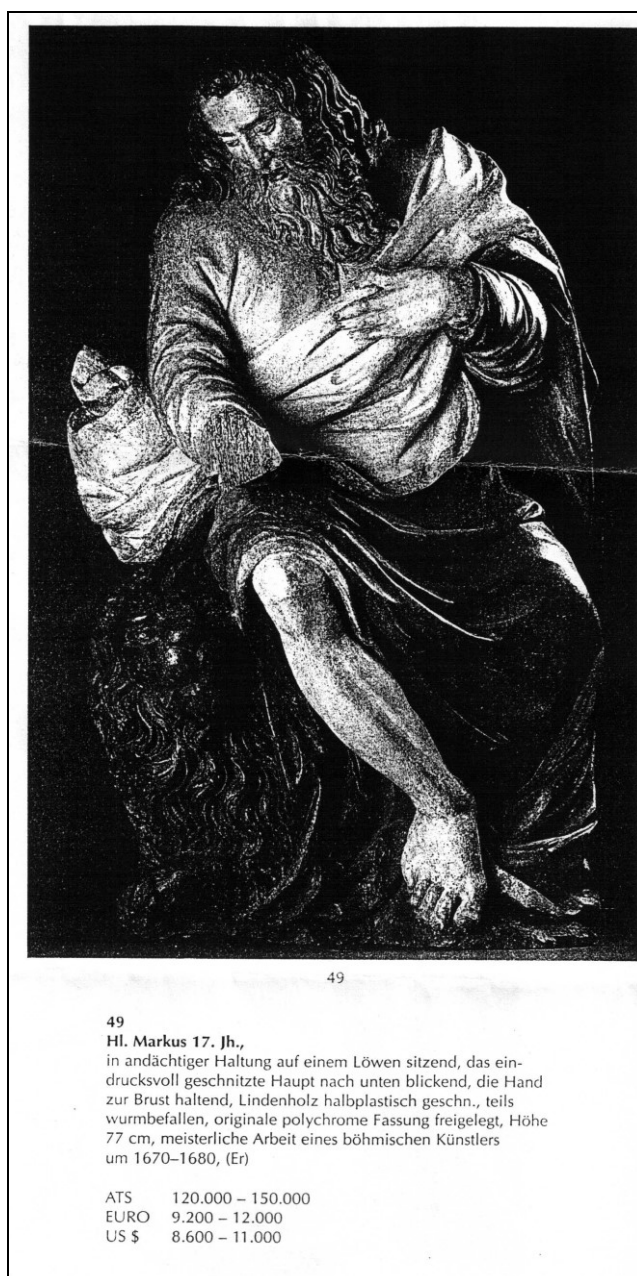
¹⁶⁷ Hašek, Vladimír: Archeogeofyzikální prospekce. NPÚ ÚOP v Telči, Spisový archiv, č.j. 1881/1993-UPP 1957/93.

¹⁶⁸ Více k tématu Dvořák, O.: Pohanský obřad v Jemnici. In: FF č. 1/1998.

¹⁶⁹ Měřinský, Zdeněk in: Recenze této práce ze dne 10. 2. 2015 (nepublikováno).

¹⁷⁰ NPÚ ÚOP v Telči, Spisový archiv, fond Jemnice.

V říjnu 2001 proběhl průzkum barevných omítkových vrstev v interiéru kostela metodou sondáží a pod několikanásobnými vápennými vrstvami byly identifikovány téměř neporušené původní gotické omítky. V těchto vrstvách byly rovněž odkryty na několika místech nápisy červenou rudkou. Barevností i provedením shodné byly objeveny konsekrační kříže v závěru presbytáře, který po pozdějších stavebních úpravách slouží dnes jako sakristie.¹⁷¹

Obr. č. 95 List z katalogu aukční síně Dorotheum Wien s nabídkou plastiky sv. Marka odcizené z kostela sv. Víta v Jemnici. (Archiv NPÚ ÚOP Telč).

¹⁷¹ Čihalík, Martin: Posouzení omítkových a barevných vrstev v interiéru kostela sv. Víta v Jemnici. 2001. In: NPÚ ÚOP v Telči, Spisový archiv, fond Jemnice.

V roce 2002 bylo rovněž přistoupeno k revizi a opravě destrukcí střešního pláště kostela. Dřevěný šindel jako původní krytina byl zachován.

Obr. č. 96 Pohled na restaurovanou nástěnnou ilusivní malbu hlavního oltáře kostela sv. Víta. (2010).

V roce 2003 proběhlo jednání ve věci celkové obnovy kostela sv. Víta, a to včetně restaurování movitého vybavení. Projekt zahrnuje rovněž bezprostřední okolí kostela, které již není součástí kulturní památky, ale nachází se na ploše ochranného pásma MPZ Jemnice. Ze strany Státního památkového ústavu Brno bylo konstatováno, že navrhované úpravy musí podle podmínek ochrany respektovat terénní rozložení i okolní městskou zeleň, jelikož změnami půdorysné, hmotové a výškové konfigurace by mohla být oslabena nebo porušena historická urbanistická skladba, měřítko a silueta památkové zóny a její historicko-

urbanistická vazba na území.¹⁷² Kostel sv. Víta, zaniklý františkánský klášter a zbytky historického vodovodu, který začínal v lokalitě klášterního návrší a byl jediným zdrojem pitné vody pro celé tehdejší hrazené město, jsou nepochybně funkční součástí městské památkové zóny s pevnou urbanistickou i faktickou vazbou. Nedílnou součástí areálu je právě i jeho přirozená prostorová konfigurace.

V roce 2005 byl zpracován projekt na odvedení dešťových vod od základů stavby a na sanaci vlhkosti kostela.¹⁷³ Zároveň se poprvé upíná pozornost k podzemním prostorům kostela a ze strany správního orgánu MÚ Moravské Budějovice je požadováno provedení průzkumu a předběžné zaměření vstupu do podzemí a výskytu dalších podzemních staveb.¹⁷⁴

Obr. č. 97 Pohled do prostoru vstupu a do podzemí kostela sv. Víta. (2010, 2014).

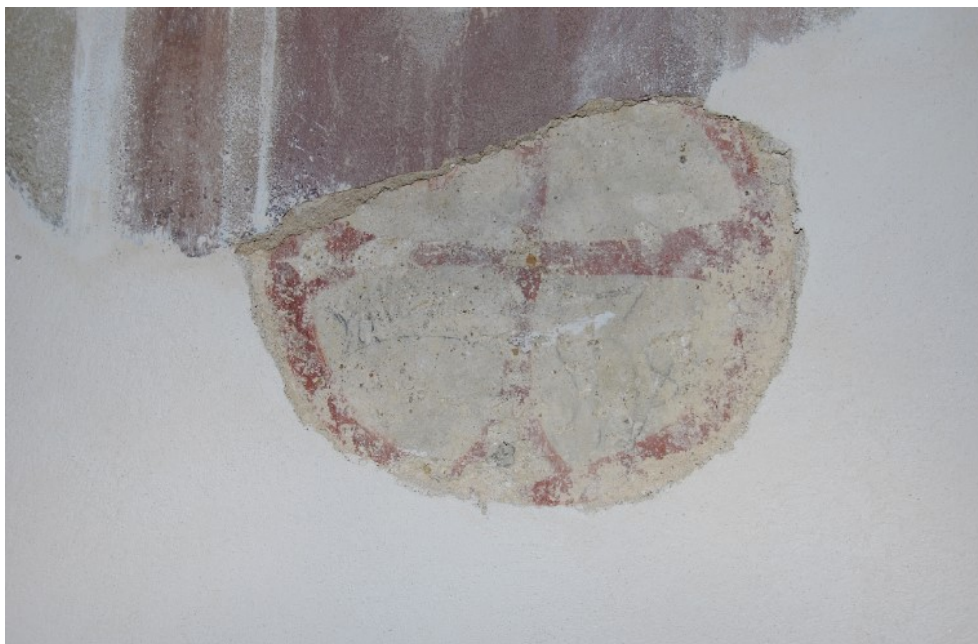
V dubnu 2005 byl týmem pod vedením prof. akad. arch. Václava Girsy vypracován „Projekt záchrany kulturní památky – kostel sv. Víta, obnova exteriéru a interiéru“, v jehož textu je zdůrazněno, že „...exteriér i interiér je dochován ve výjimečně autentické podobě včetně omítek, dlažeb a mobiliáře. Na fasádě z lomového zdiva jsou fragmentárně dochovány nejspíše gotické hrubé omítky s utaženými maltovými rámci. Oprava památky by se měla ubírat citlivým, spíše konzervačním a restaurátorským způsobem, za použití klasických materiálů a technologií při zachování co největšího množství autentických částí.“¹⁷⁵

¹⁷² NPÚ ÚOP v Telči, Spisový archiv, fond Jemnice.

¹⁷³ Projekt předložila Stavební huť Slavonice, která celou akci obnovy kostela sv. Víta dokončila v roce 2011.

¹⁷⁴ NPÚ ÚOP v Telči, Spisový archiv, fond Jemnice.

¹⁷⁵ Girsá, Václav a kol.: Projekt záchrany kulturní památky – kostel sv. Víta, obnova exteriéru a interiéru. 2005. In: NPÚ ÚOP v Telči, Spisový archiv, fond Jemnice.

Obr. č. 98 Nález gotického konsekračního kříže v interiéru kostela sv. Víta. (2011).

Obr. č. 99 Nález mladší výmalby kostela s biblickými výjevy kolem roku 1500 na S stěně (2011)¹⁷⁶.

¹⁷⁶ U jemnických nástěnných maleb z období kolem r. 1500, později interpretovaných jako tzv. růžencová ikonografie odkazující k Mariánské úctě františkánů, se podařilo najít předlohu, kterou by měl být deskový obraz Koruna Panny Marie z Vratislavského kláštera františkánů observantů, které drží ve svých sbírkách Muzeum Narodowe w Warszawie. Transfer uměleckého vzoru na tak velkou vzdálenost je výjimečný. Více viz Křenková, Zuzana: Nově nalezená malba v bývalém kostele františkánů observantů v Jemnici a její slezské východisko. In: Památky Vysočiny. Sborník prací NPÚ ÚOP v Telči 2011. Telč, 2012, s. 127 – 139.

Projekt celkové obnovy kostela sv. Víta byl dokončen v roce 2014 za vydatné podpory z dotačních titulů MK ČR. V roce 2011 bylo pro veřejnost rovněž zpřístupněno unikátně dochované podzemní prostory se studnou, které je možné ve vybraných termínech navštívit.

Obr. č. 100 Pohled na kostel sv. Víta (2012).

Obr. č. 101 Pohled na presbytář kostela sv. Víta (2012).

5.5.7. Hrobka rodiny Pallavicini

Rodina Pallavicini, která vlastnila jemnické panství od roku 1841 do roku 1945, nechala vybudovat severní směrem od města důstojné místo odpočinku pro rodinné příslušníky – hrobku Pallavicini. Slohově čistá a prostorově vyvážená neoklasicistní stavba vznikla v letech 1901 – 1902. Původní místo pro pohřbívání měla rodina v maďarském Anyásu, ale jelikož se jednalo o záplavové území řeky Tisy, rozhodli se o přenesení této funkce do Jemnice.¹⁷⁷ Jako projektanty si najali vídeňské architekty Otto Hofera a Wilhelma Zecha, kteří navrhli monumentální stavbu mauzolea na půdorysu kříže se zaoblenými jednotlivými křídly.

Obr. č. 102 Pohled na přední a zadní průčelí hrobky Pallavicini (2013).

Jedná se o jednoprostorovou stavbu, nad jejímž středem se vypíná obrovská kopule. Prostoru dominuje velmi jednoduše pojatý kříž, umístěný jako oltářní přímo proti vchodu, jehož autorem je sochař Ignác Weirich. Ten jej nazval „Consummatum est“.¹⁷⁸

Další výzdobu tvoří sochy stejného autora, a to sv. Alfonse a sv. Karla Boromejského, umístěné v nikách při vstupu. V postranních prostorách bočních křídel jsou pak umístěny jednotlivé sarkofágy z bílého mramoru, do kterých byly ukládány ostatky zemřelých příslušníků rodu.

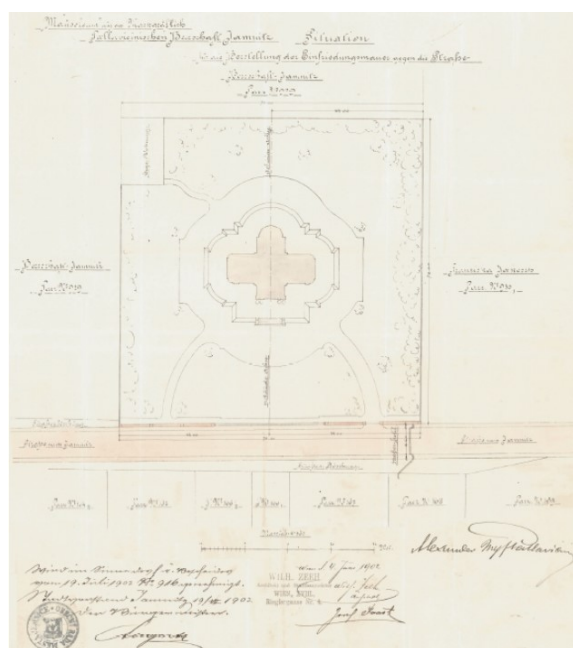
¹⁷⁷ Zásadním podnětem k vybudování hrobky byla i tragická nehoda, při které zemřel Karl Maria Pallavicini (1877 – 1900). Jeho matka Irma Pallavicini, roz. Széchényi von Sálvár-Felsövidék rozhodla po smrti prvorozeného syna o vybudování nové hrobky v Jemnici na pohledové ose od zámku

¹⁷⁸ Překlad: „Dokonáno jest“. Kříž pochází z roku 1902.

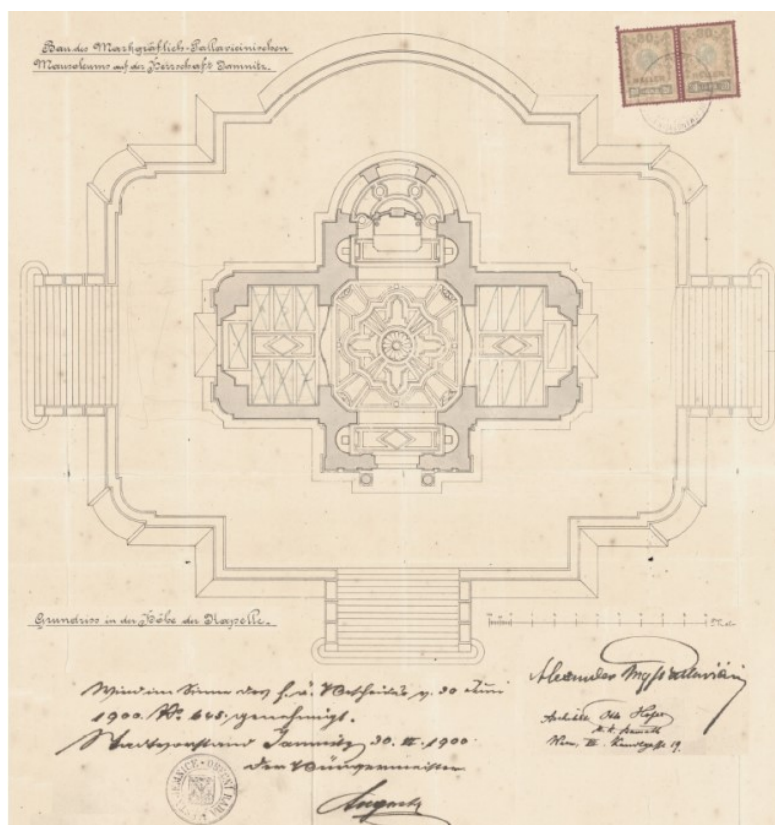
Obr. č. 103 Pohled do interiéru hrobky Pallavicini (2013).

Celá stavba byla situována doprostřed parčíku o rozloze téměř 5.000 m², který byl budován současně s mauzoleem. Původní sadovnická úprava odpovídala jednoduchosti stavby a byla pojednána z 25 druhů listnatých stromů a 5 druhů jehličnanů. Půdorys hrobky byl ještě zvýrazněn linií buxusů. Zbytek plochy byl zatravněn. V rohu pozemku byl vystavěn domek pro správce areálu, který zároveň zastával pozici hajného.

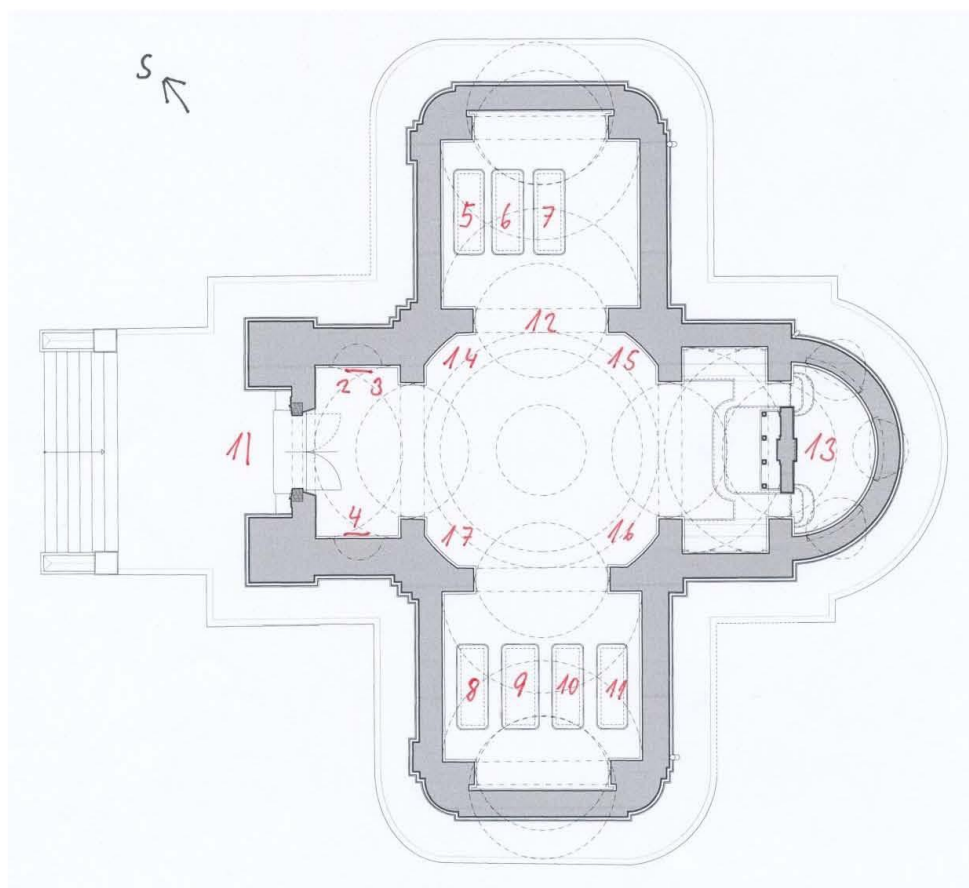
Obr. č. 104 Situační náčrt hrobky Pallavicini s domkem hajného v levém horním rohu pozemku, 1902.¹⁷⁹

¹⁷⁹ SOKA Třebíč, pracoviště Moravské Budějovice, fond Archiv města Jemnice, inv. Č. 301, kart. 102.

Obr. č. 105 Půdorys a hlavní průčelí hrobky Pallavicini, 1902.¹⁸⁰

¹⁸⁰ SOKA Třebíč, pracoviště Moravské Budějovice, fond Archiv města Jemnice, inv. č. 301, kart. 102.

- 1) Socha Víry na hlavním průčelí
- 2) Pamětní deska se jménem stavebníka a tvůrců, 1902.
- 3) Patron rodu Pallavicini sv. Alfons
- 4) Patron rodu Pallavicini sv. Karel Boromejský
- 5) Sarkofág se jménem Alfons Ernst Markgraf Pallavicini (25.4.1859 – 6. 10. 1938)
- 6) Sarkofág se jménem Therese Markgräfin Pallavicini (16. 9. 1846 – 15. 4. 1916)
- 7) Sarkofág se jménem Alfons Markgraf Pallavicini (7. 3. 1807 – 7. 3. 1875)
- 8) Sarkofág se jménem Carl Markgraf Pallavicini (21. 3. 1877 – 15. 1. 1900)
- 9) Sarkofág se jménem Irma Markgräfin Pallavicini, geborene Gräfin Széchényi (28. 6. 1855 – 7. 10. 1932)
- 10) Sarkofág se jménem Alexander Markgraf Pallavicini (15. 11. 1890 – 26. 12. 1941)
- 11) Sarkofág se jménem Alexander Markgraf Pallavicini (6. 5. 1853 – 14. 4. 1933)
- 12) Hrob Gabrielle Markgräfin Pallavicini, geborene Landgräfin Fürstenberg (7. 3. 1821 – 18. 3. 1895)
- 13) Oltář se sochou Ukřižovaného od Ignáce Weiricha, 1902
- 14) Evangelista Jan reliéf v pendentivu klenby
- 15) Evangelista Lukáš, reliéf v pendentivu klenby
- 16) Evangelista Marek, reliéf v pendentivu klenby
- 17) Evangelista Matouš, reliéf v pendentivu klenby

Obr. č. 106 Plán interiéru hrobky se jmény příslušníků rodu Pallavicini, kteří byli v hrobce pohřbeni (Zdroj: Borský, P. – Augustinková, L.: SHP Hrobka Pallavicini v Jemnici. 2019).

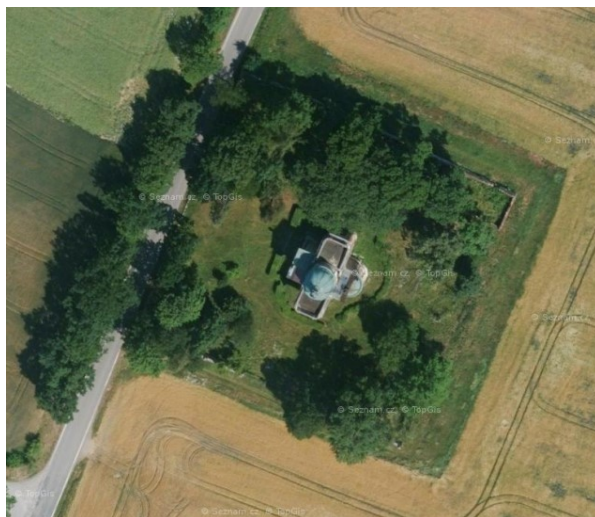
5.5.8. Památková obnova hrobky Pallavicini

Hrobka Pallavicini reprezentuje v této práci situaci, kdy vlastníkem je Město Jemnice, které ovšem nedisponuje dostatečným množstvím finančních prostředků, které by mohlo vložit do projektu záchrany. Limitujícím faktorem je i skutečnost, že Jemnice má velmi početný a z pohledu památkové péče velmi hodnotný fond, který se jen velmi těžko obhospodařuje v plné šíři. Nejvýznamněji byly zatím peníze alokovány jako spolupodíly na kofinancování záchranných prací v areálu zámku a na postupnou revitalizaci hradebního pásu. Ve vztahu k hrobce, která se nachází na samém okraji města, byly až do nedávné doby priority města nemilosrdné a byly logicky směřovány k záchraně jiných a z pohledu města pro turistický ruch strategičtějších památek. Havarijní stav objektu byl ovšem alarmující, a tak pracoviště NPÚ v roce 2015 přistoupilo k jednání o budoucnosti této cenné stavby s horizontem v řádu měsíců. Vysledovalo dotační tituly a postupně začalo ve spolupráci s vedením města probírat všechny nabízející se varianty. Pozitivní je to, že se podařilo do konečné fáze dotáhnout obnovu kostela sv. Víta a je možné tedy přesunout pozornost k této stavbě. Jak již bylo dříve uvedeno, nové vedení radnice po roce 2018 zásadně změnilo přístup a prvními kroky k záchraně, které byly učiněny, směřovaly k zajištění kvalitní dokumentace a zaměření stavby. Následně byl zadán ke zpracování stavebněhistorický průzkum,¹⁸¹ bez kterého u takto cenné stavby nebylo možné pokračovat k zadání projektové dokumentace stavebních prací. Dále byly provedeny další průzkumy, zejména krovů a dalších konstrukcí. V roce 2019 a 2020 tak mohly být zahájeny první záchranné práce v místech největších destrukcí v oblasti střešního pláště.¹⁸² V ideálním případě se podaří připravit projekt celkové záchrany hrobky do fáze stavebního povolení v průběhu roku 2021 a pak se nasměrují žádosti do všech dotačních titulů, které budou v tu chvíli aktuální. Jako nejjistější se nabízí podpora v rámci PZAD,¹⁸³ ale zajímavé bude sledovat, jak budou vyhlášovány a směřovány výzvy do ESF v novém plánovacím období nebo další možnosti financování.

¹⁸¹ SHP zpracoval PhDr. Pavel Borský a Mgr. Lucie Augustinková, Ph.D. v roce 2019.

¹⁸² Tyto práce byly financovány z Havarijního fondu MK ČR a z vlastních zdrojů MÚ Jemnice.

¹⁸³ Program záchrany architektonického dědictví, který administruje MK ČR. Podpory z tohoto dotačního titulu dosahovaly v posledních letech v takto akutních případech v Kraji Vysočina kolem výše 1 mil. Kč, což by pro zahájení akce obnovy bylo dostačující.

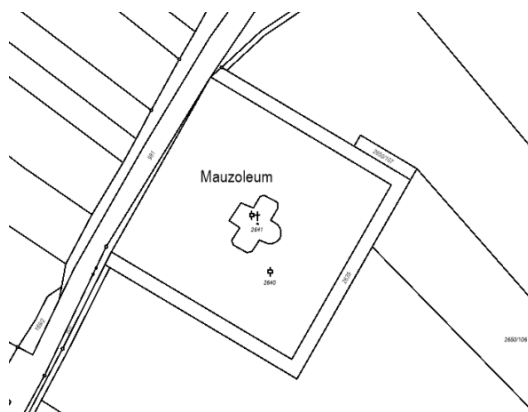
Obr. č. 107 Letecký ohled na areál parku s hrobkou rodiny Pallavicini (www.mapy.cz¹⁸⁴).

Dalším a zpočátku téměř neřešitelným limitem byla i nemalá, cca. 3 km vzdálenost hrobky od posledních obydlených domů Jemnice. Takto situovaný objekt je pochopitelně terčem různých vandalů a zlodějů, ale i vykradačů hrobek. Ostatně takovýmto terčem se místo posledního odpočinku rodiny Pallavicini již několikrát stalo a vždy došlo k velkému poškození nejenom stavby, ale i samotných sarkofágů.¹⁸⁵ V roce 1991, po jednom z velmi devastujících ataků zlodějů, byla těla příslušníků rodu zpopelněna, aby se zabránilo jejich dehonestaci, a rodina si následně urny odvezla do zahraničí, kde potomci rodu žijí dodnes. Řešením by byl zabezpečovací systém, ale i ten je v tuto chvíli velmi nákladnou položkou pro město, takže toto řešení bude zahrnuto do PD celkové obnovy.

Druhou rovinou komplexního řešení je pak okolní parková úprava, která je dnes rovněž v žalostném stavu. Do 50. let 20. století zde byl malý domek, ve kterém bydlel správce areálu, původně placený pochopitelně rodinou Pallavicini, který se ale nedlouho po konfiskaci majetku rodu Pallavicini musel z domku vystěhovat a areál tak nezadržitelně chátral.

¹⁸⁴ Mapy CZ [online databáze], Seznam.cz [cit. 2021-02-20, 10:10 EST] Dostupné z: <https://mapy.cz/letecka?x=15.5661712&y=49.0415707&z=19&source=muni&id=5379>

¹⁸⁵ Poslední případ brutálního zásahu zlodějů barevných kovů se odehrál na podzim roku 2013, kdy byla rozebrána velká část měděného plechu na střeše budovy. Dalším škodám snad na chvíli zabránil okamžitý zásah města, které nechalo střechu před nadcházející zimou provizorně opravit.

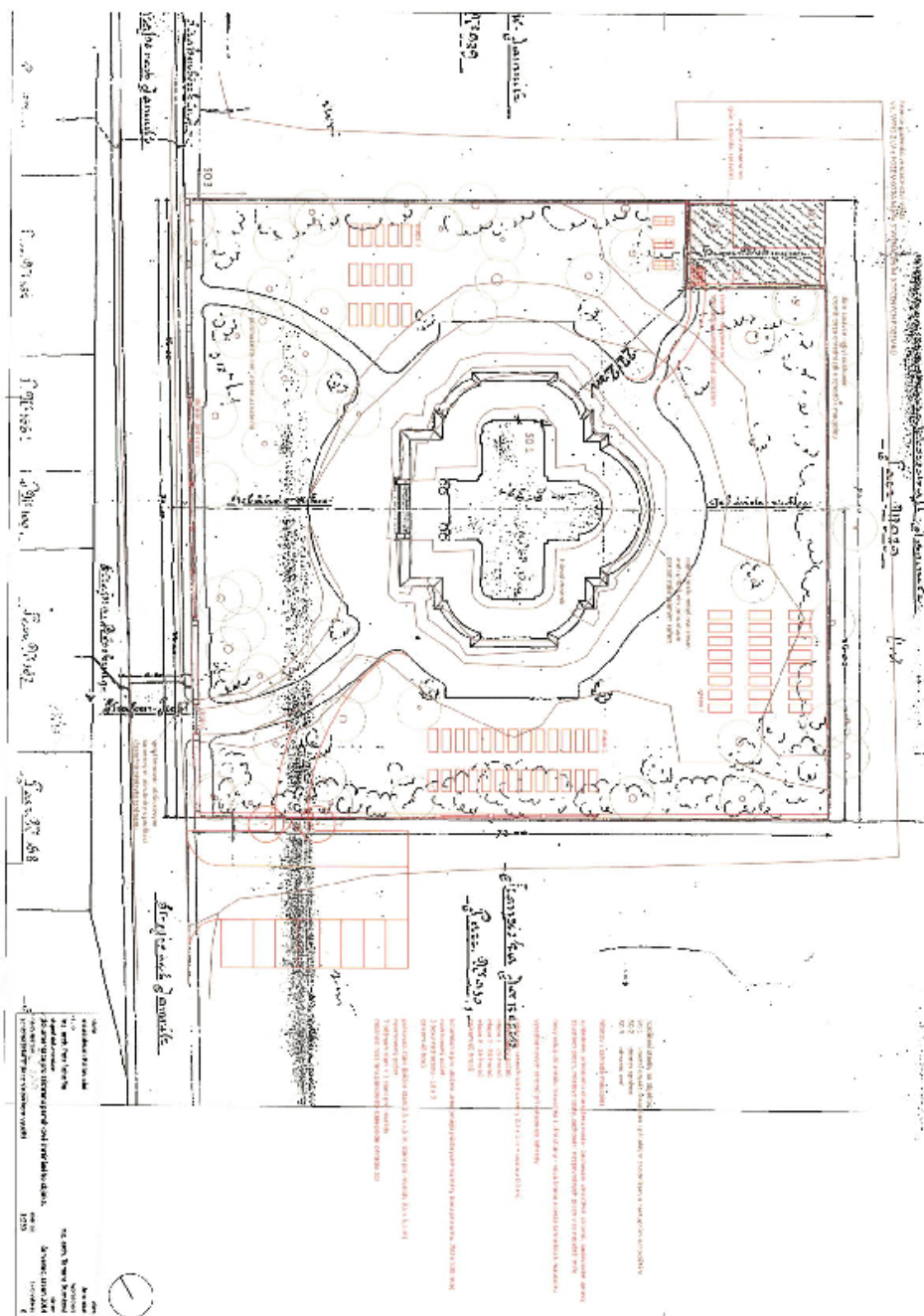
Obr. č. 108 Katastrální mapa areálu parku s hrobkou rodiny Pallavicini (www.nahlizenidokn.cuzk.cz ¹⁸⁶).

Jedna ze studií, která se zabývala obnovou areálu hrobky, počítala s novým využitím pozemku okolo jako s prostorem pro nová hrobová místa. Vzhledem k výše zmiňované a dodnes i přes velkou zanedbanost velmi cenné parkové úpravě je toto řešení pro orgány státní památkové péče neakceptovatelné. Jednalo se o absolutní nepochopení konceptu a naprostou ignoranci hodnot a vnitřních vazeb areálu. Tento konkrétní příklad ukazuje, jak je otázka hledání nového využití památkových objektů či areálu problematická. Dosazení nové funkce je logickým krokem ze strany vlastníka, v tomto případě to bylo samotné Město Jemnice, ale nesmí při tom být významně poškozeny či dokonce zničeny jiné – ty původní hodnoty, pro které je daná věc památkově chráněna.

Obr. č. 109 Průčelí hrobky zarostlé nálety kolem roku 1961 (Soukromý archiv p. Hrbka).

¹⁸⁶ Nahlížení do KN [online databáze], CUZK [cit. 2021-02-20, 10:15 EST] Dostupné z: <http://sgi-nahlizenidokn.cuzk.cz/marushka/default.aspx?themeid=3&MarQueryId=2EDA9E08&MarQParam0=613151741&MarQParamCount=1&MarWindowName=Marushka>

Obr. č. 110 Jedna ze studií na obnovu areálu hrobky rodiny Pallavicini, která vyplňuje pozemek s cennou parkovou úpravou novými hrobovými místy a zcela tak popírá původní prostorový koncept areálu. Umístění hrobových míst na plochu parku odporuje původnímu konceptu, park nebyl zamýšlena jako hřbitov. (zdroj: Archiv MÚ Jemnice)

5.6. Měšťanské domy

V kapitole o urbanistickém vývoji historického jádra města byly popsány principy uplatňované na tomto území. K jednotlivým domům, z nichž si ještě poměrně velká část dokázala dochovat nejenom hmotové a leckdy i konstrukční řešení sahající ještě do pozdního středověku a pak následně do období barokních a klasicistních přestaveb, ale i mnoho cenných architektonických prvků. V současnosti probíhá soupis těchto cenných situací, ale časově se jedná o poměrně dlouhý časový interval, kdy se jako instituce musíme potýkat s neochotou umožnit vstup ze strany jednotlivých vlastníků a nedůvěrou v následné nakládání se získanými podklady a fotodokumentací. I v tomto případě je řešením vstřícné jednání, neustálé vysvětlování a osvěta, nabídka odborných konzultací v případě potřeby a jakési „naladění“ vlastníka směrem k poznání historie vlastního domu.

Zároveň je třeba připomenout i skutečnost, že zvláště v době budování socialistické společnosti byly i historickému jádru města uštědrěny nevratné rány v podobě několika demolic s odůvodněním nutností moderní a komfortní bytové výstavby pro obyvatelstvo Jemnice.

Obr. č. 111 Pohled na východní frontu domů na náměstí (2014).

Původní středověké měšťanské domy byly s největší pravděpodobností veskrze dřevěné,¹⁸⁷ což naznačuje i to minimum informací z několika výzkumů, které k prvním fázím existence města máme k dispozici. Nejstarší zachycené zděné konstrukce, které se dosud

¹⁸⁷ V případě Jemnice lze hovořit přesněji o vrcholně středověkých domech.

nacházejí ve spodních partiích domů, jsou datovány až ke konci 15. století.¹⁸⁸ Podzemní prostory jsou ve velké míře vytesány do skály, což přesnější dataci rovněž ztěžuje. Vnitřní dispozice zděných měšťanských domů je až na výjimky dvoutraktová, kdy jeden trakt zabírá průjezd do zadního dvora a v druhém nacházíme v pořadí od ulice obytnou místnost nebo obchodní prostor, v centrální pozici schodiště, někdy komoru či černou kuchyni a zadní místnost. Výjimkou jsou domy čp. 36, 78 a 103, do kterých se vstupuje mázhauzem v plné šíři dispozice. Většina domů disponuje rovněž sklepními prostory, které jsou často ve dvou úrovních, kdy jedna úroveň se nachází pod obytnou částí domu a nižší úroveň vybíhá mimo půdorysnou dispozici domu. Zaklenutí je konstrukčně řešeno nejčastěji valenou klenbou nebo křížovou klenbou bez plastických žeber.

Barokní fáze historie města znamenala přestavby domů především v jejich exteriéru s využitím dané starší dispozice. Pokud došlo k odstranění starší zástavby, nová plně respektovala původní hmotu a dvoutraktovou dispozici. Díky obrovskému a ničivému požáru města v roce 1832 došlo k zániku mnoha cenných situací, a tak i dosud zkoumané dřevěné konstrukce nebyly staršího data. Obnova měšťanských domů probíhala už v duchu klasicismu a z tohoto období pochází rovněž většina hospodářských zázemí domů, umístěných v zadních částech pozemku. Klasicistní dům také většinou pracuje s dvoutraktovou dispozicí, pokud byl dům navýšen o další poschodí, dispozice se buď opakuje, nebo je úplně rozvolněná. Nejběžnějším typem klenby z tohoto období je placka či valená a zachováno zůstalo i poměrně velké množství dřevěných povalových stropů.

Rozdílná je situace na ploše židovské čtvrti, kde jsou domy většinou bez dvorků, a prostor je zde mnohem více stísněnější, oproti standardní zástavbě ve zbytku města, což je v podstatě analogické s většinou židovských čtvrtí v českých a moravských městech.

Za ještě stále bohatý fond měšťanské architektury v Jemnici zde budou prezentováni dva zástupci – dva domy, které patří k těm nejhodnotněji dochovaným zejména v interiéru (dům čp. 75) či si zachovaly hodnotný exteriér a raritní půdorys (dům čp. 79). Zmíněn bude i dům čp. 73, který byl ve 20. letech 20. století kompletně přebudován.

¹⁸⁸ Poláček, Lumír: Archeologický výzkum v Jemnici. In: Naším krajem 3, 1991.

5.6.1. Dům čp. 75

Dům se nachází v západní frontě domovní zástavby, zhruba naproti hlavnímu průčelí kostela sv. Stanislava. Dům má jednoduchou klasicistní fasádu, bez výraznějších zdobných prvků. Přízemní část je opatřena ve štku provedenou bosáží, v patře je fasáda hladká a pojednaná v jednom odstínu šedé pouze s bílou barvou naznačenými šambránami kolem oken.

Půdorys domu je řešen jako trojtrakt s průjezdem v pravé části dispozice. Ten je zaklenut plackovými klenbami s pasy. Zhruba uprostřed je umístěno schodiště do vyššího patra a i do sklepení. Dvouúrovňový sklep má cihelné horní patro opatřené valenou klenbou svedenou na středový sloup a do skály tesané spodní patro. Z průjezdu se vstupuje do přední plochostropé místnosti, kde jsou dodnes patrné zbytky černé kuchyně, a v prostoru za schodištěm do zadní komory zaklenuté třemi pruskými plackami. 2. NP je plochostropé s výjimkou kuchyně zhruba uprostřed dispozice, která je zaklenuta valnou klenbou s lunetami. Všechny ostatní místnosti jsou opatřeny dřevěnými záklopovými stropy ze začátku 20. století.

Obr. č. 112 Dům čp. 75 na náměstí Svobody v současnosti a v roce 1985 (Soukromý archiv p. Hrbka).

Obr. č. 113 Pohled do hospodářského zázemí domu – stáj se zachovanou palandou pro čeledína (2010).

V domě sídlí pobočka Muzea Vysočiny v Třebíči a je zde umístěna poněkud statická a zastaralá instalace historického vývoje města a okolního regionu. Interiéry domu jsou ještě velmi dobře zachovány, pouze s několika méně vhodnými zásahy zhruba ze 70. a 80. let 20. století, kdy se prostor pravděpodobně upravoval pro aktuální potřeby muzea. Nejcennější situace jsou ovšem běžnému návštěvníkovi nepřístupné, a to překvapivě v hospodářském zázemí domu, směřujícím k obvodovým hradbám města. V jedné ze stájí bylo nalezeno unikátně dochované místo pro nocleh čeledína, původně zvaného palanda. Po upozornění na dochovanou velmi hodnotou situaci, stejně tak i celého hospodářského zázemí měšťanského domu, která byla velmi rychle rušena a přestavována pro nové využití po vytlačení hospodářské činnosti z center měst, začalo muzeum podnikat kroky nejenom k záchraně této části památky, ale i k možnosti budoucího zpřístupnění veřejnosti.

5.6.2. Dům čp. 79

Jedná se o velmi hodnotný dům, nacházející se v severozápadním rohu náměstí Svobody, který se svým půdorysem velmi elegantně přizpůsobil nutnosti ustupování uliční čáry, spojené pravděpodobně s umístěním kostela sv. Stanislava již v počátcích existence města. Díky tomuto ustoupení celé fronty měšťanských domů bylo možné rovněž propojit náměstí s jednou ze vstupních bran do Jemnice.

Obr. č. 114 Dům čp. 79 v současnosti a v roce 1927 (Soukromý archiv p. Hrbka).

Dům se středověkým základem, kdy jeho levá část bývala pravděpodobně samostatným domem a ke spojení obou objektů došlo až během 16. století. Tehdy byl dům opatřen vysokým mázhauszem s vyústěním do průjezdu v jeho zadní části. Výrazná byla i jeho přestavba v 1. polovině 19. století, kdy bylo do vstupního prostoru vetknuto otevřené schodiště. Pravý trakt domu se jeví jako nejmladší část, jehož interiéry byly zaklenuty plackami do pasů, někdy kolem poloviny 19. století. Obnovená psaníčková fasáda pochází z roku 1995.

Přízemí domu je trojtrakt s vysokým mázhauszem ve své střední části, zaklenutým valenou klenbou se třemi hřebínkovými lunetami, který přechází v průjezd, do něhož bylo vestavěno polopatro. Vlevo vloženo klasicistní schodiště, otevřené do prostoru, zbytek dispozice je vyplněno komorami a skladovacími prostory. Pravý trakt je zaklenut třemi poli plackové klenby do pasů, prostory směrem k průčelí domu i do dvora jsou plochostropé. Dvorní objekty jsou klenuté cihelnou klenbou do traverz. Dům disponuje rozsáhlým a členitým sklepením s valenými klenbami, částečně je prostor tesán do skály. Ve sklepení se nachází rovněž nádrž na vodu – velké kamenné koryto.

Renesanční dům si zachoval dodnes velmi bohatou škálu architektonických prvků, velmi působivě vyznívá zdobená korunní římsa a renesančnímu vzezření domu pomáhá i obnovená sgrafitová výzdoba průčelní fasády. Hospodářské zázemí domu bylo přebudováno pro potřeby restauračního zařízení, které je zde dodnes provozováno.

Obr. č. 115 Pohledy na bohatě zdobenou korunní římsu domu a pohled na klenbu průjezdu domu (2011).

5.6.3. Dům čp. 73

Za zmínku stojí i osud domu čp. 73, který si prošel velmi razantními stavebními úpravami, jejichž výsledkem je architektura 20. let 20. století. Dům díky většímu intervalu ustoupení působí jako nárožní a tuto polohu i patřičně využívá. Původní pozdně středověký, později renesančně a barokně upravovaný dům, se nám dnes dochoval pouze na archivních fotografiích, ze kterých lze vyčíst, že patřil zcela jistě ke chloubám jemnického náměstí. Renesanční atika byla snesena s největší pravděpodobností při přestavbě domu v 1. polovině 20. století. Jako špatný epilog pak může vyznívat i současné pojetí domu, zejména pak jeho barevnost. Zde je určitě prostor pro nápravu i ze strany orgánů památkové péče.

Dispozičně je dům řešen jako dvoutrakt, kdy pravou stranu zabírá průjezd s valenou klenbou v šesti polích. Všechny ostatní nadzemní prostory domu jsou plochostropé. Dům je částečně podsklepen – dvě prostory zaklenuté valenými klenbami, zbytek sklepení byl historicky zasypán.

Obr. č. 116 Dům čp. 73 před přestavbou (Soukromý archiv p. Hrbka).

Obr. č. 117 Dům čp. 73 po přestavbě, rok 1926 (soukromý archiv p. Hrbka) a v současnosti.

6. Židovská čtvrť v Jemnici

Postavení Židů v našich zemích určovalo privilegium *Statuta judaeorum* vydané Přemyslem Otakarem II. v roce 1254¹⁸⁹, které jim zaručovalo jistou formu královské ochrany a přesně specifikovanou míru samostatnosti. Na vrcholu samosprávy musel stát židovský rychtář, většinou křesťan, jehož role byla především v kontrole pravidelného odevzdávání tzv. židovské berně a v účasti ve sporech uvnitř židovské komunity. V běžném životě byla židovská komunita přísně oddělená od života ostatních obyvatel města. Tuto skutečnost potvrzuje např. jihlavské městské právo ze 13. století, ve kterém je uvedeno, že v případě pohlavního styku mezi příslušníkem či příslušnicí židovské komunity s křesťanem či křesťankou, budou oba potrestáni bez milosti zahrabáním do země za živa.¹⁹⁰

Obr. č. 118 Židovská (dnes Zámecká) ulice v roce 1950 (Soukromý archiv PhDr. J. Třísky).

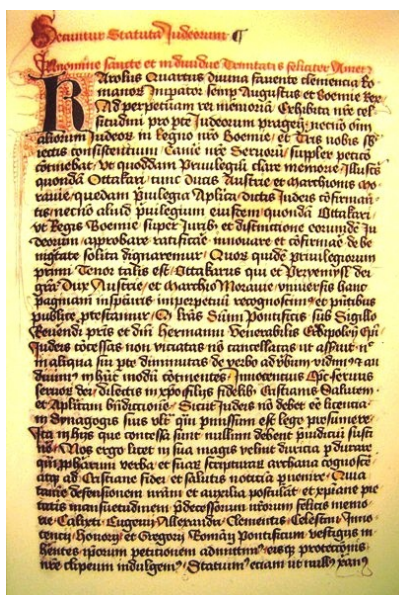
Možnost usazení se v nově se formujícím městě bylo pro Židy velmi příhodnou situací, zvláště pak, jednalo-li se o zázemí královské lokace. Pravděpodobně jim bylo už

¹⁸⁹ Později bylo ještě jednou potvrzeno v roce 1268.

¹⁹⁰ CDB IV, č. 177, čl. 92d.

od počátku vymezeno místo, kterého bylo v prvních fázích existence Jemnice poměrně dostatek. Přítomnost Židů v Jemnici od jejího založení nelze přesněji doložit, ale již k roku 1338¹⁹¹ existuje záznam, ze kterého vyplývá, že v té době zde žil nějaký Bernger, za jehož dědice byl určen Neclín (Nechlin?) ze Znojma, a jehož majetkovou perzekuci musel řešit svým zásahem až markrabě Karel.¹⁹² Pro srovnání – v Jihlavě či Znojmě v té době žila komunita čítající cca 100 – 200 Židů. V menších městech velikosti Jemnice se mohlo jednat v prvních fázích o několik málo rodin.

Paradoxem celé situace je skutečnost, že v roce 1338 došlo na Moravě k vlně velkého pronásledování Židů, které je z analogií doloženo pro Jemnici a pravděpodobně i pro Třebíč, Znojmo a Vratěšín.¹⁹³ Tato oblast byla tehdy zmítána protižidovskými nepokoji, které se rozšířily z německých zemí a jejich ohniskem pro oblast Dolnorakouska se stalo městečko Pulkau.¹⁹⁴ Během krátké doby se bouře rozšířily i na nedalekou Moravu. A právě zmínka o Jemnici v souvislosti s protižidovskými bouřemi je prvním dokladem o přítomnosti Židů ve městě.

Obr. č. 119 Privilegium *Statuta judaeorum* vydané Přemyslem Otakarem II. v r. 1254 (zdroj: www.wikipedia.cz¹⁹⁵).

¹⁹¹ Jaroslav Klenovský uvádí již rok 1336, ale jeho doložení nijak přesněji nespecifikuje. In: Klenovský, Jaroslav: Židovské památky Moravy a Slezska. Brno, 2002, str. 105.

¹⁹² Mezník, Jaroslav: Lucemburská Morava 1310 – 1423. Praha, 1999. CDM VII, č. 354.

¹⁹³ Pro období 14. století se do dneška nedochovala žádná z kronik pro oblast Moravy, události jsou tedy historiky odvozovány v souvislostech a ze zmínek v kronikách dochovaných pro Čechy a z území Dolního Rakouska.

¹⁹⁴ Dle dochovaných pramenů se zde před židovským domem nalezla ukřižovaná hostie, která začala krváčet. Davy poutníků, kteří do Pulkau začaly přicházet, se obrátily proti Židům ve městečku žijícím a počaly je lynčovat.

¹⁹⁵ Wikipedia online encyklopedie [online databáze], Wikimedia Foundation, n.o. [cit. 2019-01-06, 9:45 EST]

Dostupné z: https://cs.wikipedia.org/wiki/Statuta_Judaeorum

15. století je pro mnoho židovských komunit usídlených v moravských královských městech ve znamení jejich vyhánění.¹⁹⁶ O situaci v Jemnici však prameny mlčí, lze tedy předpokládat, že zde nebyla situace natolik vážná, že by došlo až na faktické vyhnání. Někteří historikové zmiňují jemnický pobyt františkánského mnicha Jana Kapistrána, který je prezentován jako jeden z aktivních strůjců protižidovských akcí, ale přímá souvislost není nikde doložena. Jeho aktivity v souvislosti s Jemnicí lze tedy chápat jako úsilí při založení a zahájení provozu kláštera při kostela sv. Víta, který se nachází těsně před branami města.

Jak již bylo uvedeno výše, pro usazení židovské komunity bylo pravděpodobně vymezeno místo už v samých počátcích města. Území pro ně bylo vytyčeno při ulici mezi hradem a náměstím, tedy v jižní části lokace, což poměrně přesně vystihovalo jejich postavení v rámci všech obyvatel. Byli dostatečně stranou, aby se nemuseli denně potkávat s křesťanskými sousedy, ale byli zároveň dost blízko náměstí pro okamžitou potřebu využít jejich služeb. Navíc byli v dohledu pána města či jeho zástupce, s jehož opevněným sídlem sousedili. Vzhledem k tomu, že nesměli provozovat žádné řemeslo, byli nuceni se živit půjčováním peněz na úrok a různými obchodními činnostmi.

V případě Jemnice bylo ve svých počátcích židovské město formováno na půdorysu písmene L a až někdy v průběhu 17. století se začala rozšiřovat i směrem k hradbám na území bývalých zahrad. Dle dochovaného plánu Františka Knittla lze poměrně přesně identifikovat sílu židovské komunity až k roku 1727.¹⁹⁷ Mimo 71 domů s křesťanským obyvatelstvem je zde zakresleno 17 domů židovských. O stejném počtu domů hovoří i starší údaj z roku 1619¹⁹⁸.

Přesný počet nemovitostí svázaných s Židy je velmi problematické v dochovaných pramenech dohledávat, jelikož evidence se týkala spíše počtu jedinců, případně rodin v aktuálním čase ve městě žijících, a teprve z tohoto údaje lze odvozovat, kolik nemovitostí pravděpodobně v kterou dobu židovská komunita obývala. Dále nebyl až do poloviny 17. století pro evidenci údaj o křesťanské či židovské rodině danou nemovitost obývající natolik důležitý, aby byl zaznamenáván. Židé běžně kupovali domy od křesťanské většiny ve městě a naopak a stejně tak probíhaly i renovační práce, kdy např. víme, že v roce 1654, tedy v době po konci třicetileté války, byl z obecního dřeva opraven značně poničený židovský

¹⁹⁶ Hromadné vyhánění postihlo např. Židy v Jihlavě (1424), Znojmě, Brně i Uherském Hradišti (1514).

¹⁹⁷ F. Knittl byl zeměměřičem, který zakreslil pro Jemnici dva plány – oba zachycují separační zdi a jeho práce mají dodnes obrovskou vypovídací hodnotu pro informace o urbanistickém formování města i o jeho vnitřní zástavbě.

¹⁹⁸ Štindl, Martin: Osudy jemnických Židů před rokem 1848. In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010, str. 437 - 470.

tzv. Šušňův dům.¹⁹⁹ Až sněmovní usnesení z roku 1650 tento volný režim nakládání s majetkem zkomplikoval nařízením, že Židé už nesměli bydlet v nemovitostech, které neobývali před rokem 1618.²⁰⁰ Od tohoto nařízení tak lze poměrně přesně sledovat podíl židovského majetku a nakládání s ním, jelikož se začala sledovat mimo jiné i historie jednotlivých domů a jejich vlastníků a jejich rozdělení na křesťanské a židovské.

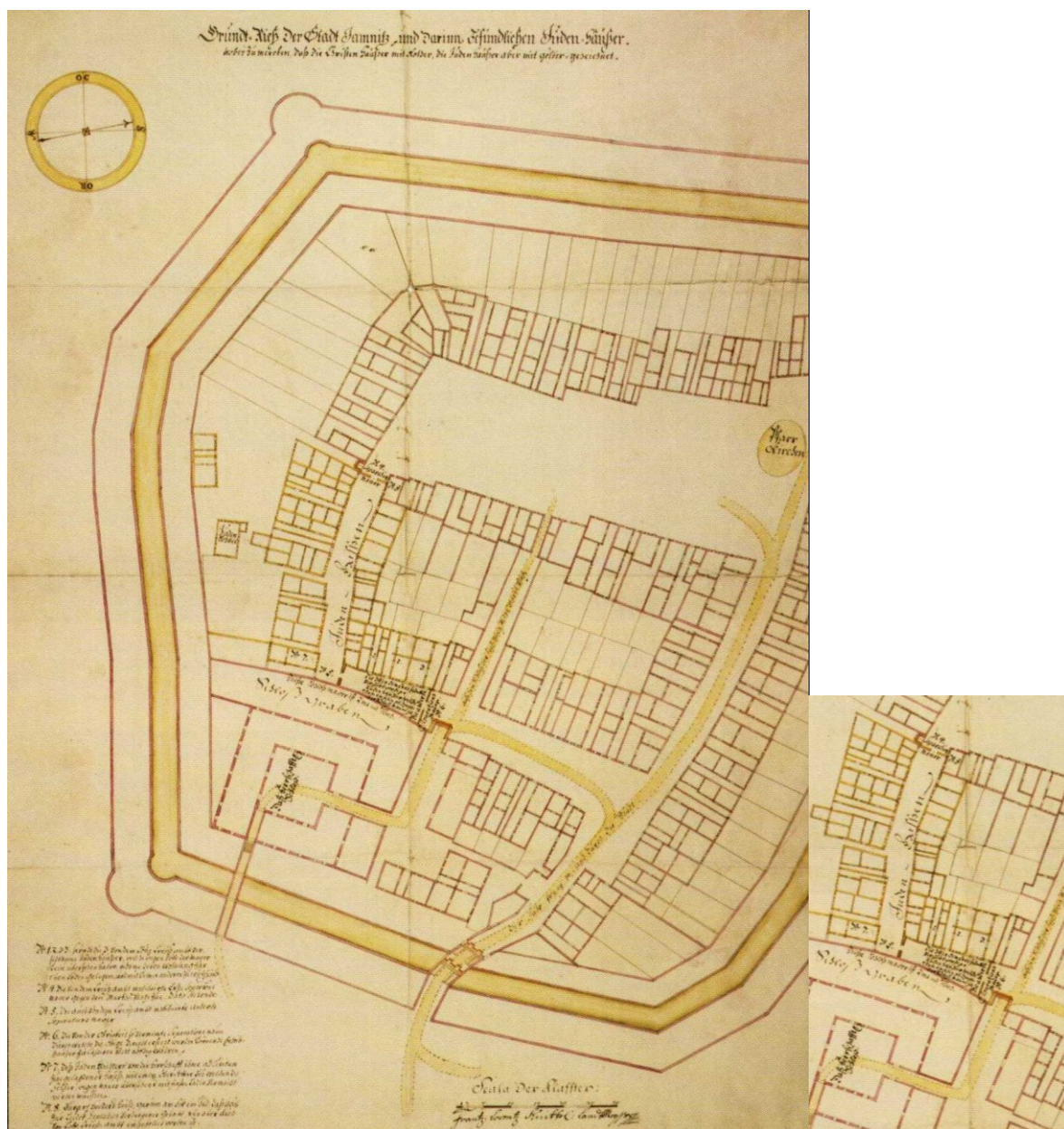
Obr. č. 120 Tzv. Knittlův plán města Jemnice z roku 1727. MZA v Brně, fond D22 (Sbírka map a plánů).

Výše uvedené počátky separace faktické měla již brzy následovat i separace fyzická. Jemnice se toto nařízení dotklo v roce 1727, kdy byly z příkazu tehdejšího kardinála Schrattenbacha, hlavy moravské katolické církve, na obou koncích ulice protínající židovskou

¹⁹⁹ Štindl, Martin: Osudy jemnických Židů před rokem 1848. In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010, str. 437 - 470.

²⁰⁰ Tato časová hranice byla později zmírněna až k roku 1657.

čtvrť postaveny tzv. separační zdi.²⁰¹ Neuspěl ani argument, že jemnické ghetto je položeno v dostatečné vzdálenosti od tehdy již farního kostela sv. Stanislava. Podobu a umístění zdi máme zachovánu na obou z dochovaných Knittlových plánů s přesným zákresem a jejich popisem a naznačením tří domů, které měly být židovskými rodinami vystěhovány. Plány města z roku 1727 byly tedy v době svého vydání nanejvýš aktuální.

Obr. č. 121 Druhý plán města Jemnice od F. Knittla s naznačením posunutí separačních zdí židovského ghetta v roce 1727. Detail popisu se zákresem. MZA v Brně, fond D22 (Sbírka map a plánů).

²⁰¹ Pro tzv. separaci židovského obyvatelstva bylo pro Moravu zpracováno celkem 63 plánů. Podrobně se tématem zabývá Klenovský, Jaroslav: Plány separace židovského osídlení na Moravě z let 1727 – 8. In: Židé a Morava 1995. Kroměříž, 1996.

Existence separačních zdí neměla ovšem dlouhého trvání. Nařízení koruny tvrdě narazilo na tehdejší panskou vrchnost Jemnice svobodného pána z Vlašimi, který dal hned následujícího roku zdi strhnout s tím, že nepovažuje za nutné ani nařízené vystěhování 3 určených domů naproti zámku, které obývaly židovské rodiny, aby bylo možné dosáhnout absolutního oddělení od křesťanského obyvatelstva a aby bylo zabráněno výhledu Židů na bohoslužby katolické církve. Pro uklidnění situace navrhl posunutí jedné ze zdí až na konec ulice ke vjezdu do samotného zámku, což je rovněž naznačeno na uvedeném plánu. Tento krok, který byl bezesporu motivován ekonomickými důvody a zbytečně vynaloženými náklady na přesun židovských rodin, měl ještě jeden velmi důležitý efekt. Díky tomuto rozhodnutí bylo židovské ghetto dochováno v jeho historické podobě na půdorysu písmene L, tedy ve stopě území od samotné lokace Jemnice. Pro dokreslení situace je ještě nutné zmínit, že k výstavbě nových zdí již zřejmě nikdy nedošlo a separace židovského obyvatelstva byla v případě Jemnice spíše symbolického rázu. Nicméně oblastí, kterou toto nařízení zasáhlo, byly majetkové podíly k jednotlivým domům. Už koncem 18. století má většina domů dva a více vlastnických podílů a toto rozdrobování židovského majetku mělo časem vzrůstající tendenci. Jemnice se tak zařadila k městům, která měla pevně stanovený počet židovských domů, ale také neustále se zvětšující židovskou komunitu. Už v průběhu 19. století se situace stala velmi nepřehlednou a tím vlastně i charakteristickou pro židovská ghetta obecně.

Obr. č. 122 Plán židovského ghetta v Jemnici. (zdroj: Klenovský, Jaroslav: Židovské památky Moravy a Slezska. Brno, 2002).

Konečný počet domů se ustálil na počtu 31 a dodnes se nám jich zachovalo v celistvosti 26,²⁰² což z jemnického ghetta činí unikátně zachovanou židovskou čtvrť, která přišla pouze o 5 nemovitostí včetně synagogy. Některé z domů si dokonce zachovaly svůj původní gotický základ a vnitřní dispozici.

Dalším nařízením, které velmi tvrdě zasáhlo do života židovských obyvatel, bylo nařízení – tzv. familiantský zákon ze dne 25. září 1726. Jeho snahou bylo zastavení či alespoň razantní zbrzdění reprodukce Židů. Zákon stanovoval přesný počet tzv. familiantských míst, který nesměl být překročen, a v konečném důsledku to znamenalo, že se směl oženit a následně založit rodinu pouze jeden, zpravidla nejstarší, syn. Mladší synové se ženit nesměli a rodiny, ve kterých se narodily pouze dcery, byly dle tohoto zákona považovány za vymřené. Toto nařízení bylo velmi tvrdé a o to překvapivější je skutečnost, že bylo v platnosti až do roku 1849.²⁰³ V případě Jemnice se na konci 18. století ustálil počet 58 familiantských míst a na tento podíl připadaly průměrně 1 – 2 sňatky ročně.²⁰⁴

Pro fungování židovské komunity bylo nutné zázemí, které umožňovalo nejenom výkon správních činností, ale i praktikování náboženských tradic a rozvoj kulturního života obyvatel ghetta. V Jemnici toto zázemí tvořila budovy synagogy, škola, špitál, obecní dům a hřbitov, který se nacházel na jihozápadním svahu ostrožny.

Obr. č. 123 Budova synagogy ve 30. letech 20. století (zdroj: Muzeum Vysočiny Třebíč).

²⁰² Klenovský, Jaroslav: Židovské památky Moravy a Slezska. Brno, 2002, str. 105.

²⁰³ Tzv. familiantství v důsledku značně ovlivňovalo i podobu a utváření podoby ghetta. Velmi zřetelně je propletenost jednotlivých familiantských podílů například na nedaleké židovské čtvrti v Třebíči. Více např. in Fišer, Rudolf: Bazilika sv. Prokopa. Židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči. Praha, 2009.

²⁰⁴ Počet je odvozen z prepisů matriky židovských obyvatel Jemnice. Originály shořely při požáru v roce 1832.

Obecní dům se nacházel při levé straně dnešní Zámecké ulice, tedy bezprostředně u vstupu do ghetta, a zahrnoval i jeden byt pro rabína. Židovský špitál představoval nevelkou stavbu, která čítala jednu místnost s kuchyní a malou předsíní.

Obr. č. 124 Židovský obecní dům v roce 1950 (Soukromý archiv PaedDr. Tríský).

Proti tomu stavba školy z roku 1812 byla pojata na tehdejší poměry poměrně velkolepě a byla schopná pojmout najednou až 60 žáků a ještě zajistit zázemí pro učitele v podobě dvou místností s kuchyní.

Obr. č. 125 Židovská škola (2010).

Se stavbou jemnické synagogy je situace poměrně složitější. I když se Židé ve městě vyskytují v podstatě od jeho založení, budovy synagogy, která je nezbytně nutná pro náboženské fungování komunity, se dočkali až v roce 1649. Nabízí se ještě varianta, že v tomto roce byla zásadně stavebně upravena starší stavba, ale o její existenci není v pramenech ani zmínka. Varianta, že by byla synagoga po několika staletí opomíjena, není pravděpodobná. Nejblíže skutečnosti bude domněnka Martina Štindla, který předpokládá, že funkce synagogy byla do doby postavení samostatné budovy spojena s profánní funkcí, nejspíše s prostorem pro bydlení.²⁰⁵ Ale ani nově vystavěný bohoslužebný prostor neměl dlouhého trvání a již v roce 1752 byl značně poničen rozsáhlým požárem. Velmi rychle byl však opraven z financí, pocházejících z veřejné sbírky na obnovu synagogy. Obrovský požár města v roce 1832 se synagogy pravděpodobně vůbec nedotkl.

Obr. č. 126 Židovská synagoga v roce 1942 těsně před zbořením (Soukromý archiv PaedDr. Třísky).

Budova synagogy představovala dvoupodlažní stavbu na obdélném půdorysu, která byla postavena na území bývalých zahrad domů v dnešní Zámecké ulici. Prostor malého shromažďovacího místa, které zde vzniklo stranou od uliční zástavby, která jej v podstatě kryla, se k tomuto účelu vyloženě nabízel. Navíc byl de facto uzavřen pro okolní křesťanské obyvatelstvo města, což bylo i možná záměrem stavebníků. Do prostoru bývalých zahrad se vstupovalo velmi úzkou uličkou z hlavního náměstí, do které se vcházelo symbolickou branou. Valbová střecha budovy byla kryta šindelem. Obdélný jednolodní interiér byl

²⁰⁵ Štindl, Martin: Osudy jemnických Židů před rokem 1848. In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010, str. 437 - 470.

orientován dle pravidel na východ a vstupovalo se do něj přímo z náměstíčka. Ženská galerie, která byla stejně jako u jiných synagog umístěna na vyvýšeném a odděleném prostoru, měla rovněž svůj samostatný vstup po schodišti. Dle plánek interiéru a výkresu rozložení synagogálních křesel, které se zachovaly v Moravském zemském archivu, lze přesně spočítat i počet míst – 63 mužských, rozmístěných do dvou řad a podél zdi po obvodu, a 53 ženských na vyvýšené galerii.²⁰⁶

Po příchodu německé okupační správy do Jemnice se její působení netýkalo pouze hromadného odsunu Židů připravenými transporty do Třebíče a pak následně do několika koncentračních táborů, ale dotkla se i nejcitlivějšího místa pro náboženskou obec – synagogy. Ta byla nejprve krátce využívána jako sklad pro různé potřeby a následně v roce 1942 byla zbořena úplně. Její podobu tak tedy dnes známe pouze z několika málo dochovaných fotografií.

Obr. č. 127 Místo, kde stávala židovská synagoga (2011).

²⁰⁶ MZA, F 162, inv. č. 96, 97.

Místem posledního odpočinku Židů se stal hřbitov na jižním svahu v dostatečné vzdálenosti za hradbami, který se v případě Jemnice řadí k nejstarším u nás, což vlastně koresponduje s údajem o osídlení města židovskou komunitou od samotného počátku jeho existence. Nejstarší náhrobky pocházejí dle nejnovějších zjištění z období 2. poloviny 17. století. Zde je však nutné připomenout skutečnost, že během 2. světové války byla z příkazu německých úřadů nejenom zbořena budova synagogy, ale na hřbitově došlo k poboření ohradní zdi a ze země byly vytrhány kamenné náhrobky, kterými pak byla následně vydlážděna ulice k Malé brance. Část z nich byla odvezena k dalšímu zpracování do Jaroměřic nad Rokytnou, kde se jejich stopa ztrácí. Poslední rána pro židovský hřbitov přišla v roce 1956, kdy došlo ke zboření márnice.

Obr. č. 128 Dobová fotografie ulice dlážděné židovskými náhrobky (Soukromý archiv Paed. Tríska).

I přes podstatu naprosto devastující zásahy však došlo k něčemu unikátnímu, a to, že po roce 1990 dokázalo nové vedení radnice v Jemnici zaktivizovat síly a židovský hřbitov byl v rámci možností na svém původním místě obnoven a stal se tak připomínkou nejenom

dlouhého působení židovské komunity ve městě, ale i krutého a likvidačního zacházení s ní a s jejím majetkem během 2. světové války i v období po jejím skončení.

Obr. č. 129 Židovský hřbitov v Jemnici, obnovený v roce 1990 (2011).

Procesem, který ovlivnil stejně jako ostatní i jemnické Židy, byly revoluční rok 1848 a reformní změny, které v dalších letech následovaly. Jak již bylo uvedeno výše, v roce 1849 byl zrušen tzv. familiantský zákon, což fakticky znamenalo možnost volně uzavírat manželství a zakládat rodinu. Další uvolnění přišlo v roce 1852 s možností volně nabývat majetek a v roce 1859 i vlastnit půdu. Tato revoluční a dosud v podstatě nepředstavitelný právní stav skýtal podnikavým Židům obrovské možnosti a ti jej rovněž maximálně využili. Vlastnictví půdy a nemovitostí mimo židovská ghetta s sebou neslo obrovské možnosti podnikání a provozování živností a tak nebylo překvapením, že brzy začaly židovské firmy vážně konkurovat těm již dlouho zavedeným. Záležitost, která se dotkla i Jemnice a jejího židovského obyvatelstva, byla nutnost přestěhování se do větších měst pro rychleji postupující hospodářský rozvoj. Rapidní úbytek obyvatel židovského ghetta pozorujeme právě i v Jemnici. Před uvolněním familiantského zákona bylo k roku 1835 ve městě evidováno

zhruba 320 Židů, v roce 1848 jejich počet poklesl na 275, v roce 1868 zde bydlelo už jen 148 obyvatel židovského původu a k roku 1910 bylo v Jemnici hlášeno 102 Židů.²⁰⁷

Poslední ranou pro židovskou komunitu bylo zabrání Sudet a vypuknutí 2. světové války. Někteří z nich na tyto události zareagovali okamžitým odchodem do zahraničí, valná většina však vyčkávala na další vývoj událostí. Nejdramatičtější pak byl rok 1942 a květnový transport jemnických Židů do Terezína. Většina z nich pak následně zahynula v koncentračních táborech Osvětim, Lublin a Treblinka. Celkem zahynulo 53 místních Židů a přežila pouze paní Jana Kohnová, která zemřela v roce 1955 v Mariánských Lázních, kam se po válce přestěhovala. Tím definitivně zmizela přítomnost židovské komunity v Jemnici, která zde byla přítomna nepřetržitě více než šest století.

Obr. č. 130 Jeden ze vstupů do židovského ghetta, ulička s prampouchy (2011).

²⁰⁷ Hruschka, Rudolf: Die Juden in Jamnitz. In: Gold, Hugo: Die jüdische Gemeinde Mährens in Vergangenheit und Gegenwart. Brno, 1929.

7. Městský vodovod

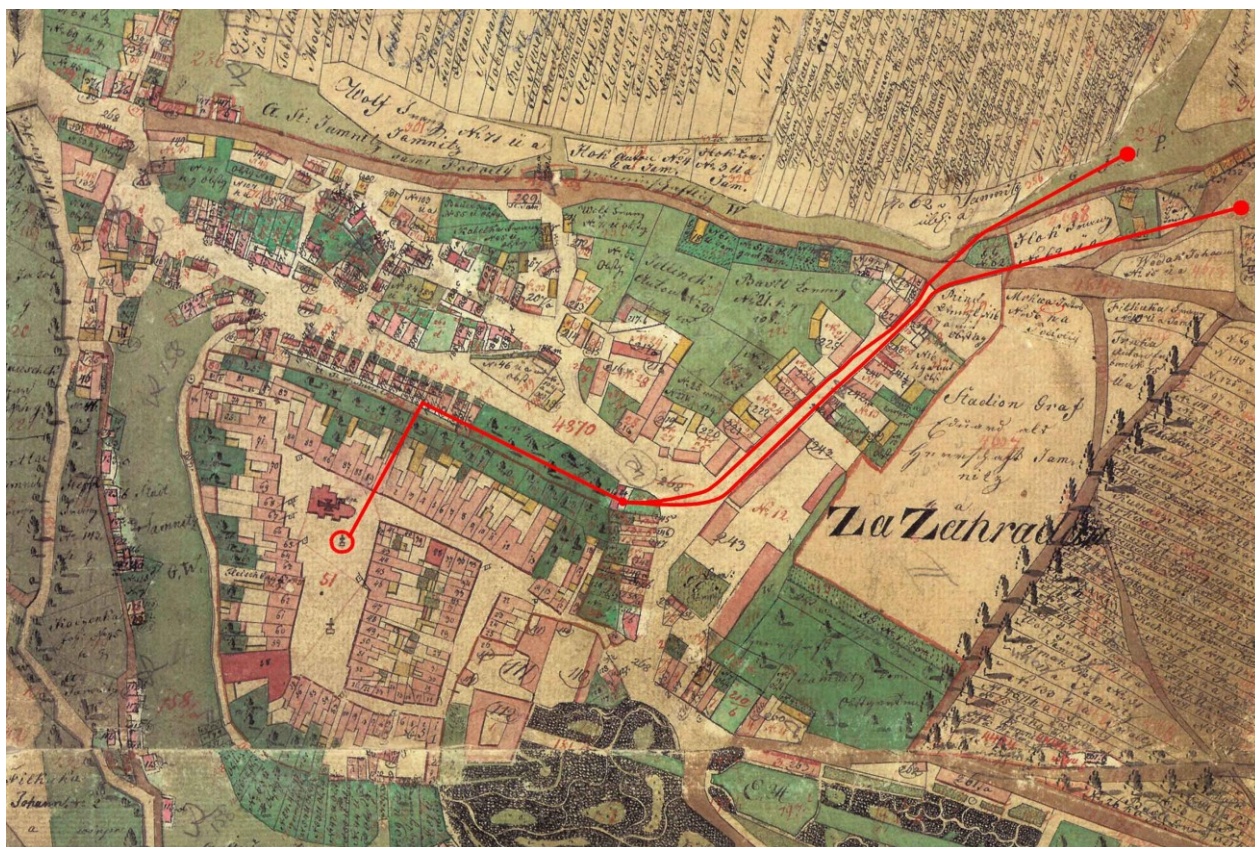
Město Jemnice ve svých útrobách skrývá ještě jeden naprostý unikát – zachovaný vodovodní systém z poloviny 16. století. Vzhledem k tomu, že město bylo založeno na Vysokém ostrohu nad Želetavkou, pochopitelně od samého počátku své existence bojovalo s otázkou zásobování vodou. Výškový rozdíl mezi úrovní náměstí a hladinou Želetavky je cca 40 m, což samo o sobě znamená obrovské převýšení a v podstatě i obrovské problémy, které by s sebou přinášelo řešení této situace hloubením studní. Navíc skalní masiv v podloží města vykazuje vysokou tvrdost, což bylo komplikací i pro zkušené horníky, kteří se v Jemnici a jejím okolí nacházeli v hojném počtu. Na území celého vnitřního města se nachází pouze jedna jediná studna, a to v areálu zámku. Bývalá hradní studna, nacházející se dnes v místech bývalé důstojnické jídelny, dříve v prostoru otevřených arkád do nádvoří, má hloubku přibližně 26 m a průměr 2,5 m. Studna byla vytesána do skály a zcela evidentně patřila ještě k výbavě středověkého hradu.

Obyvatelé města tak byli odkázáni pouze na vodní zdroje mimo území městské lokace, takže cesta k vodě byla dlouhá a její transport vyžadoval zdolání příkré přístupové cesty. Další pravděpodobnou alternativou pak bylo shromažďování dešťové vody v připravených cisternách. Všechny tyto okolnosti vedly k logickému kroku, a to k plánům na vybudování prvního vodovodu. Povolení k němu vydal v roce 1529 Jan z Pernštějna. Dostatečně silné prameny vody byly nalezeny až kolem areálu bývalého františkánského kláštera, v roce 1544 byla tedy s františkány uzavřena smlouva o poskytování vody z jejich pozemků.

Systém byl projektován na nejjednodušším principu – gravitaci, ale mezi klášterem a náměstím musí voda překonat osmimetrový výškový rozdíl – nejprve samospádem dolů a pak opět do vrchu k náměstí. Na františkánských pozemcích byly vybudovány dva tzv. haltýře – nádrže polozapuštěné do terénu a kryté cihelnou valenou klenbou. Z haltýřů pak vedlo dřevěné potrubí směrem k městu až k místu u Velké brány, které je nejvýše položeným místem na trase vodovodu. V tomto místě musel být vybudován vzdušník, který představuje drobnou cihlovou stavbičku na kruhovém půdorysu s hloubkou cca 0,4 m. Od tohoto místa voda opět využívala samospádu a v trubkách byla dále vedena až na náměstí, pod kterým byla opět do skály vytesána další cisterna²⁰⁸. Ta se nacházela v hloubce cca 12 – 15 m²⁰⁹.

²⁰⁸ Na cisternu pod povrchem náměstí dle vyprávění pamětníků narazili dělníci při obnově plochy náměstí v roce 1971. tehdy však neproběhl archeologický výzkum, cisterna tedy nebyla zaměřena ani zdokumentována.

²⁰⁹ Podrobně se vodovodními systémy a jejich vývojem v Jemnici zabývají D. Novotná a E. Staňová. Více informací k tématu Novotná, Dana – Staňková, Eva: Městské vodovody. In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010, str. 593- 608.

Obr. č. 131 Zákres průběhu části vodovodu do mapy stabilního katastru.

Obr. č. 132 Objekt vzdušníku (2010).

8. Památková ochrana města v současnosti

8.1. Aktuální stav ochrany města

Jemnice je chráněna dle zákona č. 20/1987 Sb., o státní památkové péči, v platném znění, statutem městské památkové zóny (dále jen „MPZ“). MPZ Jemnice byla ustanovena Vyhláškou Jihomoravského KNV ze dne 20. 11. 1990, o prohlášení území historických jader měst za památkové zóny a na jejím území se nachází 35 nemovitých kulturních památek²¹⁰. Ochranné pásmo MPZ bylo vyhlášeno 4. 1. 1995²¹¹. Rozsah samotného městského jádra v rámci MPZ není nijak velký, většinu plochy zabírá bývalý zámecký park, který byl násilně přetát silnicí a dnes je tak rozdělen na dvě části, jak již bylo uvedeno dříve.

Pokud čerpáme z Ústředního seznamu kulturních památek (ÚSKP), který ze zákona vede ústřední pracoviště Národní památkového ústavu, tak na ploše MPZ Jemnice se nachází 35 z celkového počtu 49 kulturních památek v obci.²¹² U většiny z nich pak lze dohledat středověký nebo raně novověký horizont. Mezi nejvýznamnější z nich patří zámek, městské opevnění, kostel sv. Stanislava, kostel sv. Víta, soubor 25 měšťanských domů v historickém jádru města a soubor domů židovského gheta. Paradoxem je skutečnost, že samostatně chráněnou kulturní památkou s vlastním rejstříkovým číslem je plocha náměstí Svobody, což vzniklo historicky v roce 1958 a dnes je tato skutečnost jen velmi těžko právně uchopitelná.²¹³ Na plochu náměstí se totiž duplicitně vztahuje ještě plošná ochrana v podobě MPZ Jemnice, která by měla být pro tento typ památky plně dostačující.

Péči o město převzalo nově vzniklé pracoviště NPÚ pro Kraj Vysočina v lednu 2008 od brněnského pracoviště a od počátku svého působení se na Jemnici jako na jednu z velmi významných lokalit kraje soustřeďuje.

Obr. č. 133 Jihozápadní část náměstí Svobody (2011).

²¹⁰ Památkový katalog [online databáze], Národní památkový ústav [cit. 2021-02-06, 18:20 EST] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/jemnice-7665022>.

²¹¹ Památkový katalog [online databáze], Národní památkový ústav [cit. 2021-02-06, 18:21 EST] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/ochranne-pasmo-pro-mestskou-pamatkovou-zonu-jemnice-14539387>.

²¹² Údaj k 2/2021.

²¹³ Památkový katalog [online databáze], Národní památkový ústav [cit. 2021-02-06, 18:20 EST] Dostupné z: <https://pamatkovykatalog.cz/namesti-svobody-703854>.

8.2. Návrh základních regulativů pro historické jádro města

1. Zachování původní parcelace a hmotového rozložení zástavby, přičemž prázdné parcely mezi domy jsou vhodné jako proluky k zastavění. Nezastavitelnými plochami jsou centrální náměstí Svobody, prostor U Templu, areál zámku s parkem, Obůrka, farní zahrada a prostor mezi hradebními pásy. Domy je nutné orientovat hlavním průčelím do ulice, dorovnávat uliční čáru – nepřijatelné je uskočení domu z uliční čáry či samostatně stojící objekt na pozemku. Orientace střechy je dána vedle stojícími domy, v Jemnici se vyskytují hřebeny střech rovnoběžné s ulicí i kolmé na ni.
2. Omítky domů jsou akceptovatelné pouze štukové s barevností vycházející z historicky doložené barvy domu či z obvykle používaných odstínů v daném časovém období. Nepřipustné je uplatnění celoplošných obkladů z jakéhokoliv materiálu, zateplovacích vrstev, luxferů, nátěrů jiné než vápenné báze. Při odkrytých konstrukčních částech a neharmonicky působících architektonických novodobých prvcích by mělo být apelováno na vlastníka s žádostí k úpravě tohoto stavu.
3. Žádoucí je rovněž postupné odstraňování velkého procenta břízkolitových omítek na historických domech a následné opatření fasád nově zhotovenými zdobnými prvky, nejlépe provedenými ve štuk. Nepřipustný je jakýkoliv pokus o plošné odstranění původní historické omítky, povoleny jsou pouze lokální úpravy v případě řešení akutních stavů.
4. Jako střešní krytina je preferována pálená taška bez povrchové úpravy (engoba, glazura), dále břidlice a eternitová šablona malých rozměrů. Výjimečně může být použita betonová taška tradičního tvaru (ražená). Nepřipustné jsou ostatní materiály jako plechové tvarovky, bonský šindel, vlnitý nebo celoplošný eternit a jakýkoliv plast. Na střechy o malém sklonu je použitelný plech (měď, olovo, zinek, titan).
5. Jako nevhodné se jeví povolování vikýřů jakéhokoliv tvaru, střešní okna by v případě nutnosti měla být umístována v pohledově neexponovaných pozicích. Nepřijatelné jsou komíny kovové nebo z bílých cihel.
6. Historická vrata, dveře, výkladce, okna a mříže zachovávat - repasovat, pokud to jejich stav dovolí, nahrazovat vždy jen jejich kopiemi (tvarovými i materiálovými). Tam, kde došlo k jejich výměně za nevhodný tvar, typ, materiál či profil, je nutná postupná náhrada.
7. Zcela vyloučené je použití plastových či kovových profilů pro okenní a dveřní výplně, kov je akceptován pouze v případě vitráží.

8. Je nutné rovněž zachovávat dvorní trakty, historické přístavby a hospodářská zázemí domů, odstraňovat je žádoucí novodobé přístavky, kůlny skladovací prostory, garáže apod.
9. Dbát na nezastavitelnost dvorků.
10. Povrchy komunikací a veřejných prostor by měly respektovat historický ráz města – vhodná je dlažba ze žuly (kostky a štět – tzv. kočičí hlavy – na komunikacích a kamenné dlaždice či malé kostky na chodnících. V zámeckém parku a v Obůrce je předpokládán zpevněný povrch s kamennou drtí a pískovým posypem, nepřipustný je asfaltový či betonový povrch.
11. Jako tradiční ohraničení pozemku je přijatelná zděná omítaná zeď, prkenný (latkový) či litinový plot. Zcela nevhodné je oplocení vlnitým plechem, eternitovými šablonami nebo betonovými prvky.
12. Na území MPZ je nepřijatelná celoplošná reklama (billboardy nebo reklamy na štítech a průčelích domů), velkoplošné výlepy, síťová reklama apod. označení provozovny v objektu musí respektovat charakter historické zástavby a v ideálním případě by měl být zpracován řemeslným způsobem (kovářsky, truhlářsky, písmomalířsky).
13. Je vhodné eliminovat na minimum plochy předzahrádek, které nesmějí být provedeny formou samostatné mohutné konstrukce či ukotvené k historické budově. Rovněž markýzy a ostatní zastínění musí být provedena kultivovaně s respektem k historickému prostředí a jako dočasné a demontovatelné konstrukce.
14. Ostatní městský mobiliář jako lavičky, květináče nebo osvětlení musí respektovat historický ráz města.

8.3. Politika čerpání dotačních titulů

Město Jemnice se stejně jako ostatní města s bohatým památkovým fondem potýká s nedostatečnými finančními prostředky. Čerpání státních dotačních titulů se slibně rozvíjelo po převodu zámku do městského majetku. Jenom na budově bylo za záchranné práce proinvestováno téměř 19 mil. Kč. Tento slibný trend se bohužel zastavil po politických změnách ve vedení města, které soustředilo svou pozornost jiným směrem. Nadějí se po letech stagnace stalo nové zařazení projektu celkové obnovy zámeckého areálu do Programu zachrany architektonického dědictví v roce 2012²¹⁴, které umožnilo v revitalizačních pracích pokračovat a celý proces se podařilo znovu nastartovat. Z tohoto dotačního titulu lze dle schválených pravidel čerpat na KP dotaci až do výše 3 mil. Kč.²¹⁵ Mezitím bylo nutné projektově připravit další fáze obnovy a pokusit se uspět v některém z dotačních titulů ESF²¹⁶ nebo NFM.²¹⁷ V těchto případech však hraje roli nejenom připravenost a promyšlenost projektu jako takového, ale i otázka finančního spolupodílu vlastníka, v tomto případě Města Jemnice, který je v mnoha případech těžko prosaditelný na zastupitelstvech, zvláště pokud se jedná o vyšší částky. V ani jednom případě se nepodařilo projekt celkové obnovy dokončit a podat žádost do některé z výzev do konce roku 2020. Současné vedení města však intenzivně pracuje za důkladným zpracování PD památkových objektů tak, aby byla veškerá potřebná dokumentace připravena pro postupně vypisované výzvy. To je určitě krok správným směrem.

Dalším státním dotačním titulem z rozpočtové kapitoly MK ČR je Program regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón, který je administrován od roku 1993 a ze kterého Jemnice téměř od samotného počátku aktivně získává finanční prostředky na revitalizaci památkového fondu v obci. Přehled dosud realizovaných akcí pro léta 1993 – 2020 je uveden v následujících tabulkách.²¹⁸ Jistým omezením tohoto dotačního titulu je skutečnost, že do programu lze v současnosti zahrnout pouze kulturní památky evidované v ÚSKP²¹⁹ a zároveň se nacházející na území s plošnou ochranou.²²⁰ Zde

²¹⁴ PZAD administruje MK ČR, pro rok 2012 bylo přerozděleno celkem 480 mil. Kč pro celou Českou republiku. V roce 2011 to bylo 680 mil. Kč.

²¹⁵ Obvyklá částka se v reálu na KP tohoto typu pohybuje kolem 1 – 1,5 mil. Kč na památku.

²¹⁶ Evropské strukturální fondy

²¹⁷ Norské finanční mechanismy

²¹⁸ Zdroj Výroční zprávy MK ČR a Odbor památkové péče MK ČR. Pro další roky se autorce nepodařila přesná a ověřitelná data získat z veřejných zdrojů.

²¹⁹ Podle dřívějších pravidel mohly být financovány významné památky i mimo plošnou ochranu.

je bolavé místo tohoto programu, jelikož statut MPR či MPZ omezuje z hlediska zájmů státní památkové péče rovněž vlastníky ostatních nemovitostí na jejím území. V současné době v podstatě neexistuje národní dotační titul, který by tuto situaci řešil. Již několik let se o vznik financování obnov „nepamátek“ na plošné ochraně snaží všechny stupně výkonu státní památkové péče v čele s MK ČR, ale nepříznivý vývoj veřejných financí a neustálé snižování finančních prostředků směřujících do všech stávajících programů administrovaných státní správou či samosprávou vzniku nového dotačního titulu nepřeje²²¹. Památková péče tak obecně nemá žádnou možnost kompenzace vícenákladů na obnovné práce pro vlastníky těchto nechráněných nemovitostí, které ovšem rovněž doplňují a dokreslují obraz plošně chráněného území památkové rezervace nebo zóny.

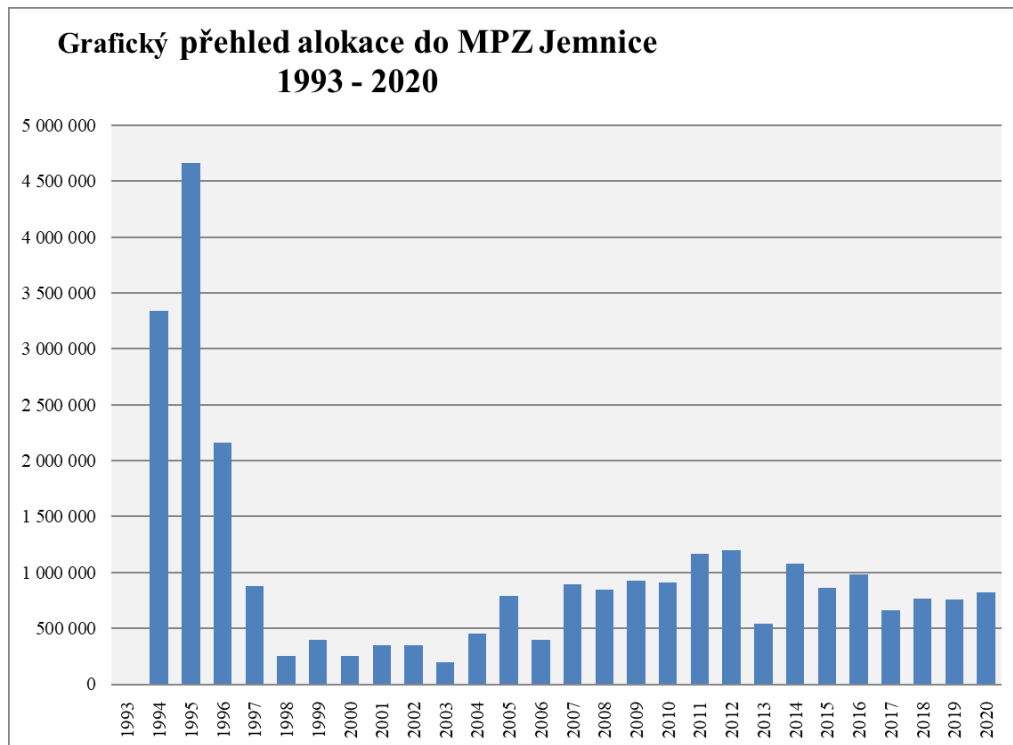
Obr. č. 135 Pohled na město ze severovýchodu (2011).

²²⁰ Z rezervy PZAD, která se přerozděluje později během kalendářního roku, lze financovat významné nepamátky na plošné ochraně i v současnosti, i když pouze ty, které jsou ve vlastnictví obce. Pravděpodobnost získání finančních prostředků je ale velmi malá.

²²¹ KÚ Kraje Vysočina vypisuje nepravidelně svůj dotační titul na kofinancování obnov nepamátek na památkově chráněných územích. Maximální výše dotace je 100.000 Kč a musí tvořit nejvíce 50% celkových nákladů. Je to velmi vítaný titul mezi vlastníky, i když obnovy většího rozsahu a větší finanční náročnosti toto neřeší. Pro rok 2021 je pro tuto výzvu alokována částka 1.600.000 Kč. Více k tématu na: <https://www.fondvysoctiny.cz/dotace/zadosti/FV02751?kat=10&s=vse>

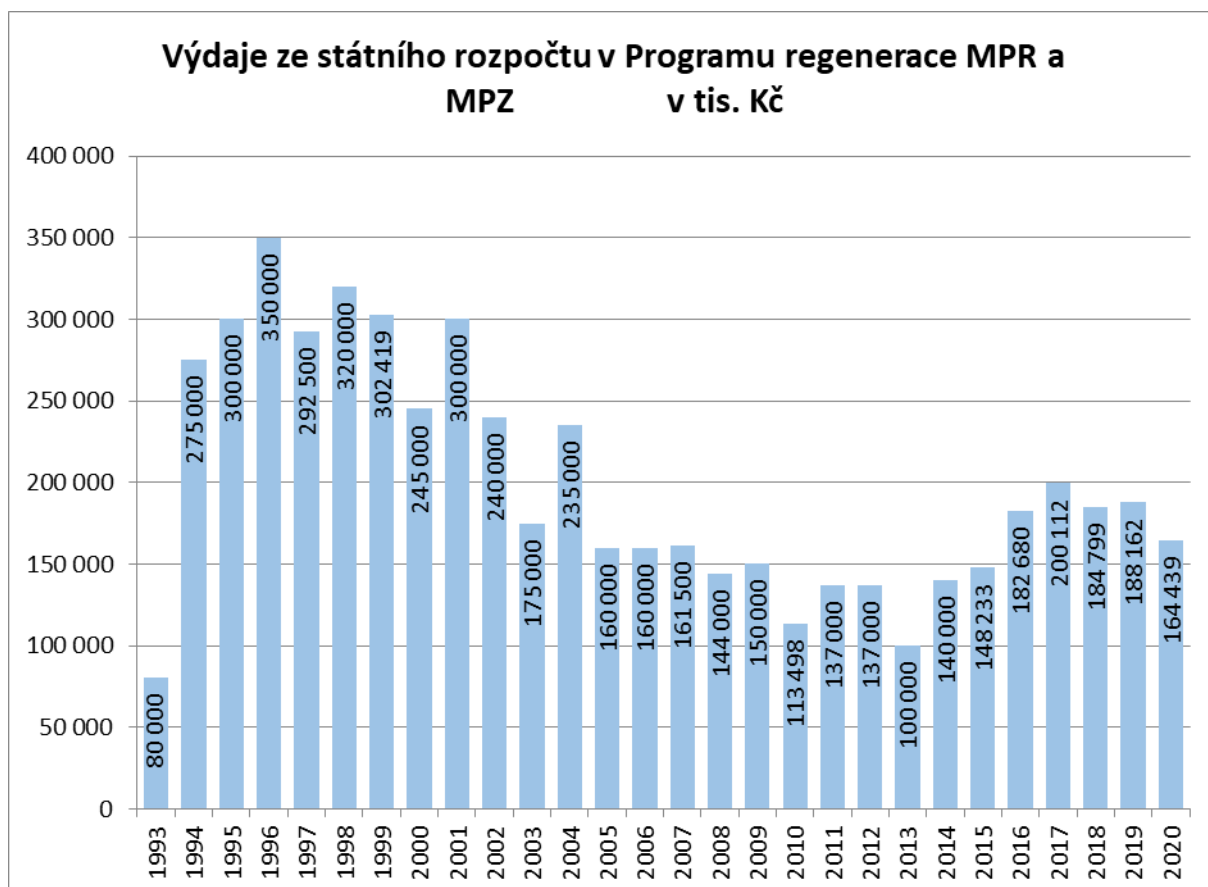
**Přehled finančních prostředků poskytnutých v Programu regenerace MPR
a MPZ pro MPZ Jemnice v letech 1993 - 2020²²²**

Rok	Dotace celkem Kč
1993	0
1994	3 340 000
1995	4 665 500
1996	2 160 000
1997	880 000
1998	250 000
1999	396 000
2000	250 000
2001	350 000
2002	350 000
2003	200 000
2004	450 000
2005	790 000
2006	400 000
2007	895 000
2008	845 000
2009	930 000
2010	914 000
2011	1 170 000
2012	1 195 000
2013	540 000
2014	1 080 000
2015	865 000
2016	980 000
2017	665 000
2018	765 000
2019	755 000
2020	825 000
	26 905 500

²²² Údaje poskytlo MK ČR, odbor památkové péče.

Přehled celkových výdajů státního rozpočtu v Programu regenerace MPR a MPZ v letech 1993-2020²²³

²²³ Údaje poskytlo MK ČR, odbor památkové péče.

Přehled realizací z Programu regenerace MPR a MPZ v letech 1993-2020²²⁴

Rok	Kulturní památka (identifikace objektu)	Příspěvek (Kč)	Dotace celkem (Kč)
2020	městské hradby	563 000	825 000
	kostel sv. Stanislava	122 000	
	dům č. p. 25	140 000	
2019	městské opevnění na p. č. 183	714 000	755 000
	kostel sv. Stanislava	41 000	
2018	kostel sv. Stanislava	38 000	765 000
	městské opevnění na p. č. 182/2	727 000	
2017	městské opevnění na p.č. 126	665 000	665 000
2016	areál zámku č.p. 1 - objekt bývalé sýpky (dnes č.p. 622 na p.č. 2053 a č.p. 872 na p.č. 2052)	980 000	980 000
2015	areál domu č.p. 75	113 000	865 000
	areál zámku č.p. 1	752 000	
2014	fara č.p. 63	46 000	1 080 000
	muzeum č.p. 75 - dvorní trakt	124 000	
	dům č.p. 36	81 000	
	dům č.p. 96	474 000	
	dům č.p. 95	355 000	
2013	soubor objektů vodovodní sítě - vzdušník na p.č. 171	144 000	540 000
	areál domu č.p. 75 - maštal	266 000	
	kostel sv. Stanislava	130 000	
2012	městské opevnění - bašta na p.p.č. 61	340 000	1 195 000
	dům č.p. 95	241 000	
	dům č.p. 96	614 000	
2011	dům č.p. 101	150 000	1 170 000
	kostel sv. Stanislava	91 000	
	kostel sv. Stanislava	254 000	
	dům č.p. 36	246 000	
	městské opevnění - Malá branka na p.p.č. 126	54 000	
	areál zámku č.p. 1 - zeď na p.p.č. 245, 247/1 a 247/12	375 000	
2010	areál zámku č.p. 1 - opěrná zeď na p.p.č. 245	702 000	914 000
	dům č.p. 34	212 000	
2009	kostel sv. Stanislava	282 000	930 000
	dům č.p. 36	477 000	
	Boží muka na p.p.č. 2	171 000	
2008	kostel sv. Stanislava	438 000	845 000
	dům č.p. 35	240 000	
	socha sv. Jana Nepomuckého	167 000	
2007	městské hradby	290 000	895 000
	dům č.p. 98	250 000	

²²⁴ Údaje poskytl MK ČR, odbor památkové péče.

	kostel sv. Stanislava	56 000	
	hřbitov s ohradní zdí	58 000	
	hřbitov s ohradní zdí	42 000	
	kamenný kříž u kostela sv. Stanislava	199 000	
2006	dům č. p. 35	159 000	400 000
	kostel sv. Stanislava	241 000	
2005	kostel sv. Víta	153 000	790 000
	městské hradby na p. p. č. 115	300 000	
	dům č. p. 36	98 000	
	dům č. p. 96	70 000	
	dům č. p. 77	108 000	
	kostel sv. Stanislava	61 000	
2004	kostel sv. Víta	215	450 000
	areál kostela sv. Jakuba Většího	25	
	areál kostela sv. Jakuba Většího	10	
	kostel sv. Víta	50	
	dům č. p. 75	100	
	dům č. p. 98	50	
2003	areál kostela sv. Jakuba Většího	40 000	200 000
	kostel sv. Víta	160 000	
2002	areál kostela sv. Jakuba Většího	140 000	350 000
	kostel sv. Víta	210 000	
2001	areál kostela sv. Jakuba Většího	250 000	350 000
	kostel sv. Víta	30 000	
	městské opevnění p.p.č. 104, 129	70 000	
2000	areál kostela sv. Jakuba Většího	250 000	250 000
1999	areál kostela sv. Jakuba Většího	173 000	396 000
	kostel sv. Víta	81 000	
	městské opevnění č.p. 104	88 000	
	středověký vodovod č.p. 797, 171, 771	54 000	
1998	kostel sv. Stanislava	250 000	250 000
1997	dům č.p. 15	130 000	880 000
	kostel sv. Stanislava	750 000	
1996	domy č.p. 102/103	1 460 000	2 160 000
	domy č.p. 102/103	700 000	
1995	kostel sv. Stanislava	864 000	4 665 500
	městské hradby	1 101 500	
	domy č.p. 102/103	2 700 000	
1994	zámek č.p. 1	3 040 000	3 340 000
	domy č.p. 78 a 78	100 000	
	kostel sv. Stanislava	200 000	
1993			0
Celkem			26 905 500

9. Možnosti využití a prezentace památkového fondu

Jemnice je městem, které doslova oplývá památkami. Díky relativně aktivnímu čerpání všech dostupných dotačních titulů se zde daří památkový fond postupně opravovat a město se tak stává stále více turisticky zajímavou destinací v rámci ČR. V průběhu roku 2011 byl ve městě instalován jednoduchý systém informačních turistických cedulí se stručnými popisy jednotlivých památek, které zde dlouho chyběly. Cedule na sebe navazují a vytvářejí tak přirozenou a nenásilnou formou jakousi venkovní prohlídkovou trasu. Tato trasa nabízí výběr toho nejzajímavějšího, co může návštěvník i obyvatel Jemnice prozatím obdivovat. Systém je základním kamenem, na kterém je potřeba dále stavět a informace stávající i v budoucnu rozšiřovat a doplňovat o nová poznání.

Velkým přínosem pro nabídku města byla postupná obnova kostela sv. Víta, která, jak již bylo zmíněno dříve, došla do svého finále a předpokládají se už jen drobnější práce v interiérech. Kostel je již dnes ale možné plně prezentovat. Tuto lokalitu obzvlášťňuje i dochovaná část podzemí, které umožňuje pouze návštěvy jednotlivců, a to vzhledem k jeho minimální kapacitě. Ekonomická náročnost návštěvníckého provozu této zbylé části původního františkánského kláštera nedovoluje městu jako provozovateli prezentaci v každodenním režimu, byť i jen v průběhu hlavní sezony. Je zde možné se sice objednat prohlídku předem, ale už i tato skutečnost může být pro velkou část potenciálních návštěvníků bariérou, která je donutí si kostel prohlédnout pouze zvenku. V tomto případě by stálo za úvahu, zda kostel s podzemím nespojit s některou z dalších památek v Jemnici a neprovádět pak s využitím kapacit místního turistického informačního centra třeba okruh zaměřený na jednotlivá slohová období – např. kostel sv. Víta a hradby kolem města.

Samostatnou kapitolou v památkovém fondu Jemnice je půdorysně i hmotově velmi intaktní židovské ghetto, které nejenom že patří k těm nejstarším na Moravě, ale i k nejlépe zachovaným. Okruh turistů i badatelů, zajímajících se o židovskou tematiku neustále roste a židovská čtvrť v Jemnici tak skrývá ještě stále plně nevyužitý potenciál. Zde se nabízí úvaha o napojení na síť dalších židovských lokalit na Vysočině. Vhodné by bylo jistě i informační a propagační propojení se známějšími lokalitami, např. s Třebíčí, Polnou nebo Novou Cerekví, které by mohly návštěvu Jemnice doporučovat v rámci svých prohlídek tak, jak se to například děje mezi hrady a zámky. Židovská čtvrť v Třebíči, která je zapsaná na prestižním Seznamu světových kulturních a přírodních památek UNESCO, židovská čtvrť na půdorysu cípu Davidovy hvězdy v Polné či v nedávné době nově zrenovovaná synagoga v Horní

Cerekvi by mohly dobře posloužit jako místa, která budou směřovat své mnohé návštěvníky k Jemnici. K obecné informovanosti by mohly posloužit i například společně vydané propagační materiály, které se v těchto lokalitách prodávají či volně rozdávají. Jako možný partner se zde nabízí projekt 10 hvězd (www.10hvezd.cz), v rámci kterého vzniklo za podpory prostředku IOP 10 center židovské kultury, z nichž nejbližší dvě se nacházejí v již zmiňované Polné a Horní Cerekvi.

Nejtěžším úkolem, který v současnosti stojí před vedením města je najít dlouhodobě udržitelné a smysluplné využití rozsáhlého areálu zámku, který má potenciál stát se hlavním cílem turistů v této lokalitě. Za posledních téměř 20. let od opuštění areálu vojáky se to zatím i přes veškeré úsilí, zejména v druhé polovině 90. let 20. století, nepodařilo. Město nejprve aktivně čerpalo finance na záchranu poškozeného a v podstatě i „vybydleného“ zámku z Programu záchrany architektonického dědictví a za tu dobu bylo do oprav a stabilizace statických poruch budovy nainvestováno téměř 20 milionů Kč. Tento trend se však postupně zastavil a po roce 2002, kdy došlo ke změně vedení města Jemnice a následné změně priorit rozvoje, byl areál několik let udržován pouze v základní úrovni péče. Zámek byl ponechán v rozpracované fázi a později byl dokonce nabídnut k prodeji. Kupec se nenašel a personální obměna ve vedení města Jemnice po komunálních volbách v roce 2010 a zejména pak po roce 2018 znovu znamenala nastolení otázky, jak naložit se zámekem. Jak již bylo dříve uvedeno, město po intenzivních vyjednáváních a konzultacích s Národním památkovým ústavem přistoupilo k přehodnocení svého stanoviska, zámek si ponechalo ve svém vlastnictví a začalo hledat vhodného nájemce či spoluinvestora. Paralelně se opět podařilo pokračovat v obnovných pracích na zámku, které běží za podpory PZAD.

Po dlouhých desetiletích chátrání se pomalu začal obnovovat areál hrobky Pallavicini, který o pozornost vedení města dlouho bojoval a do nedávné doby byl i přehlížen. V posledních třech letech se podařilo stavbu důkladně zaměřit²²⁵, vypracovat SHP²²⁶ a úspěšné byly i podané žádosti do grantových výzev MK ČR²²⁷. Jedinečně zachovaný areál v budoucnu jistě výrazně obohatí návštěvnickou nabídku Jemnice, i když vzhledem ke své poloze mimo město bude velmi komplikované najít model zpřístupnění. Personální náklady na stále přítomného průvodce by byly neúměrné, bude třeba najít kompromis stejně, jako je tomu u zpřístupnění kostela sv. Víta.

²²⁵ Zaměření areálu staveb hrobky v měřítku 1:50 bylo provedeno v roce 2019 Romanem Švarcem. Archiv MÚ Jemnice.

²²⁶ HSP Hrobka Pallavicini v Jemnici zpracoval v roce 2019 Pavel Borský a Lucie Augustinková. Archiv MÚ Jemnice.

²²⁷ V roce 2020 MK ČR poskytlo MÚ Jemnice dotaci na zahájení obnovy hrobky z Havarijního fondu.

Rovněž unikátně zachovaný pozdně středověký vodovod skýtá možnost neobvyklé prezentace industriální památky, která nemá široko daleko obdoby. Většina vodovodu je ukryta pod povrchem, zde by bylo tedy možné uvažovat o zřízení krátké naučné stezky s jednotlivými zastaveními, na kterých by tato památka mohla být interpretována veřejnosti.

Velmi dobrou možností prezentace nejenom hmotného kulturního dědictví, ale i historických souvislostí, je každoroční slavnost Barchan, která byla zmíněna v úvodu této práce a která upomíná na možný pobyt královny Elišky Přemyslovny v Jemnici. Veřejností takto pojedené městské slavnosti se nabízejí k připomenutí hodnot a výjimečnosti památek ve městě i v jeho bezprostředním okolí, a to formou, která na první pohled ani nevypadá jako ryze edukační. I na této formě by bylo ovšem nutné ještě zapracovat a posunout ji více do roviny nenásilné interpretace těchto dějinných událostí na pozadí opevněného bývalého královského města s hradem, při respektování historické tradice Barchanu. Stále více je převažující rovina komerční, která bohužel pomalu vytlačuje samotný ideový základ slavnosti, a je k zamyšlení, kolik procent z hojného počtu návštěvníků ji chápe tak, jak by mělo. Rovněž možnost instalování atrakcí typu kolotočů a střelnic na náměstí se nejeví jako nejšťastnější řešení. Rozhodně to může působit devalvujícím způsobem, kdy i výpravný a na personální obsazení bohatý průvod městem se v těchto kulisách stává jakousi karikaturou původní myšlenky Barchanu.

Obr. č. 136 Barchan – průvod městem (Zdroj: MÚ Jemnice, www.barchan.cz ²²⁸)

Doufejme, že posun správným směrem postupně nastane po zápisu Barchanu na Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury ČR,²²⁹ což si pochopitelně vyžádá jakýsi „návrat ke kořenům“ a bude nutné, aby město jako organizátor dokázalo znovu vyzdvihnout

²²⁸ Barchan [online databáze], fotoarchiv MÚ Jemnice [cit. 2021-02-20, 8:30 EST] Dostupné z: <https://www.barchan.cz/galerie.html>

²²⁹ Zápis na Seznam nemateriálních statků tradiční lidové kultury ČR se uskutečnil po velkém úsilí místních a radnice dne 9. 12. 2013 a Barchan je na tomto seznamu 9. položkou.

původní myšlenku a smysl slavnosti a pojednal ji jako skutečné připomenutí dávných a pro Jemnici důležitých událostí. I když se jedná o nehmotné kulturní dědictví, čehož je si autorka vědoma, je nutné si v kontextu uvědomit, že právě takového připomínky a slavnosti mohou alespoň na chvíli obrátit pozornost veřejnosti k památkovému fondu jako takovému a třeba i podnítit větší zájem o něj.

V této souvislosti je vhodné rovněž zmínit několik pokusů o navázání kontaktu se členy rodiny Pallavicini, jejíž část dodnes žije v Palais Pallavicini v centru Vídně, naproti Hofburgu. Dlouhou dobu odmítala jakýkoliv kontakt spojený se zámek v Jemnici a rovněž je předpoklad, že disponuje mnoha velmi zajímavými materiály a fotografiemi zámku, kterých se na české straně dochovalo minimum. Rovněž osobní vzpomínky rodiny jsou pro prezentaci nejenom zámku, ale i historie panství jako takového, velmi důležité. V nedávné době i v této rovině nastal nečekaný obrat a v Jemnici se objevila paní Zita Pallavicini, která se o město a osudy zámku i hrobky její rodiny začala velmi zajímat. Snad i tato skutečnost vyústí v dalším poznání historie rodu Pallavicini, jak té dřívější, tak i té po nuceném opuštění svých majetků po konfiskacích v roce 1945. Toto je jedna z rovin, u které bude s určitostí snaha rozvíjet ji i dále po odevzdání této práce.

Obr. č. 137 Pohled na Palác Pallavicini ve Vídni (2014).

Úplným závěrem je s jistou nadějí do budoucnosti zmínit i fakt, že Jemnice a její nové upření pozornosti k uchování svého památkového fondu byla oceněna i ze strany orgánů státní památkové péče. V soutěži o Cenu za nejlepší přípravu a realizaci Programu regenerace městských památkových rezervací (MPR) a městských památkových zón (MPZ), kterou MK

ČR vyhlašuje od roku 1994, vyhrála mezi městy Kraje Vysočina za rok 2019 a poprvé se tak dostala do celostátního kola.²³⁰ Celkovou soutěž sice nakonec nevyhrála, ale již toto umístění je obrovským úspěchem v tak velké konkurenci ostatních historických měst.

²³⁰ Soutěž každý rok vyhlašuje MK ČR ve spolupráci se Sdružením historických sídel Čech, Moravy a Slezska (SHS ČMS). Vítěz celostátního kola soutěže se slavnostně vyhlašuje v dubnu u příležitosti Mezinárodního dne památek a historických sídel, dosud se tak konalo ve Španělském sále na Pražském hradě.

Seznam obrázků

Obrázky, které nemají v popisce uvedený zdroj nebo svůj původ, byly pořízeny autorkou této práce.

1. Část záznamu z Kroniky města Jemnice, kde je zmíněn tehdejší přístup k „ochraně historických hodnot městského jádra“.
2. Část záznamu z Kroniky města Jemnice, kde je zmiňováno ukončení akce obnovy náměstí a přilehlých ulic v roce 1971.
3. Pohled na probíhající rekonstrukci plochy náměstí Svobody v roce 1971 (Soukromý archiv p. Hrbka).
4. Pohled na průčelí zámku Jemnice (2009).
5. Pohled na náměstí Svobody s kostelem sv. Stanislava (2010).
6. Letecký pohled na Poličku (zdroj Seznam.cz – www.mapy.cz).
7. Kutná Hora – letecký pohled na živelný půdorys města (zdroj Seznam.cz – www.mapy.cz).
8. České Budějovice – letecký pohled (zdroj Seznam.cz – www.mapy.cz).
9. Rytina se zachycením Českých Budějovic od J. Willenberga z roku 1602 (zdroj Encyklopedie Českých Budějovic [online] <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/veduty>.)
10. Kresba Českých Budějovic od severu od F. B. Wernera z poloviny 18. století (zdroj Encyklopedie Českých Budějovic [online] <http://encyklopedie.c-budejovice.cz/clanek/veduty>.)
11. České Budějovice - bourání hradeb na Zátkově nábřeží v 19. století. (Archiv NPÚ ÚOP Č. B.).
12. Uherské Hradiště – letecký pohled (zdroj Seznam.cz – www.mapy.cz).
13. Klášter Zlatá Koruna – náhrobek Hirza.
14. Pohled na Podolí z hradeb Jemnice. Uprostřed kostel sv. Jakuba Většího.
15. Plánek se zákresem původní osady Podolí (červeně) a nové lokace Jemnice (zeleně), (zdroj: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010).
16. Pohled na část zachovaných hradeb (2010).
17. Plán města s naznačeným průběhem opevnění (M. Plaček. In: Dějiny Jemnice).
18. Mapa stabilního katastru z roku 1824 (MZA Brno, fond D9 Indikační skici).
19. Pohled na kostel sv. Jakuba na Podolí s románskou věží (zdroj: www.jemnice.ceskehory.cz).
20. Dochovaná část barbakánu Horní brány, portál barbakánu Dolní brány a Dolní brána (2010).
21. Část zápisu v Kronice města Jemnice – rok 1985, kde je komentována probíhající akce přístavby školy.
22. Dochovaná část hradby, parkánu i parkánové hradby (2010).
23. Kruhová parkánová věž u uličky U Templu – pohled z roku 1920 (zdroj: Jemnické album, Jemnice, 2002). Pohled na stejné místo v roce 2010.
24. Malá brána s plastikou „Kamenné panny“ (2010).
25. Prostor barbakánu za Malou bránou (2011).
26. Příkop mezi Malou bránou a barbakánem se spojovacím mostem (2011).
27. Barbakán se vstupním portálem (2011).
28. Vstupní portál barbakánu na snímku z roku 1980. (zdroj: Jemnické album 2, Jemnice, 2006) Pohled na stejné místo v roce 2010.
29. Romantická představa Malé brány (zdroj: Zlatá doba města Jemnice, 1928).
30. Dochovaná část barbakánu před Velkou bránou (2011).

31. Zákres Velké brány od B. Faasta (zdroj: Zlatá doba města Jemnice, 1928).
32. Romantická představa Velké brány s barbakánem (zdroj: Zlatá doba města Jemnice, 1928).
33. Zděný rondel v nároží hradu (2010).
34. Část hradební zdi pod zámek (2010).
35. Hmotová rekonstrukce předpokládané podoby jemnického hradu na počátku 15. století. (zdroj: Plaček, Miroslav: Dějiny Jemnice. 2010).
36. Nejstarší známé vyobrazení jemnického hradu na pozadí portrétu hraběte Octaviana Cavrianiho.
37. Půdorys dispozice přízemí zámku se zákresem gotického zdiva nadzemního (černě), pravděpodobného (zrněně), odkrytého při výzkumu (tečkovaně), renesanční zdivo (mřížkováně) a zdivo pozdějších stavebních fází (šrafovaně). (zdroj: Plaček, Miroslav: Dějiny Jemnice. 2010).
38. Základy jihovýchodní věže objevené pod podlahou v přízemí zámku (2011).
39. Hmota severozápadní věže, která se promítla jako malá oblina i do západní fasády zámku (2011).
40. Reprezentativní zámecké schodiště a krb ve vedlejším loveckém salonku, pod nimiž se pravděpodobně nachází částečně třetí věž hradu (2011).
41. Pohled na zámek ze zámeckého parku v roce 1842 (Soukromý archiv PaedDr. Třísky).
42. Reprezentativní zámecké interiéry z poloviny 19. století (2011).
43. Pohled na parkovou úpravu před východním průčelím zámku z roku 1902 (zdroj: Jemnické album. Jemnice, 2002).
44. Pohled na průčelí zámku před a po postavení portiku. (Soukromý archiv PaedDr. Třísky).
45. Reprezentativní schodiště se sochařskou výzdobou z poloviny 19. století (2011).
46. Pohled do ložnice vojáků s ještě dochovanými kachlovými kamny v 60. letech 20. století. Vpravo pohled do interiéru kaple před přepatrováním. (Soukromý archiv PaedDr. Třísky).
47. Jedna z mála dochovaných fotografií interiéru z doby užívání objektu armádou – síň tradic. (Soukromý archiv PaedDr. Třísky).
48. Část zápisu z Kroniky města Jemnice – rok 1998.
49. Zákres novostaveb v zámeckém areálu – detail z PD (2013).
50. Fotografie z odstraňování asfaltového potahu před zámek. (Soukromý archiv PaedDr. Třísky).
51. Fotografie chlapce z počátku 20. Století před posuvnými dveřmi (Soukromý archiv PaedDr. Třísky).
52. Současný stav posuvných dveří (2013).
53. Stará radnice v Jemnici (2010).
54. Detail ze zaměření domů čp. 95 a 96 (V. Dokládál, B. Macháček, 12/85, Archiv NPÚ ÚOP Telč).
55. Zápis v Kronice města Jemnice – rok 1988, který zmiňuje ukončení rekonstrukce budovy radnice.
56. Nová radnice v Jemnici (2010).
57. Novodobá přístavba budovy Nové radnice a vstupní prostor Nové radnice (2010).
58. Části zápisu o dokončené obnově budovy radnice z Kroniky města Jemnice – rok 1997. Mylně je zde kronikářem nazývána „starou“ radnicí.
59. Kostel sv. Jakuba (Archiv NPÚ ÚOP Telč).
60. Slavonice – kostel Božího Těla (1980) a Jemnice - kostel sv. Jakuba (Archiv NPÚ ÚOP Č. Budějovice a ÚOP Telč).
61. Výšková rekonstrukce rotundy ve schematickém řezu – zakresleno do plánu z r. 1929 (zdroj: Konečný, Lubomír: Dějiny Jemnice. 2010).
62. Půdorysná rekonstrukce rotundy a stavebního vývoje kostela sv. Jakuba (zdroj: Konečný, Lubomír: Dějiny Jemnice. 2010).
63. Kostel sv. Jakuba – pohled do presbytáře s pastoforiem (2010).
64. Kazatelna v domě sv. Štěpána ve Vídni a pastoforium v kostele sv. Bartoloměje v Kolíně – dva možné inspirační zdroje pro pastoforium v kostele sv. Jakuba v Jemnici.

65. Znojmo, kostel sv. Mikuláše - pastoforium.
66. Liděřovice, kostel sv. Linharta.
67. Kostel sv. Jakuba – pohled na malířskou výzdobu klenby presbytáře (1515).
68. Slavonice – klenba presbytáře kostela Božího Těla.
69. Plán města se zákresem polohy kostela sv. Stanislava (M. Plaček. in: Dějiny Jemnice).
70. Kostel sv. Stanislava (2012).
71. Pohled na nově objevený gotický portál v roce 1935 a současná podoba vstupu do kostela. (zdroj: Jemnické album, Jemnice, 2002).
72. Jižní vstup do kostela sv. Stanislava a jeho interiér s vestavěnou tribunou (2010).
73. Pohled do interiéru kostela sv. Stanislava z roku 1952. (zdroj: Jemnické album, Jemnice, 2002).
74. Renesanční náhrobky rodičů Tasa Meziříčského z Lomnice.
75. Náčrt půdorysu kostela sv. Stanislava – současný stav (náčres autorky).
76. Část zápisu z Kroniky města Jemnice o opravě věže kostela sv. Stanislava.
77. Dochovaná stavba původního městského špitálu sv. Alžběty. Vlevo zbytek presbytáře (2012).
78. Listina z roku 1462, kterou odkazují měšťan Štěpán Guldner a Jan z Budějovic po 12 kopách, Jan z Lichtenburka 7 kop a město Jemnice 5 kop ročního příjmu (Muzeum Vysočiny Třebíč).
79. Dochované architektonické prvky v interiéru bývalého špitálu (Archiv NPÚ ÚOP Telč).
80. Fragment dochované původní výzdoby špitálu (Archiv NPÚ ÚOP Telč).
81. Fotografie obchodu v prostoru bývalého presbytáře 30. léta 20. stol. (Soukromý archiv Mgr. Jánského).
82. Projekt na realizaci celkové přestavby z roku 1935 (Archiv MÚ Jemnice).
83. Projekt úpravy presbytáře na prodejnu s výkladci z roku 1928 (Archiv MÚ Jemnice).
84. Zákres areálu do katastrální mapy (www.cuzk.cz).
85. Letecký pohled na areál (www.mapy.cz).
86. Náčrt půdorysu býv. špitálního kostela sv. Alžběty – současný stav (náčres autorky).
87. Srovnání býv. špitálního kostela sv. Alžběty před obnovou a po obnově (zdroj: Památkový katalog)
88. Zakládací listina z roku 1455 se souhlasem olomouckého biskupa Bohuše s předáním kaple sv. Víta klášteru. (Národní archiv Praha).
89. Pohled na návrší s kostelem sv. Víta a barokní kaplí sv. Anny. Kol. roku 1940. (Archiv NPÚ ÚOP Telč).
90. Půdorys kostela sv. Víta. 1881. (Archiv MÚ Jemnice).
91. Severní stěna kostela sv. Víta s pumpou v popředí. Kol. roku 1940. (Archiv NPÚ ÚOP Telč).
92. Pohled na presbytář kostela sv. Víta. Kol. roku 1965 (?). (Archiv NPÚ ÚOP Telč).
93. Pohled do interiéru kostela. Kol. roku 1940. (Archiv NPÚ ÚOP Telč).
94. Severní stěna kostela sv. Víta. Kol. roku 1965 (?). (Archiv NPÚ ÚOP Telč).
95. List z katalogu aukční síně Dorotheum Wien s nabídkou plastiky sv. Marka odcizené z kostela sv. Víta v Jemnici. (Archiv NPÚ ÚOP Telč).
96. Pohled na restaurovanou nástěnnou ilusivní malbu hlavního oltáře kostela sv. Víta. (2010).
97. Pohled do prostoru vstupu a do podzemí kostela sv. Víta. (2010, 2014).
98. Nález gotického konsekračního kříže v interiéru kostela sv. Víta. (2011).
99. Nález mladší výmalby kostela s biblickými výjevy kolem roku 1500 na S stěně (2011).
100. Pohled na kostel sv. Víta (2012).
101. Pohled na presbytář kostela sv. Víta (2012).
102. Pohled na přední a zadní průčelí hrobky Pallavicini (2013).
103. Pohled do interiéru hrobky Pallavicini (2013).
104. Situační náčrt hrobky Pallavicini s domkem hajného v levém horním rohu pozemku, 1902.
105. Půdorys a hlavní průčelí hrobky Pallavicini, 1902.

106. Plán interiéru hrobky se jmény příslušníků rodu Pallavicini, kteří byli v hrobce pohřbeni (Zdroj: Borský, P. – Augustinková, L.: SHP Hrobka Pallavicini v Jemnici. 2019).
107. Letecký ohled na areál parku s hrobkou rodiny Pallavicini (www.mapy.cz).
108. Katastrální mapa areálu parku s hrobkou rodiny Pallavicini (www.nahlizenidokn.cuzk.cz).
109. Průčelí hrobky zarostlé nálety kolem roku 1961 (Soukromý archiv p. Hrbka).
110. Jedna ze studií na obnovu areálu hrobky rodiny Pallavicini, která vyplňuje pozemek s cennou parkovou úpravou novými hrobovými místy a zcela tak popírá původní prostorový koncept areálu.
111. Pohled na východní frontu domů na náměstí (2014).
112. Dům čp. 75 na náměstí Svobody v současnosti a v roce 1985 (Soukromý archiv p. Hrbka).
113. Pohled do hospodářského zázemí domu – stáj se zachovanou palandou pro čeledína (2010).
114. Dům čp. 79 v současnosti a v roce 1927 (Soukromý archiv p. Hrbka).
115. Pohledy na bohatě zdobenou korunní římsu domu a pohled na klenbu průjezdu domu (2011).
116. Dům čp. 73 před přestavbou (Soukromý archiv p. Hrbka).
117. Dům čp. 73 po přestavbě, rok 1926 (soukromý archiv p. Hrbka) a v současnosti.
118. Židovská (dnes Zámecká) ulice v roce 1950 (Soukromý archiv PhDr. J. Třísky).
119. Privilegium *Statuta judaeorum* vydané Přemyslem Otakarem II. v r. 1254 (zdroj: www.wikipedia.cz).
120. Tzv. Knittlův plán města Jemnice z roku 1727. MZA v Brně, fond D22 (Sbírka map a plánů).
121. Druhý plán města Jemnice od F. Knittla s naznačením posunutí separačních zdí židovského ghetta v roce 1727. Detail popisu se zákresem. MZA v Brně, fond D22 (Sbírka map a plánů).
122. Plán židovského ghetta v Jemnici. (zdroj: Klenovský, Jaroslav: Židovské památky Moravy a Slezska. Brno, 2002).
123. Budova synagogy ve 30. letech 20. století (zdroj: Muzeum Vysočiny Třebíč).
124. Židovský obecní dům v roce 1950 (Soukromý archiv PaDr. Třísky).
125. Židovská škola (2010).
126. Židovská synagoga v roce 1942 těsně před zbořením (Soukromý archiv PaDr. Třísky).
127. Místo, kde stávala židovská synagoga (2011).
128. Dobová fotografie ulice dlážděné židovskými náhrobky (Soukromý archiv PaDr. Třísky).
129. Židovský hřbitov v Jemnici, obnovený v roce 1990 (2011).
130. Jeden ze vstupů do židovského ghetta, ulička s prampouchy (2011).
131. Zákres průběhu vodovodu do mapy stabilního katastru.
132. Objekt vzdušníku (2010).
133. Jihozápadní část náměstí Svobody (2011).
134. Mapa MPZ Jemnice (Archiv NPÚ ÚOP Telč).
135. Pohled na město ze severovýchodu (2011).
136. Barchan – průvod městem (Zdroj: MÚ Jemnice, www.barchan.cz)
137. Pohled na Palác Pallavicini ve Vídni (2014).

Seznam zkratek

MK ČR	Ministerstvo kultury ČR
NPÚ	Národní památkový ústav
SURPMO	Státní ústav rekonstrukce památkových měst a objektů
MÚ Jemnice	Městský úřad Jemnice
PD	Projektová dokumentace
SHP	Stavebněhistorický průzkum
OPD	Operativní průzkum a dokumentace
MPR	Městská památková rezervace
MPZ	Městská památková zóna
KP	Kulturní památka
ÚSKP	Ústřední seznam kulturních památek
PK	Památkový katalog
HF	Havarijní fond MK ČR
PZAD	Program záchrany architektonické dědictví MK ČR
ESF	Evropské strukturální fondy
IOP	Integrovaný operační program
NFM	Norské finanční mechanismy

Seznam pramenů

Codex diplomaticus et epistolaris Moraviae II. č. 180, Brno 1836 – 1903.

Codex diplomaticus et epistolaris regni Bohemiae II. č. 381, Praha 1904.

Moravské zemské desky (ZDB II.). Kraj brněnský 1480 – 1566 (ed. T. Kalina). Praha, 1950.

Moravské zemské desky (ZDB III.). Kraj brněnský 1567 – 1641 (ed. M. Rohlík). Praha, 1957.

Regesta diplomatica nec non epistolaria Bohemiae et Moraviae 2 (ed. J. Emler). Praha, 1882.

Archivní fondy

Národní archiv Praha (dříve Státní ústřední archiv):

Moravské spisy české kanceláře a české komory (1507) 1527 - 1625 (1750), sign. 872.

Moravský zemský archiv:

Bočkova sbírka G4

Nová sbírka G2 sign.174/27

Fond D22 (Sbírka map a plánů).

SokA Třebíč, pracoviště Moravské Budějovice, Archiv města Jemnice, inv. Č. 301, kart. 102.

Muzeum Vysočiny Třebíč.

Archiv MÚ Jemnice.

Kroniky města Jemnice.

Národní památkový ústav, generální ředitelství v Praze.

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Brně, spisový archiv.

Národní památkový ústav, územní odborné pracoviště v Telči, spisový archiv.

SHP, PD, nálezové zprávy

SHP Jemnice. Zpracoval SURPMO, 1982.

SHP zámek Jemnice. Zpracovali Ludmila Koběřská a Petr Macek, Praha, 1997.

SHP hradeb městského jádra v Jemnici. Zpracoval Miroslav Plaček, 1999.

SHP kostela sv. Víta v Jemnici. Zpracoval Miroslav Ambrož, 2005.

SHP Hrobka Pallavicini v Jemnici. Zpracoval Pavel Borský a Lucie Augustinková, 2019.

Archeologický výzkum v Jemnici (domy čp. 89 a čp. 90). Zpracoval Lumír Poláček, publikován in: Naším krajem 3, 1991, str. 86 – 88.

Projekt záchrany kulturní památky – kostel sv. Víta, obnova exteriéru a interiéru. Zpracoval Václav Girsá a kol., 2005.

Soukromé archivy PaeDr. J. Tríský, p. VI. Hrbka a Mgr. S. Jánského.

Seznam použité literatury

- Bartoš, Josef – Schulz, Jindřich – Trapl, Miloš:** Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848 – 1960. Svazek XII. Ostrava, 1990.
- Čehovský, Petr:** Gotické a renesanční památky města Jemnice. In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010.
- Dostál, Oldřich (ed.):** Československá historická města. Praha, 1974.
- Duby, Georges:** Věk katedrál. Umění a společnost 980 – 1420. Praha, 2002.
- Durdík, Tomáš:** Hrady kastelového typu 13. století ve střední Evropě. Praha, 1998.
- Durdík, Tomáš:** Ilustrovaná encyklopedie českých hradů. Praha, 2000.
- Fišer, Rudolf:** Bazilika sv. Prokopa. Židovská čtvrť a hřbitov v Třebíči. Praha, 2009.
- Foltýn, Dušan:** Encyklopedie moravských a slezských klášterů. Praha, 2005.
- Gold, Hugo:** Die jüdische Gemeinde Mährens in Vergangenheit und Gegenwart. Brno, 1929.
- Halík, P. – Kratochvíl, P. – Nový, O.:** Architektura a město. Praha, 1996.
- Hlobil, Ivo:** Teorie městských památkových rezervací. Praha, 1985.
- Hoffmann, František:** České město ve středověku. Praha, 1992.
- Hoffmann, František:** Středověké město v Čechách a na Moravě. Praha, 2009.
- Hosák, Ladislav:** K počátkům měst na jihozápadní Moravě. In: Sborník filosofické fakulty Univerzity Komenského. Historica XV. Bratislava, 1964.
- Hrůza, Jiří:** Česká města. Praha, 1960.
- Jánská, Jana (ed.):** Jemnické album 2. Jemnice, 2006.
- Jánská, Jana (ed.):** Jemnické album. Jemnice, 2002.
- Jech, František:** Založení a zlatá doba Jemnice. Jemnice, 1928.
- Kejř, Jiří:** Vznik městského zřízení v českých zemích. Praha, 1998.
- Kibic, Karel – Fišera, Zdeněk:** Historické radnice Čech, Moravy a Slezska 1. díl. Praha, 2009.
- Kibic, Karel – Fišera, Zdeněk:** Historické radnice Čech, Moravy a Slezska 2. díl. Praha, 2010.
- Kibic, Karel – Kuča, Karel – Škabrada, Jiří:** Péče o architektonické dědictví. Urbanismus historických sídel a historické stavební konstrukce a materiály. Sborník prací 3. díl. Praha, 2009.
- Kibic, Karel:** Kategorizace historických měst v českých zemích. In: Sborník Památková péče 1945 – 1970. Praha, 1973.
- Kibic, Karel:** Vývoj měst v českých zemích. In: Péče o architektonické dědictví. Sborník prací 3. díl. Praha, 2009.
- Kibic, Karel – Vošahlík, Aleš:** Památková ochrana a regenerace historických měst v České republice 1945 – 2010. Praha, 2011.
- Klenovský, Jaroslav:** Plány separace židovského osídlení na Moravě z let 1727 – 8. In: Židé a Morava 1995. Kroměříž, 1996.
- Klenovský, Jaroslav:** Židovské památky Moravy a Slezska. Brno, 2002.

- Klenovský, Jaroslav – Hájková, Ludmila:** Brány spravedlivých. The Gates of the Righteous. Ústí n. L., 2012.
- Kohoutek, Jiří:** Výzkum v presbytáři kostela Neposkvrněného početí Panny Marie ve Starém městě u Bruntálu v roce 2002. In: AH 29, 2004.
- Kol. autorů:** Encyklopedie Českých Budějovic. České Budějovice, 1998.
- Kol. autorů:** Kaliopi Chamonikola, Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 – 1550. Brno, 1999.
- Kol. autorů:** Moravskobudějovicko, Jemnicko. Vlastivěda moravská. Brno, 1997.
- Kol. autorů:** 20 let Programu regenerace městských památkových rezervací a městských památkových zón 1992 – 2012. Praha, 2012.
- Kroupa, Petr:** Katalog církevní architektury na jižní Moravě. In: Kaliopi Chamonikola (ed.), Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 – 1550. Brno, 1999.
- Křenková, Zuzana:** Nově nalezená malba v bývalém kostele františkánů observantů v Jemnici a její slezské východisko. In: Památky Vysočiny. Sborník prací NPÚ ÚOP v Telči 2011. Telč, 2012, s. 127 – 139.
- Kuča, Karel – Kučová, Věra:** Principy památkového urbanismu. Praha, 2000.
- Kuča, Karel:** Města a městečka v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Sv. 2. Praha, 1997.
- Kuthan, Jiří – Kuthanová, V. – Erhart, J – Erhartová, M.:** České Budějovice. Praha, 1980.
- Kuthan, Jiří (ed.):** Architektura v přemyslovském státě 13. století, in: Umění doby posledních Přemyslovců. Praha, 1982.
- Kuthan, Jiří:** Česká architektura v době posledních Přemyslovců. Vimperk, 1994.
- Kuthan, Jiří:** Gotická architektura v jižních Čechách. Zakladatelské dílo Přemysla Otakara II. Praha, 1975.
- Kuthan, Jiří:** Zakladatelské dílo krále Přemysla Otakara II. v Rakousku a Štýrsku. Praha, 1991.
- Le Goff, Jacques:** Encyklopedie středověku. Praha, 2002.
- Le Goff, Jacques:** Kultura středověké Evropy. Praha, 1991.
- Le Goff, Jacques:** Středověký člověk a jeho svět. Praha, 1999.
- Líbal, Dobroslav:** Katalog gotické architektury v České republice do husitských válek. Praha, 2001.
- Líbal, Dobroslav:** Starobylá města v Československu. Stavba jako obraz dějin. Praha, 1970.
- Mach, Pavel:** Sporné otázky účasti Baldassara Maggiho na stavebním vývoji zámku v Telči v druhé polovině 16. století. In: Památky Vysočiny. Sborník NPÚ ÚOP v Telči 2008/2009. Telč, 2010, s. 47 – 65.
- Mencl, Václav:** Panské tribuny v naší románské architektuře. Umění XIII. 1965.
- Menclová, Dobroslava:** České hrady I. Praha, 1972.
- Menclová, Dobroslava:** České hrady II. Praha, 1976.
- Měřínský, Zdeněk – Plaček, Miroslav:** Opevnění moravských zeměpanských a biskupských středověkých měst. In: Forum urbes medii aevi V. Brno, 2008.

- Měřínský, Zdeněk:** Od připojení Moravy v rámec českého státu do válek husitských. In: Moravskobudějovicko, Jemnicko. Vlastivěda moravská. Brno, 1997.
- Mezník, Jaroslav:** Lucemburská Morava 1310 – 1423. Praha, 1999.
- Paprocký, Bartoloměj:** Zrcadlo Čech a Moravy. Praha, 1941.
- Pavlík, Milan a kol.:** Regenerace historických budov, sídel a krajiny, ochrana památek. Praha, 1998.
- Petr, František – Kostka, Jiří:** Městské památkové rezervace v Čechách a na Moravě. Praha, 1955.
- Pisková, Renata (ed.):** Jihlava. Praha, 2009.
- Plaček, Miroslav:** Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku. Praha, 1999.
- Plaček, Miroslav:** Ilustrovaná encyklopedie moravských hradů, hrádků a tvrzí. Praha, 2008.
- Plaček, Miroslav:** Středověké dějiny města. In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010.
- Plaček, Miroslav:** Vývoj opevnění města a stavební historie jemnického zámku (hradu). In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010.
- Poláček, Lumír:** Archeologický výzkum v Jemnici. In: Naším krajem 3, 1991.
- Razím, Vladislav:** Fortifikace českých měst jako indikace jejich významu a postavení. In: AH 20, 1995.
- Razím, Vladislav:** K tendencím v ochraně hranic českého státu 13. století. In: AH 29, 2004.
- Razím, Vladislav:** K vývoji a interpretaci hradu Týřova ve 13. století. Průzkumy památek 13, 2005.
- Richter, Václav:** O účelu československých rotund. In: ČČH XVII. Praha, 1936.
- Richter, Václav:** Vyšetření, jak vznikala některá moravská města. Brno v minulosti a dnes 9. Brno, 1970.
- Salm – Reifferscheid, Christ:** Die romanischen Rundkirchen Mährens mit besonderer Berücksichtigung ihrer Beziehungen zum Wehrbau. In: Der Burgwart XXXVII. 1936.
- Samek, Bohumil:** Umělecké památky Moravy a Slezska. Sv. 2, J-N. Praha, 1999.
- Sedláček, August:** Zbytky register králův římských a českých z let 1361—1480. Praha, 1914.
- Sedlák, Jan:** Poznámky k historizující a pogotické architektuře 16. století na Moravě. In: Historická Olomouc a její současné problémy 4, 1982.
- Schüttle, Sven – Gechter, Marianne:** Köln: Archäologische Zone. Judisches Museum. Von der Ausgrabung zum Museum – Kölner Archäologie zwischen Rathaus und Praetorium. Ergebnisse und Materialien 2006 - 2012. Stadt Köln, 2012, ISBN Nr. 978-3-9812541-1-2.
- Sommer, Petr – Třeštík, Dušan – Žemlička, Josef (eds.):** Přemyslovci. Budování českého státu. Praha, 2009.
- Syrový, Bedřich a kol.:** Architektura. Svědectví dob. Praha, 1974.
- Syrový, Bedřich:** Architektura. Naučný slovník. Praha, 1961.
- Štindl, Martin:** Osudy jemnických Židů před rokem 1848. In: Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010.
- Šturma, J. a kol.:** Architektura a životní prostředí v českých zemích od pravěku až k prahu současnosti. Praha, 1980.
- Tříška, Jiří (ed.):** Dějiny Jemnice. Jemnice, 2010.

Vítovský, Jakub: Monumentální malířství a sgrafito. In: Kaliopi Chamonikola (ed.), Od gotiky k renesanci. Výtvarná kultura Moravy a Slezska 1400 – 1550. Brno, 1999.

Vitruvius Pollio M.: Deset knih o architektuře. Praha, 2001.

Vlček, Pavel (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha, 2004.

Vošahlík, Aleš: Koncepce památkové ochrany historických měst v ČSR. In: Památky a příroda 4/1985.

Vošahlík, Aleš: Památkové hodnoty historických měst a teorie jejich ochrany. Praha, 1988.

Výroční zprávy MK ČR

Winter, Zikmund: Zlatá doba měst českých. Praha, 1991.

Žemlička, Josef: Dvacet pánů české země (K vymezení panujícího rodu v 11. a 12. stol.). In: Časopis Matice moravské 117. 1998.

Žemlička, Josef: Přemysl Otakar I. Praha, 1990.

Žemlička, Josef: Přemysl Otakar II. Král na rozhraní věků. Praha, 2011.

Žemlička, Josef: Století posledních Přemyslovců, Praha, 1986.

Žemlička, Josef: Království v pohybu. Kolonizace, města a stříbro v závěru přemyslovské epochy. Praha, 2014.